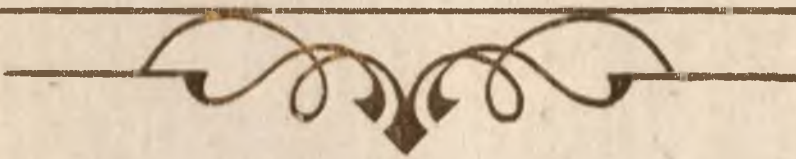
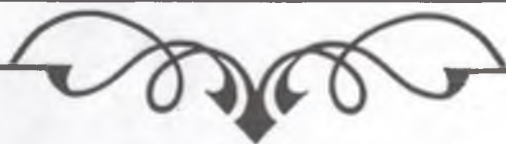

ЗУМАКЪУЛЛАНЫ
ТАНЗИЛЯ

Сайламала

II
ТОМ

ЗУМАКЪУЛЛАНЫ ТАНЗИЛЯ

Сайламала

ЭКИТОМЛУКЪ

II
ТОМ

Назмула бла поэмала

НАЛЬЧИК
«ЭЛЬБРУС»
2005

РЕЗУЛТАТ

МАТРИЦА

А. М. М. М.

3 $\frac{4702100200-032}{M\ 125\ (03)-2005}$ 2005

ISBN 5-7680-1983-9

© Зумакъулланы Т. М., 20

АТА ЖУРТУМА

Кюч жумдурукъларынг тийген кюнде да,
Жай сууукъ бузларынг тюйген кюнде да,
Ачий баргъанда да шинжи жолунгда:
“Насыплыма, – дедим, – сени кьоолунгда”.
Бет бургъанымда да жут желлеринге,
Тюртюлгенимде да ёртенлеринге,
Тиледим жашаудан: “Кюйдюр отунгда,
Сен айырма ансы Ата журтумдан!”
Жютю бичакъ тургъанда да бойнумда:
“Не татлыды, – дедим, – сени кьойнунгда!”
Излегенимде да дуния жарыгъын,
Бир насып сыната сени барлыгъын,
Айтдым: “Журт жылыусуз, о, жауум кьалсын!
Сени тас этгенден Аллах сакъласын!”
Билемидиле да ол насыплыла –
Журтсуз кюнле сынап жилямагъанла –
Кырдык, сютюнгю да татыулулугъун,
Тауунг, ташынгы да айтыулулугъун?
Билмез – жибимеген журтсуз жауунда
Къалай татлылыгъын сени кьойнунгда!
Къалай чыдаядлым анча жылланы,
Табалмайын санга келир жолланы,
Кёзлерим кёралмай акъ тауларынгы,
Татыуларын алмай чум кьооларынгы,
Кёралмайын сенде тангны атыуун,
Бералмайын санга тилни татыуун?
Хауангдан бир солуу алалмагъанлай,
Къалай жашадым эшиталмагъанлай
Агъачларынгы да шууулдауларын,
Таза сууларынгы шорхулдауларын? –
Белгили болгъан шо жангыз да манга
Ичги сёзюмю да айталмай санга,
Башхала кёралмаз кёз къарамынгы
Кёргюзталмай, талай жан-жанымы,
Къалай жашаялдым, къалай чыдадым?
Журтсуз, отха кирип, къалай чыгъалдым?
Да, жашау, энди уа ненг да къыйнасын,
Тёзерме, журтумдан айырма ансы:

Къууанч кёрсем, санга айта, къууана,
Бушуу кюнюмде уа санга табына,
Журтум, бушууунгу кесиме ала,
Хар бир чёбюнге да жууаплы бола,
Къучакъларма ташынгы,
Мен кёз ача,
Шинжилеринги да – сейир
Гокка хансланыча!
Ачыгъаны сайын, кычыра, жияй,
Ана ёшюнюнде тургъан балалай,
Къысылырма мен сени ёшюнюнге,
Сабий эмчекгеча – татлы кёрюне!
Къара туман басхан бушуулу чакълай,
Ма ол жиягъанча, жерни тансыкълай,
Жиярма, къууана, сени къучакълай.
Жарсыгу да – асыу, о, сен барлыкъда!
Кёрюнеди халал тюз таш жарлыкъ да.
Жаны баласында болгъан аналай,
“Жаным – жанынгда”, – дей, жашарма алай.
Ким биледи, анам кетер, ачытыр,
Къызым, тынгыламай, бирде жарсытыр,
Жашым да унутур, къояр жокълауун,
Мен бек суйген адам да – ийнакълауун.
Къолум арыр, тынар, къаламны атар,
Айтханымы этмей, жүрек да тохтар.
Журтум, жангыз сенсе мен ышаналлыкъ,
Ахыр кюннге дери асыу бераллыкъ.
Тауусулса асыу, мен сенден табар,
Жылы топурагъынг юсюмю жабар.
Болса, болмаса да манга жиярыкъ,
Сенсе ахыр кюнде къойнуна аллыкъ.
Бек терк унутулур мен жокълукъ-барлыкъ,
Санга суймеклигим – дунияда къаллыкъ,
Анда-санда мени эсlege саллыкъ.
Дуниядан кетгинчи тюзлюк, ахшылыкъ,
Журтха кертичилик, журтха суймеклик,
Жашарла, дуниягъа эте билеклик!
О, болайым, журтум, къумунг, ташынг да,
Жашагъандан эсе сенсиз тышында!
Ичги сёзлерими санга ышаннган,
Ариулугъунгу да кёз алда тутхан.
Кюнюм жетип санга, мен тап айталсам,
Энчи сёзлерими туура эталсам,
Жырым да, жап-жангы макъамла ала,

Жарытыр, жылытыр, тау жыры бола.
Туругъа болуреди бу жерледе,
Санга жумуш эте эниш, ёрледе,
Ол экибизге да жолну жарыта,
Туудукъларыбызгъа бизни таныта.
Манга уа къайда, къайда аллай къарыу!
Журтум, тохтамасын сенде той барыу!
Къоркъа, санга сакъдан мен, жаным кете
Турама, дайым санга алгъыш эте.
О, болайым, журтум, къумунг, ташынг да,
Жашагъандан эсе сенсиз тышында!

ЖЮРЕКДЕН КЕЧГИНЛИК ТИЛЕУ

Дунияда жарсыулагъа мен артыкъ керек кибик,
Келдимми бу дуниягъа жел тюрер терек кибик?

Тюйдюле мени желле, – ачий, тилим тутулду.
Жютю балта аузундан жаным ненча къутулду.

Кесим да билалмайма: отда жанып, кюл болуп,
Ачий, суугугъан кюлден чыкъдыммы, жилтин болуп?

Мен башхалагъа ачий, жүрек, сени унутдум,
Бузлагъан ташланы да жылыуумда жылытдым.

Жүрек, сени кюйдюре, ахча къазан къайнатдым.
Сауну жүгюн кётюрте, ёлгенлеге сарнатдым.

Биреулеге жол къоя, кёп жерлеге кечейдим,
Сени аямаууму не кеч, не кеч эсгердим!

Чёпню, ташны аядым, сени аяялмадым.
Жарагъа дарман бола, санга жарала салдым.

Мени ол ишлерими, айт, кёплеми билдиле?
Кёп ахшылыгъым ючюн жумдурукъла тийдиле.

Кючню, алтын заманны изеуледе ишлей жойдум.
Сени да, сёзюмю да жарты жолдамы къойдум?

Отлагъа, боранлагъа къойдум сени ачыкълай.
Кечгинлик бер, жүрегим, билмедим сени сакълай!

Жарыта да, жандыра, этдирдим санга къуллукъ,
Кюйдюрюпмю бошадым, сунуп сен жанып турлукъ?

Чыда, сен, жарыт, жылыт! Жетдирме манга дертни.
Кёрюрюм келеди энтта Малкъарда эрттенликни,

Тап-таза чууакъ кёкден ай жерни жарытханын,
Акъ тауланы артындан кюн кёзюн къаратханын,

Къая жухда сюелген ол ёхтем жугъутурну,
Жашау саугъагъа берген Гирхожанны, Тотурну,

Сюйгеними энтта да жарыкъ, ариу кёзлерин,
Жаннетими эшитирге татлы тийген сёзлерин,

Абдуллахны насыплы, ата болуп, кёрюрге,
Анама да биразгъа энтта асыу берирге...

Манга эришме, жүрегим, сен бираз соз тёзюмню.
Алыкъын айтмагъанма мен бек керек сёзюмю.

Хорлатма сен, жарыт, жан, сууукъгъа жылыу жая.
Мен дуниядан кетгенде – кетерме, сени къоя.

Дунияда къалгъанлагъа айтырса: “Сизден тоя
Билмейин, кетди ием, жанын да сизге къоя”.

1979

СОРУУЛАГЪА ЖУУАП

Анда-мында, узакълада мен болсам,
Сорадыла, къатлап-къатлап, сынчылап:
– Сен къайданса, не жерледе туугъанса?
Бармыдыла сакълагъанла, тансыкълап,

Атанг, ананг, сабийлеринг, баш иенг?
Не усталыкъ чыкъгъанса сен тамамлап?
Не тилде сёлешесе, не дин – дининг?
Мен айтмайма, соргъанланы аманлап,

Барысына да береме тюз жууап:
– Мен туугъанма шахар туююл, тау элде.
Атам, анам Гирхожанда юй къурап,
Бешик жырым айтылгъанды тау тилде.

Тау сууладан, тау желледен согъулуп,
Кесилгенди кёлегими да эни.
Минги тау да манга къалауур болуп,
Акъ булутха бёлегендиле мени.

Барды мени атам, анам, баш ием,
Не турайым хапарны кёпге соза? –
Барды жаш, къыз, жети къарындашым.
Ниетлери, ишлери да – тап-таза.

Кишиликте, тёзюмге юлгюлерим –
Халкъым, тауум, ата юйюм, тау чакъла,
Устазларым, бийик окъуу юйлерим –
Ата журтум, жашау, дуния китапла,

Билим, насып, къууанч, сынау бергенле, –
Аладыла хыйлалыкъны женгигенле,
Адамлагъа ышана тур дегенле,
Сау дуниягъа къабакъланы кергенле,

Аттестатдан, дипломладан да бийик!
Ала да бар, бирледе болгъан кибик.
Жашайма мен, болмасам да ёмюрлюк,
Эте, эте, къолдан келсе, игилик.

Ненча, ненча усталыкъла билгенме,
Къатышханма урушха, тюз айтханда,
Ачлыкъ бла къазауатха киргенме,
Сабийлигим от жалыннга батханда.

Мен, кюреше ол жалындан чыгъаргъа,
Жабышханма чага, гетмен, жугаргъа,
Умут эте къыйынлыкъны жыгъаргъа,
Бой салмайын бой къыйдыргъан къадаргъа.

Ол кюнледе мен не ишле этмедим!
Эски-бусху быстырланы кёкледим,
Ач къарангы ауур жюкле жюкледим,
Балчыкъ малтап, саманла да кепледим.

Арыкъ къаздым, чюгюндюрге туююдюм,
Гуппур болуп, къаты жерге ийиле,
Жаулукъ эшдим, мен урчукъ да ийирдим,
Къайтханымда арып-талып юйюме.

Башхаланы сабийлерин бёледим,
Ала бла бирге жияй, туталмай,
Биреулени гюняхларын төледим,
Сиз терссиз деп, терсликлерин айталмай.

Ач кёзлери кёзюме къарагъанда,
Гитчелеге жукъа худур юлешип,
Кесиме уа жетдиралмай къалгъанда,
Мен жиядым, ачлыкъ бла демлешип.

Ол кюнледе сабийликни урлатдым,
Жаш саныма сан буруула сынатдым.
Урлукъ сепдим, чилле къуртлагъа бакъдым,
Чий сыгъндан, кёз жията, от жакъдым.

Кёп ачыдым, ачы хансла арыта,
Чыгъа манга сакъланмагъан чырмыкъла.
Бутларымы къаурала къаната,
Майдалларым болуп шинжи мырхыкла.

Кёпле алдыла мен алгъан дерслени,
Дерсле бизге ахшы жумуш этсинле.
Алай, бура ол кюнлеге эслени,
Жашла, къызла къууанч бла ёссюнле!

Эшитемисиз, сорууланы бергенле?
Ана тилим малкъар тилди – татыулу.
Дагъыда мен орус тилни билеме,
Бек алапат билмесем да, айтыулу.

Дагъыда бар бир мен юйрене тургъан
Тамаша тил, искусствону тили,
Тилманчсызлай дуня ангылаялгъан.
Диним а – ол адамлыкъ сакълау дини.

Саугъаламы? Ала уа кёп, топ-толу!
Журтум, жырым, жашым, къызым, суюгеним.
Къыйыныма заманмы берген болур
Окъуучуну намыс эте билгенин?

Малкъар тардан сау дунягъа чыгъара,
Кенгеш эт дей, тепсе дей насып тойда,
Къарыу бере сёлеширге, жырларгъа...
Аллай уллу саугъала уа, айт, къайда?!

1968

АДАМ

Мен жюз, минг ёмюрледен
Ётдюм, сюркеле, жюзе,
Адам болалыр ючюн,
Ачий, ачыугъа тёзе.

Болдум жанмагъан жулдуз —
Кёкге кесин сынатхан,
Жерге кесин танытмай,
Башхаланы жарытхан.

Мен, акъ къар болуп, тюшдюм
Бийик таула башына,
Бузлап, дагъы эридим,
Жабыша тау ташына.

Жилямукъ болуп тюшдюм
Толкъунла арасына.
Черек, толкъуну тюе,
Быргъады жагъасына.

Дуниягъа мен кёз ачып,
Къууана, жайдым къучакъ.
Жашауну ачы къолундан
Чанчылды манга бичакъ.

Ачып, бурулуп, суууп,
Тилсиз, кючсюз таш болдум.
Мен кёз ачхан жеримден
Сызылдым да, тас болдум.

Угъай, шукур! Къалмадым
Сын болуп, не кюл болуп,
Ташны жарып, мен чыкъдым
Бу дуниягъа, гюл болуп.

Умутлалла юзерге
Биреулеге саугъагъа.
Ташха мен аякъ тиреп,
Кёз ачдым бу таулагъа.

Бир ауаз эшитилди:
“Къошул, къошул саулагъа!
Сен адамса – берилген
Бу дуниягъа саугъагъа!

Тире жерде сен аякъ,
Кёргюзт адамлыкъ кючюн!
Жерге, кёкге да атдым,
Сен адам болур ючюн.

Унутма адам борчун!
Тынчмыды адам болгъан,
Сау дунияны къадарын
Кеси бойнуна алгъан?!

Жюрек, кёз, тил, намыс, сый,
Акъыл, кюч да берилген,
Дунияны палахладан
Къоруй, къутхара билген

Адамса сен, насыплы,
Жер жюгюн кётюраллыкъ.
Къууанчда, бушууда да
Жерде адамлай къаллыкъ!”

Къууаннгандан къычырдым,
Кёзюмден кёз жаш барып,
Кёп адамла ичинде
Кеси кесими табып.

Агъач, таш, къар, кёз жашны
Сынап, кесимде кёрюп.
Жарсыуларына аланы
Адамча жарсый билип.

Кюлюр жерде мен кюйдюм,
Сууукъ жылыныр ючюн.
Ненча затдан кем къалдым,
Адамлай къалыр ючюн!

Чакъырдыла, терилте,
Дуния тойла, бийикле,
Адамлыкъны кетере,
Манга махтау берликле.

Алданмадым, о, шукур!
Жюрегим, анга суююн!

Адамлыгы болмагъан
Аллах да Аллах туююл!

Шукур! Жерде туююдюм,
Къапха жыйып эсими.
Кёп затланы тас этдим,
Тас этмез ючюн кесими.

Этмез ючюн ичимден
Кеси кесиме айып,
Тёрге ёрлемей, кирдим
Балчыкъгъа, этек жайып.

Этдим намыс, сый бла
Билгенимча ишими,
Шукур, шукур жашаугъа, –
Тас этмедим кесими.

Бу жерни алай суюдюм,
Насып, ачыу да сынай.
Айырылыргъа тюшсе,
Кетерме, жилий-жилай,

Дуниягъа жилий келип,
Жиляу бла кетерик,
Хар жашау такъыйкъасы
Сынаулада ётерик,

Дунияны ауур жүгюн
Инбашына алалгъан,
Тойлада, боранлада
Жүгюн атмай баралгъан

Адам эсе дуняда,
Дуня – аны къолунда.
Ол дуня, бу дуня да,
Жер, кёк да – оноунда.

Адамлыгын тас этмей,
Баралса тюз жолунда,
Жерге, кёкге, дуниягъа
Андан насыплыкъ къайда!

Жашау, жер, кёк кёрюрге
Тауусулса да мадар,
Адамлыкъдан чыгъарма –
Жаным ичимде къадар.

1977

АХ, НЕ ЭТЕЙИК, НЕ ЗАМАНЛА ЖЕТДИЛЕ!

1

Ах, не этейик, не заманла жетдиле,
Адамланы эки кёллю этдиле.
Бу тынч халкъла гур деп ёре турдула,
Бири бирин душманламы сундула?
Бир къауумла итинелле тенгликге,
Бирлери уа, жолну кесе бирликге,
Энди заман бурлукъ суна онгуна:
– Тыш адамны иймебиз тау къойнуна.
Гара суудан уллу хайыр алырбыз,
Кесибибизге энчи жолла салырбыз.
Бизге берир Къоргъашин тау байлыгъын,
Жашнатырбыз жерибизни жайлыгъын.
Биз турмабыз бош умутла къургъанлай,
Не игибиз да экинчи сорт болгъанлай, –
Деп къычыралла майданлада ала.
Бирсиле уа айтадыла, къууана:
– Биз иебиз бу жерлени тоюна,
Минги таугъа, Къара тенгиз бойнуна,
Ол чеклеге салырбыз къалауурла.
Къалгъанла уа этмесинле дауурла.
Биз къуарарбыз аллай уллу къыралны, –
Деп ант этелле, къолгъа алып Къуранны.
Не айтхын да алагъа не былагъа?
Халкъ тюшмесин бу затла ючюн жиляргъа.
Аз затланы суймейдиле адамла.
Кёп затлагъа бой салмайла заманла.
Мен суймезмем жыр патчахы болургъа?
Тау къыралда эркеленип туругъа?
Алай была умутлалла, умутла,
Бир-бирледе чырмау бола турлукъла.
Аллах, халкъны умутда да жангылтма,
Бол къатында, къыйын кюнледе атма!

2

Халкъ, ажаша, чыгъа турад тѣзюмден,
Ташла, таула титирейле сѣзюнден,

Аллах, эзме жанын бу сёз урушда,
Абындырма быллай къатыш-къутушда.
Сен бер, Аллах, жүрегине сабырлыкъ,
Бу таулагъа келтир, келтир мамырлыкъ.
Бер халкъыма кюч, къарыу да, саурукъ да,
Анга киши эталмазча жаурукъ да,
Эт бир амал себер кибик урукъ да,
Халкъгъа жарар адамгъа бер къулрукъ да.
Къутхар, Аллах, халкъны къутхар палахдан,
Бир баласын этмегенлейи жиятхан.
Къычыргъанла, сиз а ойнай жан бла,
Ангыламай не боллугъун тамбла,
Жерлеп-жерлеп сиз эмилик атланы,
Жандырмагъыз халкъла кюер отланы,
Ашыгъышда терс иш басып аякъны,
Кётюрмегиз халкъгъа тиер таякъны.

3

Керти, болса эдиле
Бизни Малкъар тарлада
Аш-суу, мал да топ-толу
Тау юйледе, баулада.

Терен билим алырча
Бийик окъуу юйле да,
Фабрикала, заводла,
Тирлик берлик жерле да,

Тынчлыкъ сакълар аскер да,
Малла отлар жайлыкъла,
Кёп адамлы сахарла,
Алтын, кююш байлыкъла.

Халкъ, къоншу да саулай, тынч,
Жан, адам да къорамай,
Жюрекледе тюз ниет,
Адамлыкъ да тоналмай.

Тууса эди тау къырал,
Къарс урурем биринчи,
Болурем тау патчахны
Биринчи кенгешчиси.

Минги тау табасындан
Келирем, жырла тагъа,
Бек сыйлы къонакъ болуп,
Мен Уллу Къабартыгъа.

4

Бу биз айтхан хапарла
Жомакълагъа ушайла.
Таулула уа, таш сыта,
Ташла юсюнде жашайла.

Къозгъамагъыз аланы,
Болмаз затланы айтып,
Эшиклерин жабарсыз,
Ташладан учхалатып.

Таш юсюндеми иги
Бу сиз элитир жарладан?
Кюннге чыгъарыр суна,
Айырмагъыз жанладан.

Мен а сизден аз суюген
Сундугъузму халкъымы?
Халкъым, тилим болмаса,
Ким айтыр да атымы?

Халкъгъа чыдам керек кюн
Биргесине чыдарма.
Анга асыу табар болсам,
Къара жерни тырнарма.

Халкъым бла жаным бир,
Ол саулукъда мен да сау.
Шуёхуна – шуёхма,
Жаууна уа – къанлы жау.

5

Оздуламы боранлача заманла?
Тынып, тохтап къалдыламы тырманла?
Энди къайда ала айтхан къыралла?
Къычыргъанла бек тынчайып туралла.
Башчылары энди къайда къалдыла?

ШАЙЫРНЫ ЖИЛЯУУН ЭТГЕН КЪАТЫН

Дахкильгова Маккагъа

Шайыр жырлады жырла,
Айтды ариу сёзле да.
Тыялмалла дунияда
Сёз, жыр, терсле, тюзле да.

Берди жанын, чыгъарып,
Ташха, жерге, таулагъа,
Жумуш этерик суна
Бу жерледе саулагъа.

Энди кёзюн жумгъанда,
Жилядыла халкъ, жер, кёк.
Таш эрите, бир къатын
Жиляйды барындан бек.

Насыпсыз жангыз олду,
Тешилмезлик къарасы,
Жашлыгъын анга берген,
Жашларыны анасы.

Бек ахшы кюнлеринде
Бу шайырны жырлатхан,
Бюгюн а олмуду бу
Ташны, агъачны жилятхан?

Тюз инбашын басханча
Дунияны жарсыулары,
Къоюлгъан къатынланы
Кетмезлик ачыулары.

Биреу ачы къол бла
Этин юзе тургъанча,
Тартынады, жанады,
Аны элия ургъанча.

Ол тегеди жилимукъ,
Ачий, сынсий, бурула.
Сюйгенлери атханла
Былай жилий болурла.

2

Шайыр берген ачыуну
Бюгюн ахыр кечире,
Бу кьатын не айтады,
Кёз чырагъы ёчюле?

Кёлкьалдысын унута,
Эс жьыргъа кюреше,
Аны ахшы кюнлери
Бюгюн эсине тюше.

Ол махтаугъа чыкьгъанда,
Бирге кьууаннганлары,
Жерсиз, кюнсюз кюнледе
Бирге кьыйналгъанлары.

Ол сиркиу жашларын да
Къалай ёсдюргенлери.
Бирге отуз жылланы
Къалай ётдюргенлери.

Бек ахшы назмуларын
Къолундан гыржын ашай
Жазгъаны эсге тюше,
Сарнайды, белин бошлай.

– Ах, не этейим энди мен?
Турмайма сени даулай.
Мен эки да ёлгеем,
Сен кьалгъа эдинг саулай.

Мени алгъа алмайын,
Аллах сени нек алды?
Жашларынгы, мен жарлы,
Кюнлери батып кьалды.

Мени кюнюм а эртте
Батхан эди сенсизлей.

Энди уа сен кьайрыса?
Кетип кьалма менсизлей!

Сен мени атарса деп,
Ахыр да ийнанмадым.
Жаным сенде болса да,
Къучакъда тыялмадым.

Алгъын бирле сыйырып,
Бюгюн а ким сыйырды?
Ах, мен жарлы, не этейим?
Ариу тилинг тыйылды.

Элт мени да биргенге,
Анда табарбыз бирлик,
Менден сора ким барды
Саулай кьабыргъа кирлик? –

Дей, тегеди жиямукъ,
Ачый, сынсый, бурула.
Сюйгенлери атханла
Былай жияй болурла.

3

Унутуп алларында
Ёлюню жыйылгъанла,
Бу кьатыннга жияйла
Шайыргъа жиягъанла.

Аны ариу сыфатын
Сыйырып ачуу, ауруу,
Жашлайын кьартлыкъ басып,
Атханды аны кьарыу.

Бар эди бир заманы,
Хар кёрген кёз кьаратхан.
Уллу, гитче – бары да
Не ариуду, деп айтхан.

Энди уа не ариулукъ –
Аны ичи кюеди.
Ол жанындан сюйюучю
Бюгюн жерге киреди,

Аны жанын ачыта,
Алай сунмайын кеси.
Бу кыатынга келген кюн
Жауума да келмесин.

Ол тегеди жиямукъ,
Ачий, сынсий, бурула.
Сюйгенлери атханла
Былай жияй болурла.

ЖАМИЙ

1

Кюн тууушда жаншайла
Бир бек сёзчю къатынла,
Ауузларын тыймазса,
Берсенг окъун алтынла!

Къайсы къыз къайры кетди,
Къайсысын ким терилтди,
Ала ангылау бла,
Ким айыплы иш этди,—

Барысын да санайла,
Кёплеге кирле тёге,
Артыкъсызда къадалып,
Ариу Жамийни сёге.

Сюймеклик хатасындан
Тюрленди, дейле, саны,
Намысын тас этгенди,
Барды, дейдиле, къарны.

Шукур этер орнуна
Гюняхлы болмаууна,
Къатын сёзледен къоркъа,
Баласын жоймаууна.

Жюз бла минг гюняхланы
Тагъадыла бойнуна,
Кеслери кирмегенча
Ёмюрде эр къойнуна.

Сабийлери аланы
Хауадан туугъан кибик,
Кеслери, туугъандача,
Зыянсыз тургъан кибик.

Жиляма, Жамий, жаным,
Кёзюн ачханда баланг,
Унутурса эл сёзюн,
Анга сен ёшюн сала.

Сюймеклик нед – билмейле
Сёзчюледен кёбюсю.
Баланг дуниягъа келир,
Болуп сюймек белгиси.

Насыплыдан жилярса,
Аны къыса къойнунга!
Бала ючюн алырса
Не жюкню да бойнунга.

Болгъан ишге сал сен бой,
Дарман излей жарагъа.
Гюнях, ачыу кетерле,
Ана болсанг балагъа.

ЖАУУНДАН ТИЛЕК

1

О, не медет, не медет,
Жер кьургъакълыкъ не адет?
Кёрчю, кёрчю, жер юсю,
Суусандан ичи жана,
Эрни, тили кьургъакъсып,
Кьуруй, кюе, жарыла,
Чакъырады жауунун,
Кёкге ачып бауурун.
Турамылла кёкде уа
Булутла сытылалмай,
Ачий, жауун анасы
Кьозлаудан кьутулалмай?
Эшит, кёк кюкюрейди,
Жер тилегин билгенлей,
Булутла ауурлана,
Кёк турамыды желлей?
Кьутул, эт да кычырыкъ!
Этмейим аначылыкъ.
Ашыкъ, жауун, туу, туу, туу!
Бу дуния болады кьуу!
Кьуй челекден, кьуй, кьуй, кьуй!
Акъ ташланы жуу, жуу, жуу!

Бек керекли жай жауун,
Жер кюсеген бай жауун,
Жерни кьандыр сен, кьандыр,
Эки эрнинден май тамдыр!
Жуу, жуу, жуу сен жолланы,
Кюн кюйдюрген кьолланы,
Терекде алмаланы,
Кёзлерин ач аланы!

Дарман суу бла бакъ, бакъ,
Болуп ниетинг аппакъ!
Жау, жау, жау, жау, сау кьаллыкъ,
Кёкден жаугъан ахшылыкъ!

Жууундур тереклени,
Къууандыр череклени,
Къакъ тереземи да,къакъ,
Сен, тап-таза жуу да, саркъ!
Эт сен бюгюн дунияны
Таза, жашил, чыммакъ-акъ!

2

Башлайла тамычыла
Дыгъылыма къатыла.
Желкеме, табаныма,
Жыякъ батыуларыма
Не хычыуун тиелле!
Харх-харх этип кюелелле,
Юй башланы тюелле,
Аллымда аякъ бюгелле.
Терезелени ала
Дынгырдатып къагъалла,
Дагъы, «чап-чап» дегенча,
Мени аллымда чабалла,
Сюйюнчюге баргъанча.
Бир бирлерин къууалла,
Сабанланы чачларын,
Шуу-шуу эте, жууалла.

Ала кёзню ачдырып,
Гюл кёзлери ойнайла.
Тирликлеге жан кирип,
Нечик насып сынайла!

Таш, тау, агъач, кырдык да
Тазалана жауунда,
Сау дуния жуууннганча
Кёкню таза сууунда.

Жер не ариу солуйду,
Тап-таза – дуния, хауа,
Сау дунияны башында
Тургъанча тынчыкъ тууа.

Мен а жырла тагъайым,
Махтау бере алагъа,
Жерни былай жангыртып,
Жутулгъан жауунлагъа.

Тургъан кибик кёк жерге
Амалсыздан узала,
Минг ауазда кюкюрөп,
Эте ачы гузаба.

Жерге ёшюнюн буруп,
Сызылады элия,
Кёк кёзюнден жилтинле
Чачылгъанча дуниягъа,
Чачырайла, зууулдап,
Жер, кёз жума, жарыта,
Кёк кесини къарыуун
Тургъан кибик сыната.
Тауну таутгъа ургъанча,
Жерни кёзюн чакъдыра,
Жиямукъланы къуюп,
Сууда да от жакъдыра,
Ары-бери жауунну
Минг шорхадан къуяды,
Тереклени, юйлени
Борбайларын къыяды.

Суула да, ачыуланып,
Жагъаларын ашайла.
Ташла, бир бирин ура,
Ёз жерлерин ташлайла.

Жолланы, арбазланы
Халек эте, кыртыла,
Юйлени хуналарын
Талайдыла ырхыла.

О, къарыулу, кючлю кёк!
Тый, тый, тый жауунунгу!
Сынаргъа сую эсенг
Дунияда къарыуунгу,

Ахшылыкъдан айыр да,
Талат осаллыкъланы.
Талат, талат тюзлеге
Хар къажау турлукъланы!
Жер юсюнде кълмазча
Аланы урлукълары.
Жерге жутдур тауушсуз
Уруш къркъруулукъланы!

Жериме уа жау, жауун,
Сен, кесинги махтата.
Артыкъ, кем да жаумайын,
Бир мардада тохтата.

Анга жетсе къарыуунг,
Жау ачыудан чачылыр,
Усталыгъынг жырлада
Сау дуниягъа айтылыр!

1973

ЫШКАНТЫНЫ ТАШ УСТАСЫ

Бек башчы болмаса да
Ол Ышканти ныгъышда,
Атамы атасы Башчи
Болгъанды ол таш уста.

Жашагъанды ол мында,
Къоллары от чакъдыра,
Жарашмазлыкъ ташны да
Хунагъа жарашдыра,

Акъсуусуз къалгъанда да,
Ачыуланмай жашаугъа,
Ташны хунагъа сала,
Табынды Минги таугъа.

Ачы жашауунда да
Ташха биче ол багъа,
Сын ташланы жоннганды,
Кёзлеринде от чагъа.

Ол кеси ёмюрюнде
Санамагъанды ахча,
Алмагъанды алтынла
Къатыны Къарачачха.

Юйге мурдор таш сала,
Ол насып сынагъанды.
Жанын ташлагъа сала,
Хунала къалагъанды.

Ол суннганды дунияда
Ташсыз аш да болмазлыкъ,
Аллахха къуланнганды,
Ташны этип намазлыкъ.

Тыпыр ташны жоннганды,
Къол аязда жылыта,
Къыш чиллени сууугъу
Акъ тылпыуун бузлата.

Кёзлери чарс этгенде,
Ол ташха тыяннганды,
Дунияда не затдан да
Ташха бек ийнаннганды.

Жыргъа эжиу этгенди,
Ташны ташда жырлата,
Алгъа ташны кёргенди,
Уянганда, танг ата.

Ташлагъа къарагъанды,
Адамгъа асыу излей,
Бичакъны ташха ышый,
Тургъанды бешик ишлей.

Чабырлыкъ терини да
Ташха жайып кёргенди,
Ичерик хантуслугъун
Таш келиде туйгенди.

Бургъанды таш тирменни,
Ол жашау нёгерича,
Дуния къыйынлыкъланы
Тирмен таш эзерикча.

Буз жаугъанча, палахла
Жаусала да башындан,
Тургъанд кертичи болуп,
Айырылмай ташындан.

Жашагъанды ол мында,
Ишин къоймай жаз, къыш да,
Ол кетгенди дуниядан,
Кесине къоймай таш да.

Аты да айтылмайды
Бу Ышканти ныгъышда.
Бешиклери уа бармы,
Эхчелген кюн тууушда?

Бир ташха жазылмагъанд
Дунияда аны аты,
Адамла кёзлеринден
Эртте кетгенд сыфаты,

Бу жерледе кьалса да
Кёп ташлада кьол ызы.
Хуначы малкьарлыны
Болсам да мен бир кьызы,

Хуна кьалагъанында,
Хуна таш узатырыкъ,
Жерге урлукъ атханда,
Жерни жумушатырыкъ,

Алай, аппам, санга уа
Эталмадым бир жумуш.
Былай кеч келгениме
Тур да, кьууан не уруш!

Таш устасы болсамед,
Ташха жазып атынгы,
Сыфатынгы мен ойлап,
Ишлерем суратынгы.

Кесинг суююучю ташда
Келген, кетген да кёре,
Таш устасы деп, бары
Турурча махтау бере.

Жаны киргенди ташха,
Таш ташлыгъын этгинчи,
Ол дунияда турур дей,
Таш дуниядан кетгинчи.

Сёз устасы мен болсам,
Тагъарем санга жырла,
Журт жырын жырлагъанча,
Жырларча малкьарлыла.

Жангы юйге кирирча,
Сени атынгы эсгере,
Жашагъанла турурча
Намысынгы кётюре.

Манга кьайда ол хунер –
Сёз усталыкьны жазы!
Хуначы малкьарлыны
Мен бир жумушчу кьызы.

Бюгюн санга келгенме,
Баш уруп кьабырынга,

БАЙНЫ ЮСЮНДЕН ЖЫР

Бай эди ол, бай эди,
Сау элни чайкбай эди.
Бай эди ол жылладан,
Тёрт аякълы жанладан.
Бар эди юйю, хунасы,
Алтын накъыш къамасы,
Сейир терек бахчасы,
Бохча толу ахчасы.
Бар эди бухар бёркю,
Тор атлары – бир-эки,
Жарым туююл алтындан,
Бек бай хыйла акъылдан.
Айтыла эди аты,
Сёлешсе, сёзю -- къаты.
Менде уа жокъ бир байлыкъ,
Атамда жокъ мал, жайлыкъ.
Жарлы эдим малладан,
Узакъ эдим жолладан,
Хыйлалыкъ жокъ тилимде,
Алтын да жокъ юйюмде.
Гумубузда жокъ боза,
Жюрегим а – тап-таза.
Анда барды хурметлик,
Къоншу жашха суюмеклик,
Кёлюмде – татлы сезим,
Эки да жарыкъ кёзюм.
Жап-жалаң эки къолум,
Жангыз да эски тонум,
Сау сюекли тёрт саним,
Къынкъ демеген бир жаным.
Чум бетли эки эрним,
Жокъ бернеге беририм.
Эки эшмем – дум къара,
Бу затлагъа не багъа!
Бай а, азча байлыгъы,
Эте мени къайгъылы,
Ол жутланды алагъа –
Мен жарлыны тонаргъа.

– Къой, къой, манга аурут жан!
Къуппа-къуруду бохчам.
Жокъ сен мында табарыкъ,
Сатылмайды жарлылыкъ!
Тонасанг, байны тона!
Ахчаны анда сана! –
Дей, этдим мен къадауну.
Ол, эте турмай дауну,
Боз бёркюн алчи кийди,
Масхара этип, кюлдю,
Къолгъа эталмай аллыгъын –
Биреуню жарлылыгъын.
Ол кюн, байлыкъгъа бата,
Жиляды юй тамата.
Билгинчи къоншулары,
Кичий аны къоллары,
Эте турмай соруула,
Анда кёрмей къоруулар,
Тонады жашлыгъымы,
Къууанчын жастыгъымы,
Бек ахшы ойларымы,
Тепсерик тойларымы,
Наныкъ бетли нюрюмю,
Тазалыгъын эрними,
Къарамын сюйгеними,
Жыякъ сыйдамлыгъымы,
Сёзге чыдамлыгъымы,
Къара чачымы агъартды,
Къарамымы къаралтды.
Алтынлагъа чёкдюрю,
Аузумдан къан тёкдюрю.
Не бай эдим ол кюн мен!
Бай а – кёп жарлы менден.
Шашдырды ол, шашдырды,
Черекге жол ачдырды.
Энди манга керекле –
Толкъунла, акъ кёмюкле,
Элтедиле, къучакълай,
Манга эрип, букъду ай.
Къутхаралмалла саула,
Жилядыла акъ таула.
Къалды анам, жер тырнай.
Кимни тонар энтта бай?!

МАРАУЧУ АЙТХАН ЖОМАКЪ

Бир жолда, уугъа бара,
Кёрдюм бёрю балала.
Экиси да бир кибик,
Ариу эдиле ала.

Бир шошчукъ къарай элле,
Кёзлери жана элле,
Эштада, ала мени
Шуёхха санай элле.

Сабийлеге ушата,
Баламыча къубулта,
Ийнакъладым аланы,
Уучулукъну унута.

Кетдим, ичден къууана,
Жигитлик этген суна,
Алагъа къол кётюрмей,
Мен саулай къойгъаныма.

Мен сагъышда баргъанда,
Иги да узайгъанда,
Кюле, жетди бир атлы,—
Бёрю кёзле къолунда,

Хархда айта къыйнауун,
Кёз чыгъара ойнауун,
Бёрю бала кёзлени
Чыгъара не сынауун.

Сёзлери ачы тие,
Ичимден бише, кюе,
Кетдим аны къатындан,
Сёз жарашмазын биле.

Оздула жылла, кюнле,
Ол ишни биз унутдукъ.
Бир кюн ол уучу бла
Экибиз жолгъа чыкъдыкъ.

Бара эдик биз кьошха,
Агъачны ичи бла,
Саут-саба да алмай.
Ол кьошну иши бла.

Агъачда алай ариу...
Мен, тамашагъа къала,
Тенгимден артха къалдым,
Кёгетлеге узала.

Келди ачы кычырыкъ,
Биреу бичакъ ургъанча,
Чапдым ары мен, кьоркъа,
Бёрю ызымдан кьюугъанча.

Жанымы кьолгъа алып
Жетдим. Жолда, таланып,
Жата эди нёгерим,
Къызыл къаннга боялып.

Эки огъурсуз бёрю
Келелле мени таба.
Мен аланы таныдым,
Ачий, эрними къаба.

“Нек ёлтюрген болмазем,
Гитче заманларында?
Ёлюмлери бирча эсе
Ахшыны, аманны да?”—

Дей, башладым жыгъыла,
Жан тамакъгъа тыгъыла.
Бош кьоркъа кёре эдим —
Ала мени танылла.

Эки да залим бёрю,
Бийик тутуп жухларын,
Бир суююнуп къаралла,
Унутуп кылыкъларын.

Кёрдюм сокъур кёзледе
Ыспас, жумушакълыкъны.
Ангыладым ёмюрде
Ёлмезин ахшылыкъны.

ТЁРТ ТИЛЕК

1. Жаз башында

Кюн, жап бир кесекге
Сен жыягъынгы,
Эт да салкыныракъ
Кюн тыягъынгы.

Бир кесек жашау бер
Юй башда къаргъа.
Кёр, къалай сюеди
Ол къар жашаргъа.

Жилямукъ болады,
Санга арала:
– Бир кесекге къой! – деп,
Тилей, тарала.

Эшит да тилегин,
Бол бираз салкын,
Сен иги билесе
Жашауну хакъын.

Юй башдан салыннган
Буз кесекчикни
Тый, тый бу дуняда
Бир кесекчикни!

Кёр аны кёз жашы
Жылтырагъанын,
Сенден кьоркзуп, къалай
Къалтырагъанын.

Къой аны, бир кесек
Сен жашаргъа къой!
Жоймайын болмасанг,
Артдаракъда жой.

Андан эсе жерни
Жюрегин жылыт!

Бар мудахланы да
Кёзлерин жарыт.

Батмакъланы кьурут,
Балчыкъ кёллени!
Барын жылыт
Жылыу тилегенлени!

Мени да унутма,
Кёз туурангда тут,
Тап юсюнгю жапхан
Кюнде да булут!

2. Жай чилледе

Тилейме, кючлю Кюн,
Жап жыягъынгы!
Бир кесекге сел эт
Кюн тыягъынгы!

Кёрчю сен, гюлле да
Хуериле туралла,
Ала, кёз жума,
Санга табыналла.

Кир сен бир кесекге,
Кир, кир булутха!
Кюнсе, кыйналсанг да,
Чыгъарса артха.

Сен кьой, кьой кёкге
Булутланы сыкъма,
Салкъын жауунун
Къургъакъ жерге акъма.

Эшит, кюймесинле
Будай сабанла!
Юслерин жуусунла
Букъу чалманла!

Эшит, кёз ачсынла
Хуери хансла!
Эшит, жууунсунла
Ол къызгъан ташла!

Сел жауун да жетсин
Къызгъан этлерине,
Салкъын сел аяз
Урсун бетлерине!

Мени да унутмай,
Сен эсингде тут,
Жарыгъынгы жапхан
Кюнде да булут!

3. Кюз артында

Кюн, тилейме сенден,
Ач жыягъынгы!
Бир кесек кючлю эт
Кюн тыягъынгы!

Турсунла жылыуда
Бираз терекле,
Бутакъладан –
Айырылмай кѳгетле.

Къанатлыла да
Къоймай журтларын,
Алмаланы кюн жылыта
Сыртларын,

Энтта бираз
Жылыуунгда турма къой.
Чѳплеуге да
Татыуунгу алма къой.

Бер алагъа
Бу дунияны къууанчын,
Жашама къой
Сен саргъалтхан жер чачын.

Бозартмайын,
Къой сарылай окъуна!
Жыр этерме
Ишлеринги хакъына.

Менден да сен
Жылыуунгу къызгъанма!
Сени унутуп,
Не тумандан озгъанма?

4. Къыш чилледе

Кючлю Кюн, тилейме,
Ач жыягъынгы!
Бир кесек кючлю эт
Кюн тыягъынгы!

Къанатлы учалмай,
Къанаты сынып,
Кёр, къабышады
Сууукъдан тынып.

Жылыт аны, кёр да,
Кёр да сен онгун.
Жылыт жолоучуну
Сен бетин, къолун.

Ташны да – бузлагъан
Буз къабыргъасын,
Жылыт кёгюрчюнню
Юйюн – уясын!

Сууну да солут сен
Буздан аркъасын!
Отунсузну бузлатма
От жагъасын.

Мени да, унутмай,
Жылыуунгда тут,
Юсюнгю басхан
Кюнде да булут!

Кечгинлик бер, Кюнюм,
Бош тилей эсем:
Этмез затларынгы
Сен эт, дей эсем.

Кеч, неге да акъыл
Бурууум ючюн,
Хар неге да эрий
Турууум ючюн,

Кюнсюзлеге да кюн
Тилеуум ючюн,

Къызыугъа сериуюн
Тилеуюм ючюн,

Кетерикге «кет» деп
Айтмауум ючюн,
Келмезликлени да
Сакълауум ючюн.

О, кеч манга, кючлю,
Деменгили Кюн!

1967

ТАУКЕНЛАНЫ МУХАММАТХА – ПРОФЕССОРГЪА, ХИРУРГТА

1

Таукен улу Мухаммат,
Жарытып тийгенча кюн,
Сен келсенг, кёлюм жарып,
Жаннганчады юйюм нюр.

Жокъ бизге сенден сыйлы,
Ёт, жаным, от башына.
Мен шапалыкъ этейим
Хуначыны жашына.

Олтур, кьанга кьурайым,
Шапанг махталыр кибик,
Татлы сёзле излейим,
Тилде сакъланыр кибик.

Жары бюгюн, сен жары,
Унут эртте ач кюнню –
Жокъ гыржынны излеуню,
Къармай сууугъан кюнню.

Не затла кётюрмелле
Бизде сабий инбашла? –
Кётюралмазча бирде
Темирле, кьаты ташла!

Жашау тенгизде бата,
Таш, агъач да къармадыкъ.
Журтсуз кюнню бузунда
Къара жер да тырнадыкъ.

Ашадыкъ таш, топуракъ,
Атмадыкъ адамлыкъны.
Андан кёрдюк, Мухаммат,
Малкъарда малкъар халкъны.

Малкъарыбыз энди уа
Бу сейирге эс бурсун:

Мен болганма жырчысы,
Сен а – жан сакълаучусу.

Кел, бир иги кюлейик,
Билгинчи махтаганла,
Аппаларыбыз бизни
Хуначы малкъарлыла!

Жараганча Малкъаргъа
Ала ишлеген хунала,
Биз этген иш жараса,
Къууанырелле ала.

Хуначыны туудугъу,
Малкъар халкъны ичинде
Сый, намыс да сен алдынг,
Усталыкъны кючюнден.

Барды уста къолларын,
Жаннга, саннга жараган,
Чыгып барган жанны да
Ызына кайтаралган.

Аллахдан этген кибик,
Кёзлерин аз-маз жумуп,
Ёле турган да этди
Сенден бир асыу умут.

Табынды санга алай
Кирген жан кызауатха,
Сен кюлунгу тийирсенг,
Жан кайтырыкча артха.

Ол бир кюн жашар ючюн
Не затла этер эди?
Сау кялса, такыйкыагъа
Не багъа бичер эди?!

Къош, Мухаммат, бираз къош
Жашаууна кюн, ай, жыл,
Жанын бере турганны
Бу дунияда бираз тый!

Жетдир уста кюлунгу,
Жанынгы кюлгъа ала.

Мен да алай ачийма,
Жансызлагъа жан сала,

Жанымы къолгъа алып,
Кирип къан къазауатха,
Хар бир осаллыкъланы
Аталлыкъ сунуп отха.

Сен аурууну атханча
Ачыгъан этден, кесип,
Кюрешеме мен алай,
Жюрегим кюйюп, бишип.

Менден сен минг да кючлю!
Терсликни, ачылыкъны
Атханча, алып жерден,
Кёргюзтесе усталыкъны.

Онгсузланы къалкъыта
Сен татлы ушакъ бла,
Аурууну тамырларын
Кесесе бичакъ бла.

Ёлюмден жан къутхара,
Чыгъа мангылай теринг, –
Бичакъ аузунда тургъан
Кирик кеси жюрегинг.

Къыйналамыса, ачий,
Къазауатда ол чакъда,
Тургъанда адам жашау
Къолунгдагъы бичакъда?!

Ёчюле тургъан чыракъ,
Жау къуйсанг, жарыгъанлай,
Бата тургъан адамны
Тенгизден чыгъаргъанлай,

Сен, жанына къоркъгъанны
Жанына жан киргенде,
О, къалай къууанаса
Дунияны ол кёргенде!

Сен кесинг да дунягъа
Жангыдан туугъан кирик,

Тирилтиу жауунунда
Жер, кёк жууунган кибик,

Дуния жарыйды, жарый,
Жарыйдыла кёзлеринг.
Жарытханча дунияны
Сени татлы сёзлеринг.

2

Эшта, бизни аппала,
Уста болуп кёоллары,
Махталгъан да болурла
Къалагъан хуналары.

Биз туусакъ бираз эртте,
Къаларменг сен да хуна?
Мен а согъармем чепкен,
Жюн устагъа санала?

Аны ючюн а ала
Гюл орнуна чыгъана,
Жашармек таш юсюнде,
Ташны сыйын чыгъара?

Тюшсе да юйюбюзге,
Кюн тиймейин, ауана,
Раубазы терекге
Турурмедик табына?

Бюгюн а мында санга
Табынадыла таула,
Сени атынг айтылса,
Жарый саусузла, саула.

Сауланы саулукъларын,
Жаным, сакъла, сен сакъла!
Саусузлагъа сен бакъ да,
Бизни саулада жокъла.

Онгузла излегенча
Кёолунгу жан дарманнга,
Мен сёзюнгю излейме,
Татлы кёрюнюп манга.

Орамгъа чыкъгъан болсанг,
Бизни юй таба айлан.
Сен бизге келген кюнде –
Жюрегимде той, байрам!

“З” бла, “ц” бла да
Айт сен хычыуун сёзле,
Ётюрюкню айтмайла
Сенде тап-таза кёзле.

Сенде, сабийде кибик, –
Тазалыкъ, огъурлулукъ.
Намыс, чомартлыкъ да бар,
Кёп ёмюрлеге боллукъ.

Жарыт, жаным, юйюмю.
Жылыт сен жюрегими.
Жырымы махтама да,
Махта хычинлерими!

Сени адамлыгъынга,
Кючюнге да базаына,
“Сал”, – десенг, салырма жан
Бичагъынгы аузуна.

Угъай, сакъла жанымы,
Бир жаннга да ышанма!
Жанын санга ышанган
Дунияда бир инсанма.

3

Бакъ, Мухаммат, бакъ, сау эт
Сен багъыу кереклени,
Ачыуларын сен кетер
Ачыгъан жюреклени.

Халал, фахмулу адам,
Изле сен, тап бир мадар,
Отла кюйдюрген жерни
Жараларына багъар!

Изле, изле бир амал,
Адам кьоркъмай атларча,

У^ируш кьоркьуулукъланы
Ж^ер юсюнден атарча.

А^ачарча мамырлыкъгъа
К^абабакъланы, чеклени,
Б^акъ, кьулакъларын сагъайт
О^ол кьулакъдан беклени.

А^ауазларын эшитирча
Х^аатында жаннганланы,
Б^аухенвальд печьлеринде
К^аюйюп, кюл болгъанланы.

А^адыл суу жагъасында,
Б^аир бирге ура жухларын,
Т^аопланы, окъланы да
А^ачы кычырыкъларын.

Б^аиз тынч жашар ючюннге
Ж^ерге жутулгъанланы,
К^ара кьазауатлада
О^окъдан кьутулгъанланы.

Т^енгизни ол жанына
К^айталмай кьалгъанланы,
В^ьетнамда, жерге кире,
Н^е айтханларын аланы.

Б^аир эшитсинле ала,
Д^унияны жаныгъанла,
Т^ерсликлерин жашыра,
Т^юзге терслик салгъанла.

С^ынамагъан билirmi
У^ируш не зат болгъанын,
Б^аласын тас этгенни
К^арны кьалай бургъанын?

Ж^ауун жауар орнуна
Ж^ерни кьан кёп жуугъанын,
Х^иросима бюгюн да
К^юе, жана тургъанын?

А^аны отуну ууу,
Ж^айыла тегерекге,

Бой салмайын турады
Дарманнга не тилекге.

Тап бир дарман, алырча
Кёзлеринден ауларын
Ёлюр отну мюлк сунган,
Мамырлыкъны жауларын.

Жерге ууну сепгенни
Мюлкю, малы ауурдан,
Байлыкъгъа бек жутланы
Къутхар сен ол ауруудан!

Сал кючюнгю, тап амал,
Къошулурла нёгерле.
Бу дунияда азмылла
Жашау хакъын билгенле!

Сеничала дунияда
Келишселе бир тилге,
Табарелле бир амал,
Тынчылыкъ келирча жерге,

Биз къоркъмай эшитирча
Жерни таза солууун,
Ай жарыкъ кечеледе
“Ай сонат” согъулууун.

Жер жутса – жауун жута,
Кёк жауун къуя туруп,
Къарын бурса – бурурча
Адамла тууа туруп.

Мадар излегенлеге
Къош, Мухаммат, кючюнгю,
Мен жанымы берейим
Багъасына ишинги.

Алай мени жанымы
Къаты тут, къолдан ийме!
Жанын санга ышанган
Жангыз бир мен туююлме.

1979

НАРТ УЯДА КЪОНШУЛАРЫМ

1

Нарт уяда бир орам,
Бу орамда жокъ харам:
Эшикле кенгнге ачыкъ,
Тас болмаз мында къашыкъ.
Мен да жашайма мында,
Жырны башлайма мында.
Жокъ иш хакъым, айлыгъым,
Къоншулалла байлыгъым.

2

Къабардокъланы юйле –
Бир хыличи сабийле
Юркютелле къойланы,
Башда ахшы ойланы;
Чечен къыз – аналары,
Бирда бек мадарымлы,
Тыяр баргъан сууланы,
Тыялмайды быланы.
Эшитмейдиле сёз да,
Тур алагъа сен тёз да.
Ёсселе, эс жыярла,
Сиркиуюлюкню тыярла,
Солутурла, солурла,
Ахшы адамла болурла.
Ынналары Нафийсат,
Ата эгеч Халиймат –
Бирда бир тынч адамла,
Къатышмагъан харамгъа.
Он бармакълары ишде –
Жассыда, эрттен, тюшде.
Аллах, аланы къура! –
Тилейме, эштир суна.

Арбазы, жери да тап,
 Юйю юйюме къарап,
 Кёлю бла ышаргъан,
 Манга керти ышанган –
 Бу Бакку улу къоншум,
 Ишине эте кьошум,
 Ишлейди сейир сурат –
 Жан сала, сала къууат,
 Табийгъатха эрише,
 Фахму бла бирлеше.
 Юй бийчеси Илляука –
 Бир жигит, бир ариука.
 Къолунда от жанады,
 Жан дарман да табады;
 Ол эталмаз бармы иш –
 Къарда ёсдюрюр жемиш!

Уяналаны Кёккёз,
 Айтылмай анга тюрт сёз,
 Жашайды ол жанында,
 Малы кёп юй аллында,
 Къолундан келген киши,
 Ахшы барады иши.
 Юй бийчеси Фатимат,
 Эшите эсенг, сен бир айт,
 Сен ишлеуча жерни да,
 Сен тутууча юйню да,
 Ким ишлейди, тутады?
 Ишлей, тангынг атады!
 Жашнайды терек бахчанг,
 Урлукъ да, ол сен чачхан,
 Чыгъып, жибек иеди,
 Къолларынгы сюеди.

Ким да ышаныр алапат –
 Созайланы Мухаммат,
 Бир огъурлу, чыдамлы,
 Сюе билген адамны.
 Юй бийчеси да жарыкъ,
 Бир адепли, сау къаллыкъ!
 Быллайла болгъан къадар
 Бу дунияда насып бар!

Къайгъырмаз улу Хызыр –
 Билек болургъа хазыр,
 Къарыуу бизден къолай,
 Ариу сёзледен да бай.
 Адамла хурмет берген,
 Къоншула да бек суйген,
 Керекде тыянч боллукъ,
 Болушлукъ эте турлукъ.
 Бу орамда олду баш,
 Кёрюнсе да бек жууаш.
 Юй бийчеси уа Марьям –
 Тау юйге – саугъа, байрам!
 Аллахха къуллукъ эте,
 Намысны бийик элте,
 Жарытады ол юйюн,
 Аллах, къызгъанма кюнюн!

Къайгъырмаз улу Борис –
 Бир суйдюмлю, бирда тынч,
 Сёзю татлы, жумушакъ,
 Этмейди жалгъан ушакъ.
 Юсюнде юй ауурлукъ,
 Аллах, бер анга саулукъ!
 Ирады юй бийчеси –
 Келинлени гитчеси.
 Ариу халы, сыфаты,
 Махталыр кибик аты.
 Тынчмы эди да иши,
 Ыспас этмейин киши,
 Юйде къартха къарагъан?
 Ыразылыкъ алалгъан?
 Аны ариу къоллары
 Тёкдюле кёп сууланы,
 Жуудула жабыуланы,
 Чыммакъ этип аланы,
 Саусузлагъа жайдыла,
 Тизгинлерин жыйдыла,
 Узатдыла жан дарман,
 Къызгъанмай аш не заман.
 Махтау, махтау алагъа –
 Ол хатерли къоллагъа!

Татарлы Ибрахим –
 Махтайды аны хар ким.
 Ишлейди алай къаты –
 Чыкъгъанды байгъа аты.
 Къатыны – къабартылы,
 Ырысхылы, алтынлы.
 Сабийледен онусу!
 Бары – гитче-уллусу –
 Ишлерге сюедице,
 Жашай да биледице, –
 Тас этмезле ийнени,
 Ачитмазла тийрени.

Ма Алтууланы Марьям –
 Бек ахшы, алтын адам.
 Сёзю – жан дарман кибик,
 Юйюне игилик келлик!
 Юй тутуругъу Сагъит,
 Къолдан уста, бир жигит!
 Аламат эки эгеч,
 Тынч, бирге эте кенгеш,
 Жашайла бир арбазда,
 Тирман этмей не аз да
 Адамгъа не жашаугъа,
 Намыс бере хар саугъа,
 Орамгъа сала къууат,
 Бири аланы – Марзият,
 Тамарады бирлери.
 Бир ариу бет нюрлери,
 Сёзлери да бир татлы,
 Жумушар кибик антлы.
 Сабийлери – халалла,
 Мени аллыма чабалла,
 Мен келген жол кенг кибик,
 Аналары мен кибик!
 Тагъылалла бойнума,
 Къысылалла къойнума.
 Бирда ариу кюйлери,
 Тийип турлукъ кюнлери!

Орус киши Степан,
 Кесин бизге ушатхан,
 Чынтты элчи таулулай,
 Жашайды, халкыгъа жарай.
 Къолу неге да уста,
 Жашау эталыр ташда,
 Къатыны да бир иги,
 Къоншула – шуёх, тенги.
 Киеулери да таулу,
 Бу элде бек таныулу.
 Юйлери суюмек толу –
 Былагъа хурмет улу.

11

Къайгырмазланы Сакий,
 Атасы болгъанча бий, –
 Ол жашайды энчиракъ,
 Бир чырайлы акътамакъ.
 Иги къарындашлары,
 Эгечлери да бары
 Эркетелле аны,
 Ачымасы тюз жаны.

12

Токъумаланы Фариза,
 Билимине бек база,
 Окъуйду назмуланы,
 Махтай-махтай аланы.
 Анга жокъду чырт арыу,
 Анда барды бир къарыу –
 Не ишни да эталыр,
 Не сёзню да айталыр.
 Кеси уа – ариу, бийик,
 Эрге барлыкъ кыыз кибик!
 Сёлешеди бир шатык,
 Сюеме аны артыкъ.

13

Къоншум – тюрколю Амирхан,
 Орамны бек жаратхан.
 Юй орнумда юйю бар,

Ыспас этер кюйю бар.
Юй бийчеси – таулу кыыз,
Кёргюзтеди ахшы ыз,
Бичеди иги умутла,
Аллах, аны унутма!

14

Жылкыбай улу кьоншу –
Кюнлеринде жокъ бошу, –
Юйле ишлеуде алчы,
Керти, ахшы хуначы.
Къатыны – орус къатын,
Ёресине чий алтын!
Тау тилде сёлешеди,
Билимин юлешеди.
Таулу школда устаз –
Аллай устазла бек аз!
Ёсдюре кызыны, жашны,
Сыйлайды ол бу ташны.

15

Бу кьоншум – мен бек суйген,
Бир ариу тепсей билген,
Тынч, ийменчек, бир асыл –
Гулийланы Расул!
Атасы уа – Исмайыл –
Кёплеге эте хайыр,
Биледи сёзню айта,
Къол кыйынын жарата.
Ол къалай ахшы ата!
Тиймесин анга хата!
Юй бийчеси уа аны –
Бек ариуу орамны,
Аллах суйген бир жанды –
Аналаны Маржанды.
Бир халал, бир тынгылы.
Сёзю да татлы, жылы.
Адамлыкъ анда уллу,
Бирда бек чомарт къолу.
Асыу керек да – анга,
Ол жарарыкъча жаннга,
Оноу керек да – анга...
Келедиле Маржаннга.

Бахчасы да кёгетли,
Къангасы – берекетли,
Ашы алай татыулу,
Кеси этимли, айтыулу,
Аууз суула келтирир
Гыржыныны тылпыуу.
Мен кесим да бу юйде,
Аллахны кёп кюнюнде
Ашагъанма туз-гыржын,
Кёрюнмей кюнюм узун.

16

Мен да жашайма мында,
Орамны къыйырында.
Жокъ иш хакъым, айлыгъым,
Къоншулалла байлыгъым.
Ма бу гитче орамда –
Бир бирге тюз къарамда,
Жашайбыз ненча миллет,
Къыйын, тынч кюн атмай бет.
Бир бирге билек бола,
Бир бирге керек бола,
Тенгликде, шуёхлукъда,
Бу ариу таулу журтда,
Жокъ кишиге дертибиз,
Адамлыкъ – адетибиз.

17

Жокъ къоншулада аман.
Барына – жаным къурман.
Тёгерег' а – тау, агъач,
Керек туююдю тилманч.
Бары бла – тилим бир.
Бары бла – диним бир.
Юй башында чыпчыкъла,
Юй аллында къызчыкъла
Жырлайла алай ариу,
Манга бере кюч, къарыу...

ТЫНГЫСЫЗ ЗАМАН

I

Ленин бла сёлешиу

Ыннам санга хар танг ала
Алгыш этди, намаз кыла.
Кюн жарыкыгъа чыгъардын деп,
Жерде жаннет къурадын деп.
Суна анга ие боллукъ,
Ол жаннетде жашап турлукъ.
Кёпле алай къууандыла,
Тюз дининге ийнандыла.
Сенсиз чыкъды аман кылыкъ,
Не ишле этди Къарамыйыкъ!
Ийнек саугъан – бола кулак,
Кёп ахшыны эте бырناق,
Терслик тепсей, бюге аякъ,
Ол тийирди халкыгъа таякъ.
Жюрекле уа алай таза –
Жашадыла, санга база...

II

Хау, этилди осаллыкыгъа къуллукъ да,
Жокъ дуняда ол терсликни жуллукъ да.
Совет власть жашауубуз дегенле,
Бар кючлерин ол властью бергенле,
Тюппе-тюзлей тутмакъланы сыналла,
Сабийлери сыныкылыкъда жиялла.
Ата журтну жандан да бек сюйгенле,
Аны къоруй, къазауатха киргенле,
Окъ тийгенде, тас этгенле эслерин,
Эс жыйгъанда, ёлтюралмай кеслерин,
Сау къалгъаннга “шукур!” депми айтдыла?
Аланы да жууаплагъа тартдыла!
Бирем-бирем сибирьлеге ийдиле,
Къатынлары, жияй, къара кийдиле.
Терслей-терслей тынч жашагъан халкъланы,
Жашлары да уруш этген къартланы,

Сабийлени тыш жерлеге чачдыла,
Кёплерине ёлюмге жол ачдыла.
Мен кесим да журтсуз кюнле сынадым,
“Халкъ жаууну” кызы болуп, жиядым.
Жиямугъум тыш юзмезге тёгюлдю,
Сюйген аппам кёула тюзде кёмюлдю.
Мен а, эте Къарамыйыкыгъа тырман,
Кече сайын айта анга жюз аман,
Ачдан ёле, жияй чыккыдым танглагъа,
Болушалмай зорда ёллюк жанлагъа.
Суна кесим аяк юсге турмазлыкъ,
Ёмюрюмде гыржындан да тоймазлыкъ.
Сау кьалгъанла журтха окъун кьайтсала,
Бу зорлукъну сау дуниягъа айтсала,
Ким бералыр бу затлагъа кечгинлик? —
Дей, жашадым эте халкыгъа ёкюллюк.

III

Терслик тюртген батмакъладан чыгъалдыкъ,
Отда жана, ташны жыра чагъалдыкъ,
Тилибизни ачдыкъ, ариу жангырта,
Тыпыр ташны жап-жангыдан жылыта.
Ёз таулагъа ёхтемленип къарадыкъ,
Журтубузгъа кертичилей къалалдыкъ.
Ичгисинип, ичги сёзню да айта,
Тыш жерледе туугъанланы таныта,
Журт этегин алтын бла кыялдыкъ,
Ташларында гюл, жемиш да жыялдыкъ.
Илмулагъа ахшы мурдор салалдыкъ,
Жыр хазнадан къалала да къаладыкъ.
Халкыбызда акъылманла чыккыдыла,
Жигитлеге жырла окъун таккыдыла.
Бизде кёп бар, тюзюн айтсакъ, тамаша, —
Къыраллагъа оноу эталлыкъ жашла!
Бу затла ючюн ыспас эте къыралгъа,
Биз кюрешдик жарык кёлден къараргъа.
Къол кыйында тынч ашай туз-гыржынны,
Биз унутуп отун бла сыгынны,
Фатарлагъа къырал ийген жылыуну
Аллах ийген суна, салып къарыуну,
Жашай эдик, жашагъанча жаннетде, —
Асыу таба бизге асыу керекде.
Биз керти да къарагъанда жарыкыгъа,

Ийнанганда даражабыз барлыкъгъа,
Тынчлыкъ, тюзлюк келген сунганда халкъгъа,
Батабызмы жап-жангыдан батмакъгъа?

IV

Кремльде

Мен – туудугъу хуначы малкъарлыны,
Белгисича кыйын, зауукъ заманны,
Москвада, Кремльни залында
Олтурама. Бек ахшыла – жанымда.
Париждеги уста тикген жыйрыгъым,
Халкъым берген сыфатым, тап кылыгъым.
Алай мени бир къоркъуула кыйнайла,
Шинжилеча, жюрегими тырнайла.
Мында аз жокъ ниетлери башхала.
Хорлатыпмы къоярла да ахшыла?
Сёз урушда бир бирлерин талайла,
Ахшылагъа кыйырылып къарайла;
Къарагъанда ма алагъа жууукъдан –
Къутуралла, дерсе, ала зауукъдан.
Къууанч жокъду ала этген эжиуде.
Не этгин да халкъ къозгъалгъан кезиуде!
Тынч башланы алдау татыу алгъанда,
Халкъ, ажаша, эсин ата баргъанда,
Тюз сёзлени эшитмейле къулакъла.
Кремльде чайкъалалла чыракъла.
Жер къоркъууда турамыды титирей?
Сау кырал да башладымы тентирей?

V

Къычыргъанлагъа айтама

Къоркъгъан кибики боюн кесер бичакъдан,
Мен къоркъама была жайгъан къучакъдан.
Шошаймайла, сермешелле ачыкъдан,
Чыгъаралла жетмишжыллыкъ насыпдан,
Халкъ жилярча ол жыллагъа тансыкъдан!
Къыралны да узакъ эте башлыкъдан,
Адамланы – ышарыудан, тынчыкъдан!
Ауузлары алай аман чагъалла,
Ауруулары не кёплеге жугъалла!

Не затланы чѳргемейле бармакъгъа.
Къанбузукъну сайлайдыла байракъгъа!
Ол а алда, ала айтханны къатлайды,
Ичген сууун сѳгеди ол, бокълайды!
Ёз журтуна аман атла атайды,
Къуллукъ ючюн тюзлюклени малтайды.
Не иште да бу излеген тасхады,
О, бу бизге къайдан чыкъгъан хатады?
Насыпсызла – Россейни халкълары,
Мынга оноугъа къалды эсе артлары.

VI

Тюз халкълагъа нек тиелле тыякъла?

Шуѳхла да киредиле даулагъа,
Тынчлыкъ жокъду ѳлгенлеге, саулагъа.
Деу къыралны, титирете, жырталла,
Кесек-кесек этедиле, жулкъалла,
Юлешелле ѳзенлерин, тауларын,
Къууандыра аны ниет жауларын!
Жер-жерледе саладыла чеклени,
Журтсуз, юйсюз этедиле кѳплени!
Жалгъан айта, жапмагъанлай жыякъны,
Орус халкъгъа бек тийире тыякъны,
Анда, мында жандыралла отланы,
Бир бирине юсгюрелле халкъланы...

* * *

Харф таныгъан бек аз болгъан заманда,
Чыракъла да жанмагъанда орамда,
Россейде къоюп толу юйлерин,
Юйретгенле ариу орус тиллерин,
Жер-жерледе чыракъланы жакъгъанла,
Сабийлеге, къартлагъа да бакъгъанла,
Аталагъа “Харфлыкъланы” ачханла,
Билим бере, тилемейин ахчала,
Сау дунягъа кѳз ачдыра тургъанла,
Ол ишлени ѳз борчлары сунганла,
Биз эллени журтларыча кѳргенле,
Жанларын да тюзлюк ючюн бергенле, –
Къабырлада турамылла бурула,
Амал тапмай, туудукъларын къоруулар?
Да энди уа ма аладан туугъанла,

Миллетлеге жарап, жашау кѳургъанла,
Нек болалла ала уа тыш адамла?
Нек жетелле аллайлагъа тырманла?
Башны алып, ала кѳайры кѳачалла?
Кѳалгъанлары кюн жарыкѳдан ташалла!
Ма алагъа эте, эте ёкюллюк,
Кёпле ючюн мен тилейме кечгинлик.
Суналмайма тюзлюк чыракъ ёчюллюк,
Аякъ тиреп, биз эталсакъ тѳзюмлюк...

* * *

Россейни патчахы ким болса да,
Жаным халын ушатмайын турса да,
Тамырлада тохтагъынчы кѳаным да,
Тамагъымдан чыкѳгъынчыгъа жаным да,
Орус халкѳгъа кертичилей кѳалырма,
Ыспас эте, махтаула да салырма!
Тили ючюн – жашауумда болушхан,
Жолла ача, дуния ушакѳгъа кѳошхан,
Жыр байлыгъы, тюз ниети ючюн аны,
Чомартлыгъы ючюн халал жаныны,
Бергени ючюн Толстойну, Пушкинни,
Акѳылманы бергени ючюн тынч кюнню...
Чыгъарыпмы кѳоядыла ол кюнден?
Угъай, чыкѳмам, жаным саулай, тюз динден!

VII

Жарсыуум

Не аякъ тиресек да,
Тынчлыкъ кетди, жоюлду,
Мурдору, башы тебип,
Уллу кѳырал оюлду.

Ол шуёх балалары
Кенглегѳ чачылдыла.
Керек тюйюл жерледе
Ауузла ачылдыла.

Бир бирлерин терслейле,
Кѳргюзте жумдурукъла.
Тюнене кюнню сѳге,
Излейдиле кѳуллукъла.

Кими жерле даулайла,
Кимни – мал, мюлк даулары,
Аланы ёсдюргенле –
Ма бюгюн а жаулары.

Халкъла къурагъан байлыкъ
Аякъ тюпде талана,
Къыралны ойгъанла уа –
Жигитлеге санала!

Къычыралла бир уллу,
Халкъны элте жарлагъа,
Аладады бюгюн кюч,
Не айтырыкъса алагъа?

Энди баш кётюрдюле
Кёрюмсюз, билимсиз да.
Халкъны аллайла этдиле
Гыржынсыз, кебинсиз да.

Ахча – аланы бийлери,
Хауаны да чегелле.
Долларланы къучакълай,
Жырлайла, аякъ бюгелле,

Тойларыны тауушу
Къулакъланы бек эте,
Аланы ауазлары
Жюрекге ачы жете.

VIII

Терс да, тюз да терсге саналгъанда

Терс болмай, халкъ жаууна саналгъанла,
Дагъы журтха кертчилей къалгъанла,
Кёзбау эте, жалгъан сёзле эшгенле,
Ёз тауларын жау окъ атып тешгенле,
Бары бюгюн бир тизгиннге кирелле, –
Кир ниетле жангы кийим киелле.
Кёпле бюгюн ма алагъа жакъ басып,
Жигитлеге ачхан кирик, жол ачып,
Сыйлайдыла сатхычланы башларын,
Кеси жокъну эркелете жашларын.
Жашлары уа оноу эте, жасанып,
Жарлы халкъ да ма алагъа ышанып.

IX

Игиликни унутханлагъа айтама

Шайны окъун тутмагъан да къолунда,
Жашагъан да алгъын тонгуз орунда,
Чий къамишден чарыкъ этип кийгенле,
Аппалары жалчылыкъда ёлгенле,
Сау ёмюрде окъуу деген ышармаз,
Мал тутханла малларын да ышанмаз –
Ма аллайла, къашыулары кетгинчи,
Чабырлада миделлери кепгинчи,
Хакъсыз окъуп совет окъуу юйледе,
Бюгюнде да олтуралла тёрледе.
Энди ала кёкюрекни тюелле,
Ол жашауну аямайын сёгелле.
Дин тутмайын, тыяналла Аллахха,
Къарс уралла энди келген патчахха!
Ол кетсе да, анга да кир тегерле,
Жангы келсе, жан-жанына чегерле,
Болурла да жандан-жаннга негерле,
Андан барад аллайланы ишлери,
Ах, мен жарлы, не жютюлле тишлери!

* * *

Да, болурла даугъа окъун кирликле –
Озгъан кюннге нек тансыкъса дерикле.
Жангы патчах Кремльге киргенде,
Мен а аны негерлерин кёргенде,
Сыйыналмай ала жюрютген диннге,
Биле халкъны къалырын аман кюннге, –
Эртте кёрген къыйынлыкъны унутдум,
Ол заманнга бираз дауну къурутдум,
Кёргенимде Парламентни жаннганын,
Шимал Кавказны ертен ала тургъанын,
Кете, къуруй бу тюз халкъны да онгу,
Анда, мында къачхынчыла топ-толу –
Не залимди бу заманны жут къолу!

X

Аллахха айтама жарсыууму

Халкъны жегип, ол ишлеген хакъына
Килисала ишлейдиле алтындан.

Жарлы халкъ а, жатхан жери къатыдан,
Ашы-сууу, иш хакъы да жартыдан,
Чыдаялмай была берген палахха,
Табынады, тобукъланып, Аллахха.
Къарыу кетсе, ким эталлыкъ да – тилек!
Халкъгъа бюгюн эс жыйыу, къарыу керек.
Уллу Аллах а, бу затланы ангылап,
Болушалмай турамыды, тынгылап?

* * *

Ёмюрде да тутмагъанла бир динни,
Халкъны алдай, махтай динин бу кюнню,
Башдан баса ала этген гюняхла,
Килисада жагъадыла чыракъла.
Сюелелле, ичден кюле, къууана,
Жау чыракъла аланы жаный, жана,
Эрийдиле, уялгъандан къарала.
Халкъ туманда, халкъ а – кючсюз, ауара,
Тюз жол тапмай, ол тентирей, абына,
Жаны саулай, ёз къабырына бара,
Турамыды кюню бола къап-къара?
Нек чыкъмайса, Аллах, ала аллына? –
Къоркъуу барды халал халкъны жанына!

XI

Экинчи жарсыуум

Ах, келдиле не заманла –
Балта аузунда тынч адамла!
Жарыкъ жолла кесилдиле,
Аманла терк эсирдиле.
Танымазса бек кёплерин,
Ачхандыла ёз бетлерин,
Жыр жазалла фахмусузла.
Жырлайдыла ауазсызла.
Намаз къыла иймансызла,
Не айталла ол антсызла?
Аууз жапмай акъылсызла,
Къычыралла насыпсызла.
Эркин бола чыдамлыкъдан,
Бет жибиуден, адамлыкъдан,
“Эркинлик” деп, кирге бата,
Нек туралла халкъны уялта?

Халкъны жегип, къан ичгенни,
 Бий тёрюнден тюз тюшгенни,
 Туудукълары – бюгюн саула,
 Ала санга – къанлы жаула.
 Аллаглагъа жокъ сёз айтыу,
 Алагъа той – артха къайтыу!
 Алай санга баш ургъанла,
 Хар сёзюнге къарс ургъанла –
 Ала сенсиз ким эдиле?
 Кюн жарыкъдан кенг эдиле!
 Къуу жерлерин жайлыкъ этдинг,
 Кюнлерин да жарыкъ этдинг.
 Лаптийлерин чурукъ этдинг,
 Жер жаннетге жууукъ этдинг,
 Чабырланы тешдиралдың,
 Иелерин ёсдюралдың,
 Энди аланы жууукълары,
 Ма бир къауум туудукълары
 Не айтадыла, къайырылып!
 Алагъа уа налат, айып!
 Насыпларын кётюралмай,
 Тюзлюкге иш этдиралмай,
 Кёбю халкъны жиятдыла,
 Дуния мюлкге жан атдыла.
 Уручула бай болдула,
 Даражала сай болдула.
 Тюрте ишинги жар аузуна,
 Сёгедиле, бек кызына,
 Жерге ура табанланы.
 Ким тохтатыр аманланы?
 Алай алтын чырт онгмайды,
 Таза алмазгъа тот къонмайды.
 Кюнню туман жоялмайды,
 Ол турады жылыу бере,
 Ёмюрлени кёре, кёре.
 Сени ишинг аны кибик,
 Энтта этер кёп игилик,
 Жылынырча келген, келлик.

Айтдым мен а, айтдым кёлге келгенни.
 Жауламазма манга терссе дегенни.

Мен тас этип халкыгъа айтылгъан тенглени,
Ала бла мен ётюучю тёрлени,
Жолларыма чачылыучу гюллени,
Акъылманла махтау берген кюнлени,
Жолланы да, жырларыма ачылгъан,
Кёп тилледе мени ушакыгъа къошалгъан.
Ол затлагъа тёзалмаймы сёлешдим?
Жыр жазаргъа бошунамы кюрешдим?
Угъай, угъай, къадау салып эшикге,
Кёзню жабып халкыгъа жетген терсликге,
Туралмазем, алтын къалам болса да,
Насып мени эркелете турса да.
Насып да – кенг, ачы – жашау чайыры,
Тюзню, терсни заман сюзер, айырыр.

1990–1995

СЫНАУ

Къарындашым Борисге

1

Ким биледи, не затлагъа жол ачдыкъ –
Сен Кабулгъа, мен Варшавагъа учдукъ.
Сени ийдиле душман окъну аллына,
Мен а кёкде уллу Аллахха жалына,
Мени ичимде аллай отла чагъыла,
Жарлы жаным тамагъыма тыгъыла,
Аллах, аны кетерме сен кёз алдан,
Таза жанын къутхар дейме ажалдан.
Алай кёкде манга асыу тапмайла,
Жерде мени окъуучула сакълайла.
Кёпленише махтаучула санлары,
Сакълайдыла тыш къыралны заллары.
Сёлеширге керекме мен а анда –
Акъылманла, билимлиле аллында.
Ах, мени уа жукъ кирмейди башыма,
Ачыу басып, акъмы чыгъад чачыма?
Жюрюмейди жюрегимде къаным да,
Кёз жарыгъым, сени боллукъ жаным да!
Жан тыянчым, къарындашым, от жагъам,
Сен къайрыса, огъурлу, таза адам?

2

Ашаучула сенден майлы азыкъла,
Боюнлары сенден эсе базыкъла,
Итиннгенле халкъ жигитле болургъа
Нек бармайла миллет борч толтурургъа –
Тыш жерлени тыш жауладан къорургъа?
Окъла, топла тюплеринде солургъа?
Сёзюнг, ишинг бийиклеге жетгенде,
Халкъгъа жумуш эте билип, этгенде?
Бой салалмай сен бийикде турушха,
Бармы делле къырал ийген жумушха?
Сен а, этмей кишиге да гурушха,
Кетип къалдынг ала ийген урушха!
Кесинг тюзден, терслеге да ийнандынг,

Харамлагъа халал болуп, кыйналдың,
Ахшыладан ыразылыкъ алалдың.
Энди уа сен не жерлеге жол салдың?
Жан тыянчым, кыарындашым, от жагъам,
Ах, кыайдаса, огъурлу, таза адам?

3

Кенгден окъун юй жарыта келиучю,
Кыйын кюнде асыу, жылыу бериучю,
Ёмюрюнде харам ашдан татмагъан,
Кыйын кюнде тюз ниетин сатмагъан,
Кишилигин бийикледе сакълагъан,
Аманнга да аманса деп айтмагъан,
Акыйлманла айтханынга кыарагъан,
Билимингден билимлиле дерс алгъан, –
Бир сёз бла ачитмадың адамны,
Жан дарманы болуп турдунг анангы.
Кёз жарыгъым, эгечинги жиятма,
Кызларынга атасызлыкъ сынатма.
Тюзлюк болса, Аллах жанынгы сакълар,
Тауусулмаз сууунг, мында сен уртлар.
Адамлыгъынг терсликлени жыгъалыр,
Жаннган отдан саппа-саулай чыгъарыр.
Ийнан анга, кыарындашым, от жагъам,
Жан тыянчым, огъурлу, таза адам!

4

Кенгешлени мени бла этиучю,
Мен “ых” десем, кече арада жетиучю,
Жаннга жетсем, жан дарман да табыучю,
Жарсыууму ёз башына алыучю,
Кёз жарыгъым, эгечинги жиятма,
Жарлы ананга сенсиз кюнню сынатма!
Къор болурма сен сау жүрюр жолгъа да,
Аш-сууунга уу кыйумагъан кюлгъа да.
Сахлан, жаным, ачы окъдан, уудан да,
Эслеп ич сен ала берген суудан да.
Тюшюмде уа иги тюшле кёреме,
Эгечинги ачитмазса, билеме.

5

Кыыш кюнюмю жаз этиучю,
Бушуууму аз этиучю,

Жарама да дарман болгъан,
Жанымы да мен ышанган,
Кюнюм мени, батмай турлукъ,
Жаным санга къурман боллукъ,
Татлы тилли къарындашым!
Сен барлыкъда – юйюм жарыкъ,
Ач кюнде да жокъ жарлылыкъ;
Аманнга да иги болгъан,
Ахшыгъа да юлгю болгъан,
Жашла бла жаш болалгъан,
Къартлагъа да баш болалгъан,
О акъылман къарындашым!
Бу дунягъа сен келгеннге,
Кюн жарыгъын сен кёргеннге,
Табу, табу, табу этейим!
Бу дуниядан мен кетейим,
Сенсиз кюнню сынагъынчы,
Сен чыда мен жан алгъынчы,
О чыдамлы къарындашым!

6

Тюз жанланы къууанчы,
Ахшылыкъла тилманчы,
Сени къайры атдыла,
Айтыр сёзюнгю айтхынчы?
Кимни кёзюн къаратды
Ишинги жараулугъу,
Къажау болупму чыкъды
Фахмунгу ауурлугъу?
Сенлай ахшы адамла
Минг жылда бир тууалла,
Миллет борчну толтур деп,
Сени къайры къууалла?

Анда, мында да тынчмы
Сенича таза жаннга?
Махтап, сайлап ийдиле
Жаулагъа илишаннга.
Сен тыярмы сундула
Уруш отла жаннганда?
Аш, таш да къажау, дейле,
Ах, мен жарлы, Афганда...

Зууулдап учхан окъла
Бир сабырлыкъ этселе,

Алагъа къор болурем,
Санга тиймей ётселе.

Ах, сен тургъан жерледен
Келелле цинк гуллала...
Не ючюн жан берелле
Ол гюняхсыз балала?

Хар баланы анасы
Чач-баш жыртып жилийды.
Мени да жүрегими
Тынгысызлыкъ тырнайды.

Къоркъуу кече, кюн анда,
Къоркъуу, къоркъуу – хар жаннга,
Къорум, къурманымдыла
Сен саулай атхан тангла.

Къутхараласа, дейле,
Сен кёплени ажалдан.
Ёз жанынгы къутхар да,
Келчи, жаным, сен андан.

Керти тюзлюк бар эсе,
Тюз жанынг къалай кюер?
Келирсе, кюле, ойнай,
Юйюбюзге кюн тиер.

Алай болмаса, Аллах,
Жанымы сен ал да къой.
Акъылымдан шашхынчы,
Салалмам ол ишге бой.

Угъай, угъай, Аллах, кеч!
Этмейим аман къууум.
Аллайла аз дуняда
Таусма ичер сууун!

7

Кабул, Кабул, Кабул дей,
Кёп къатладым ол атны.
Жан къоркъууда сакъладым
Андан келлик къагъытны.

Дунияда ким кългъанды
Сынарыгъын сынамай?
Кёзлерими кърмадым,
Саулугъунга ийнанмай.

Шукур, шукур, сау кълтдынг,
Энди сен – Ата журтда.
Ишинги да башладынг,
Шош, тынч жашар умутда.

Алай тынчлыкъ бузулду,
Жол тарды кюн тууушха.
Келе келип, тюшдюнгмю
Энтта жангы урушха?

Ахшылагъа сюйдюрте,
Осаллагъа тюйдюрте,
Отлагъа нек киресе,
Кёлегинги кюйдюрте?

Ариу айта, кълчакълай,
Бойнунгуму бууалла?
Энтта да жап-жангыдан
Отлагъа нек сугъалла?

Жырынг хазна жырлансын,
Бюгюн баргъан эжиуде...
Аллына ким турады
Суу кълтургъан кезиуде?

Халкъ аман кълзгългъанды,
Азды сёз эшиталгъан,
Ангылагъанлада да,
Къркълмай, тюзюн айталгъан.

Батырла да бардыла,
Сёзлери от чакъгъанла,
Уллукулпакъ бла тенг
Майданлагъа чыкългъанла.

Кими къллукъ, кими жер –
Бир биринден даулайла.
Кими уа юзмезледе
Энчи кълрал кълрайла.

Алагъа да не айып –
Кимди жууапха тартхан?
Азмыды жарсыулары,
Ичде къазан къайнатхан?

Аланы ким тыялыр,
Башлары бир тийгинчи?
Аллах, эслерин жыйдыр,
Журтда къан тѣгюлгюнчю!

Болсада, эр сѣзюнге
Кѣбюсю тынгылалла,
Санга ыспас этелле
Отда жанмай къалгъанла.

Биреулени сѣге, сен
Бийиклеге ѣтмединг.
Халкъгъа, адамгъа жарамаз
Бир атлам да ѣтмединг.

Къалай кѣргюзтюр эдинг
Сен, тас ѣте кесинги,
Кечде аманла айтсанг,
Эрттенликде – бетинги?

Озгъан кюнню сатмадың,
Адамлыкъны атмадың.
Къалай насыпды ол а –
Тап-тазалай сакъландың!

ЫННАМЫ ЮСЮНДЕН НАЗМУЛА

1

Мени ыннам жашагъанды шош ауулда,
Ийлегенди тылы, ийиргенди урчукъ,
Чепкенни – урия, гыржынын – жолоучу
Махтагъанларындан билмегенди бир жукъ.

Ол этген жамычы солдатха юй болгъанды,
Солдат сермешгенде ачы къазауатда,
Жауундан, желден да ол къоруулагъанды,
Ыннам а билмегенди андан бир зат да.

Жырчыла такъгъандыла анга жырларын,
Ол а эшитмегенди аланы жырларын.
Субай болгъандыла ыннаны санлары,
Кеси уа билмегенди субайлыкъларын.

Жырчы махтагъанды къара эшмелерин,
Ол эшиталмагъанды аны не дегенин,
Суратха тюшгенди ариу эринлери,
Ол а кёрмегенди кеси эринлерин.

Жырчы, суратчы да: “Сау бол”, – дегендиле,
Кёрюп ёлмезликлерин аллай жыр, сурат.
Алагъа аны ючюн махтау бергендиле,
Ыннам а билмегенди андан чырт бир зат.

Жашагъанды ыннам дауурсуз бу жерде,
Ёлгенлеге жияй, сабийле ёсдюре.
Къоншугъа, тенгине кыйынлыкъ келгенде,
Къолундан келгенича, асыуун бере,
Шо алай сунганлай дунияда да төре.

Ыннамы жери ючюн төгюлдю къаны,
Жашыны къаны бла бирге, къазауатда,
Жашына окъ тийип, кетгенинде саны,
Төгюлгенди ыннамы ол заманда къаны.
Ыннам а билмегенди андан бир зат да.

Жашагъанды ыннам тынч, сёзсюз, бу жерде,
Бирде тылы ийлей, бирде бола солдат,
Да бирде уа – чепкен, хорлам согъа, бирде –
Жырчыгъа – жырла, сураччыгъа уа – сурач
Бола, ол ишлеринден билмейин бир зат.

2

Энди уа, къартлыкъ тийип инбашына,
Эсине сала эртте не этгенин,
Къап-къара болуучу узун чачына
Биледи къартлыкъ къырпагъы жетгенин.

Ол бюгюн урчукъ ийирирге суюсе да,
Буралмайдыла къоллары урчукъ да,
Эрттеги нюрюн кёрюрге суюсе да,
Кеч болгъанды, кёрмейле кёзлери жукъ да.

Энди келсе да тылы ийлериги,
Жукъ туталмайла гырхы къолчукъла,
Энди келсе туудукъла бёлериги,
Анга ауур болуп гитче туудукъла,
Кётюралмайла бу жукъа къолчукъла.

Суюсе да кёрюрге туудукъ кюлгенин,
Къарыу жокъ, жарыкъ жокъ аны кёрюрге.
Термилсе да эшитирге не дегенин,
Кюч жокъ эшитирге, “Не этесе?” – дерге,
Къарыу жетер анга жангыз ёлюрге.

3

Эртте уа болгъанды къарыу ыннада –
Ол билгенди ачыу, жарсыу кётюре,
Башханы жарсыуун кёрген заманда,
Анга болуша, анга асыу бере.

Асыуу ючюн асыу ол тилемеди,
Ол аны кеси борчуна санады.
Дунияда адамгъа жарсыу бермеди,
Ол кеси уа ненча жарсыу сынады!

Туманча, жарсыу басханда юсюн,
Аны юлеширге унамагъанды:
Ол жарсыудан бизге жукъ жетмез ючюн,
Ёз юрегинде терен букъдургъанды, –
Биз жиляр жилямукъну ол алгъанды.

Таш да тиер жерине жетмез ючюн,
Аны аллын тыйып, кесин ачитханды.
Жардан салыннган жардан кетмез ючюн,
Аны кьутхара, кеси салыннганды.
Билмейме, саулай ол кьалай кьалгъанды.

Биреу биреуню кёзден таша сёксе,
Ыннам сёгюлгеннге ёкюл болгъанды.
Сёкгенни хорлап, жүреги чёксе,
Сёгюлгеннге айтыргъа бармагъанды.

Сёгюлген кеси эшитсе, ол айтмай,
Башха тюрлю эшитип, жаулагъанды,
Жарсыса да ынна, аны ушатмай,
Ол ишлерине сокъуранмагъанды.
Тюзлюкге ёкюл болгъанлай тургъанды.
Аллай ишле аны борчу сунганды.

Сёзсюз жашагъанды ыннам бу жерде,
Башхаладан артыкъ айырма болмай,
Билмегендиле аны элден кенгде,
Ол ишин этгенди, ыспас сурамай,
Махтау да, саугъа да – бир зат да алмай.

4

Ахшылыкъланы кьоюп кенгде, артда,
Жатаса, къарыусуз, ёлюм аллында.
Мен а къарыулу, кючлю, жаш, бир зат да
Болушалмай – жияйма жарсыуунгда.

Ыннам, къарыуунг менде кьатланады,
Бюгюн андан санга, санга не келсин!
Сени ышарыуунг менде кьатланады,
Бюгюн андан санга, санга не келсин!

Сени къара чачынг да менде сакъланады,
Айтчы, андан санга бюгюн не келсин?
Ариу нюрюнг да менде кьатланады,
Айтчы, андан санга бюгюн не келсин?

Сени къарамынг менде кьатланады,
Айтчы, андан санга бюгюн не келсин?
Сени атламынг менде кьатланады,
Айтчы, андан санга бюгюн не келсин?

Менде жокъ къарыу, санга асыу болур,
Жарыкъ бералмам кёзлеринге сени –
Къарыу да бералмам санга, ёре турур:
Бир кюн къошаргъа мадарым жокъ мени.

Сен бергенни жокъду артха къайтарыу –
Дунияда да жокъду, жокъ аллай къарыу!
Кёзлеринге да бералмадым жарыу,
Кечгинлик бер, ыннам, кечгинлик, жаным!

5

Энди айыралмайды къараны акъдан,
Саргъалгъандыла нюр жыякълары,
Энди тюшалмайды ол ундурукъдан,
Тохтагъандыла жигер аякълары.

Анда бу жукъа, къарыусуз къолчукъла
Ёсдюргендиле анамы, кесими,
Жашларын, къызларын, кёп-кёп туудукъла,
Биз барлыкъдан энди анга не келсин?

Къайда энди анда къарыула, ойла?
Жатады тёшекни сайлагъан киби.
Тап, аны алып бешикге да бёле,
Эртте кеси мени бёлеген киби,
Сыйынып къалыр ол таулу бешикге.

Сюйсенг, сен аны, сабийнича, былай
Чулгъап, къолгъа алып, чыгъар эшикге,
Ол эртте мени чулгъап чыгъаргъанлай, –
Ол ауурлукъ этмез къолгъа, билекге.
Дагъыда жатады, къайгъыбызны эте.

Бирибиз бергенни бирсине къапдыра,
Сабий жилягъаннга къулакъ сагъайта,
Келалмагъаннга салам айтдыра, –
Ма ол затла бла кюнюн батдыра,
Ма ол затла бла тангын атдыра.

6

Кюрешмейдиле энди балалары,
Ма аны даулап, бир бирден сыйыра.

Барыбызгъа быстыр тикген къоллары
Бералмайла гинжи жыйрыкъ къайырып.

Бирде балалары ёпкелей элле,
Бир баласында ол артыкъ къалгъанда,
“Бизге кел сен, бизге”, – деп тилей элле,
Аны эки къолу быстыр жуугъанда.

Энди уа айтады: “О, балаларым,
Мен артыкъ жашадыммы, – деп, – бир бёлек?
Дунияда артыкъ гыржынмы ашадым,
Чырт къарыуум жокъда мен неге керек?

Къалмаса адамны жерге берлиги,
Ол тынч кире болур жерни тюбюне,
Къалмаса адамны жерде кёрлюгю,
Ол тынч кире болур жерни тюбюне.

Ахыр къарыуум къоюп кетген эсе
Мени суууй баргъан къарт санларымы,
Ичер сууум да озуп кетген эсе,
Тамакъ нек иймейди мени жанымы?

О, тоба-тоба, сабийми жияйды,
Келтиригиз бери, башын сылайым,
Аны жиятыргъа къалай жарайды? –
Ол жиярыкъны да кесим жияйым”.

Жияйдыла аны ол халларына,
Кёрюналмай анга жашы, не кызы,
Жукъ да эшитмеген къулакъларына
Келеди кенгден аппамы ауазы.

7

Аппаны ауазы

– О, насыплы, сен къайры атланганса?
Кёрчю, чыкыгъанма мен сени аллынга,
Менсиз кёп туудукъла къучакълагъанса,
Сукъланама мен, сукъланама санга.

Тюшерсе, насыплы, туугъан жеринге,
Журт топурагъы да юсюнгю жабар,
Журт жауун жауар къабырынгы юсюне.
Излеген туудукъ къабырынгы табар.

Мен а унутханма журтуму жылыуун:
Тангла атыуларын, тауну аязын,
Жайлада хычыуун жаугъан жауунну,
Жашил кырдыкларын, акъ къарын, бузун.

Эски болду къабырым журтдан кенгде:
Келселе окъун излей келликлерим,
Табалмазла ала, излей келгенде.
Тынчаймайла мени къарт сюеклерим
Жерни тюбюнде, бу жерни тюбюнде.

Да сен а барлыкъса, о жаным, ары –
Биринчи тапханынг кетген дуниягъа.
Сакълай болурла ахлуларынг бары,
Сен да тебирегенсе бюгюн алагъа.

Кечген эсенг, айт, айт сен манга, бурмай,
Чыкыгъанмы этелле, айт, кёз жашларынг,
Огъесе къайдадыла, айт, букъдурмай,
Кёлюнгеми тиелле сау жашларым?

Да, мен чыкыгъанма, кёрчю, аллынга,
Кеч, эртте башсызлыкъ этгеним ючюн.
Кечгинлик бер, кечгинлик! Кеч сен манга
Былай кеч аллынга келгеним ючюн.

Керти да, кёзлери кёре тургъанча,
Къулакълары да сёзлени ангылай,
Керти да, аппам соруу соргъанча,
Ынна жууаппайды анга, шыбырдай.

8

Ыннаны жууабы

– Угъай, сен къалай кёрмейсе да, къалай?
Тамата жашынг былайда турады да.
Билмейменг урушдан келгенин саулай?
Сау болгъандыла жаралары зат да.

Бек гитчебизни уа эрттеден бери
Да, мен барып кесим кёралмагъанма,
Жиляй эселе да сабийчиклери,
Ма мен былай тёшек болуп къалгъанма.

Андан тамата уа – сабийлей, жашлай,
Хорлаялмайын безгекни, ачлыкъны,
Къаядан юзюлген мадарсыз ташлай,
Ёлюп кетген эди, атып жашлыкъны.

Уруш заманда, ол кыйын заманда,
Кенгде. Кечгинлик бер сен аны ючюн.
Кеч, тыялмагъанма мен жанын анда,
Къарыусузубузну барысындан да.

Аны уллусу уа – бек сюйгенибиз –
Ах, ол а урушдан къайтмай къалгъанды.
Жууап алмайды къагъыт ийгенибиз,
Анга жилай, кёзюм къармалгъанды.

Энди кетемеми, аны кёралмай?
Жюрегим былай бек андан бурады.
Сауду деп ийнанмай, ёлгенд деялмай,
Кёрчю, ол кеси келеми турады?

9

Жашыны саулугъунамы ийнанды? –
Тынчайды ыннам, тыйды да тылпыуун,
Бу дунияда азмы, кёпмю кыйналды –
Тыйды къууанчын, ачыуун, бушууун.

Ах, ыннам, энди ачарыкъ болмазса,
Бизни излеп, огъурлу кёзлеринги.
О, ыннам, энди айтырыкъ болмазса
Бизге айтыучу хычыуун сёзлеринги.

От жагъабыз сен эдинг – жыйышдыргъан,
Барыбызны да жылыуунга тартып,
Бир бирибизни унутдурмай тургъан.
Къалай кетесе да сен, бизни атып!

Ыннам а тынгылайды, кыймсыз, суууп,
Ёмюрлеге сууугъан от жагъача,
Къабыр къанга да солуусуз болуп,
Ачиймы болур, къабыргъа жол ача?

10

Атады, кюндеча, бюгюн да танг,
Тангны жулдузу бийикде кюледи.
Сабий ойнайды, суула жырлайла,
Мени къайгъымдан ким не биледи?!

Сууну, къяаны, ташны, тауну да,
О, мени бла бюгюн не иши? –
Бу уллу шахарда мени къайгъымы
Билмейди, эшта, алыкъын киши.

Тюкенчи къатын жангы туугъаннга
Акъ, жумушакъ кёлеклик береди.
Ол къумачдан а кеседи кебинлик,
Мени къайгъымдан ол не биледи?!

Барама ахыр «саугъамы» алып,
Таныгъанларым салам берелле.
Озалла ала, ышара манга,
Мени къайгъымдан, о, не билелле?!

Озалла ала, мен таш, кырдык болуп,
Мени юсюмю малтап баргъанча,
Мен а тынгылайма, ачып, кюйюп,
Къаяла, ташла тынгылагъанча.

Элтип барама ахыр саугъамы
Ыннама, энди жокъду мен берлик.
Адамла, сиз а къалай сезмейсиз,
Элтеме ыннама мен кебинлик!

О, не терс эдим, кёлкъалды болгъан мен,
Билмегенлеге да: “Нек билмейле? – деп, –
Келген жолумда бюгюн жолукъгъанла
Мени къайгъымы нек кёрмейле?” – деп.

Энди уа билелле шахар, эллиле,
Тохтагъандыла жыр жырлау, той да –
Эшитгенлери жиляп келелле,
Андан ыннагъа, манга не файда?

Жангы келинчик келин отоуда
Мудах салгъанды жыякъгъа къолун,
Къобуз къобузчу кызыны къолунда,
Тохтап, жиляугъа къойгъанды орун.

О, адамла, сиз этмегиз былай! –
Тою болгъан да тоюн къоймасын:
Юйренмегенд ыннам адам къыйнай –
Къууанчы болгъан аны тыймасын.

Мени жүрегими жияуугъуз
Бла сиз ачыуун кетералмазсыз,
Жияу бла къууанчны кыстасагъыз,
Къууанчны артха келтиралмазсыз.

Мени уа агъалла кёз жашларым,
Мен элтиулери турсам да кёре,
Салын кётюрюп, къарындашларым.
О, мени алай ашырса эдиле –
Биз аныча, – мени туудукъларым!

11

Жатаса, ыннам, сууукъ къабырда,
Болуп дуняда бир ёчюлген чыракъ:
Энди кёралмазбыз сени ахыры да –
Юсюнгю басханды ауур топуракъ.

Энди мен эталлыкъ санга не бар?
Дуняда жукъ жокъ санга берирча,
Санга келтирирге кысдырып сакълар, –
Сын таш болмасам, кетмей сюелирча.
Алай болургъа окъун жокъ, жокъ къарыу.

Энди жукъ эталмам, сен сау бол дерча,
Эталсам, санга этерем къалауур
Назму тизгинлени – хар кюн, хар кече
Бири арыргъа бирсиси келирча.

Ала айтырча келгеннге, озгъаннга:
“Огъурлулукъ жатады жер тубюнде.
Сиз хурмет этигиз топурагъына,
Бир борчу къалгъан анагъа ёмюрде!”

12

Жаннетчикни соруулары

Жаннетчиг’ а сорады: – Къайдады ынна?
– Ёлюп, жатады къабырда тауушсуз.
– Вольный Ауулда болгъанмытда уруш?
– Угъай. – Къалай ёлгенди да ол урушсуз?

– Ёлгенди, болгъан эди да ынна къарт.
– Келлик туююлмюдю да энди артха?
– Угъай. – Мариям-ынна боллукъмуду къарт?
– Хау. – Сен а? – Мен да болурма, жашасам.

– О, сиз да ёллюксюз, ёллюксюз сора.
Къалай турлукъма да мен сизсизлей?
Мен да ёллюк болурма да, болсам къарт? –

Деп, къоркъуп, кючсюнюп жияйд Жаннетчик.
Мен да, къоркъуп, къарайма сёзсюзлей,
Жыйышдыралмайын кеси эсими,
Жияууму этген кибик кесими.

1963

УРУШХА КЪАЖАУ ПОЭМА

1

Бек тынч туююлдю хапарны
Кёз кёмегенден жазаргъа.
Тюз соктур адам тахтаны
Кюрешгенчады артыргъа.

Алай мен айтыр хапарым –
Тюз тёрт муююшлю юй кибик,
Жокъду кёп айтып къатларым,
Окьюучуду ары кирлик.

Шагъырей ачылгъан эшик.
Агъач тапчан, къарт олтурлукъ,
Сабийчик жатхан тар бешик,
Ариу къуралгъан ундурукъ.

Жыйгъычында накъыш кюбюр, –
Барын да эсинге сен сал!
Намыслы, огъурлу юйюр,
Бу малкъар юйдю – кир да къал!

Бу юй шагъырей болгъанча,
Шагъырей хапарым манга,
Эрлай салайым, таулуча,
Биринчи ташын мен анга.

Да, сагъыш этип къарасам,
Аман да болмаз бек башы.
Кёлюмдегин битеу салсам,
Болур сунама бек ахшы.

Салалсам кюч, жылыу, тёзюм
Айтырымы хар барына,
Жыярча хыйласыз сёзюм,
От жагъача, жылыууна.

Ол жылытханлай турурча,
Эшик ача сау дуниягъа,

Жашауда ол тенг болурча
Туугъан журтха, от жагъагъа.

Алай жетерми да кючюм
Мен аллай сёзле айтыргъа?
Болуш журтум, Аллах ючюн!
Бер хунерингден хатыргъа!

Эс бур, агъачха, аулакъгъа
Терен кирип, ажашмайым.
Кёлюм кетгенди узакъгъа,
Хапарны неден башлайым?

Адетди назмучулада,
Ма жашауда бара баргъан,
Суратлай жерни, таулары,
Хапарны алай башлагъан.

Ётген, озгъан ёмюрледе
Пушкин башлагъанды алай,
Ма бюгюн – бизни кюнледе
Ол адет турад баргъанлай.

Алай, аллай уллу устача,
Суратлаялмам мен жерни,
Болсада, къолдан келгенча,
Салып кёрейим мен кёлню.

Угъай, билмейме суратлай,
Суратчы керек эди, хау!
Къыш да, жаз да чыммакълай
Эки тёппели Минги тау,

Кёзню къаматхан акъ къарла,
Жашил сыртлада акъ гюлле.
Бу жерде бийикле, жарла,
Ёхтем, чомарт таулу юйле,

Тюрлю кийининген къаяла,
Таулада эчкиле отлау –
Суратчыгъа тюшселе ала,
Да болур эди суратлау.

Алай суратчы, ким билсин,
Мени кёлюме жетерми,
Башха таулары кёп кёрюп,
Алагъа ушатхан этерми?

Манга уа шагъырей хар жер
Туугъан Малкъар тауларымда:
Терен агъач, къол, бийик ёр –
Юйюмчалла манга мында.

Хар тар жолчугъу, суу ташы
Жерими юйюм кибики,
Тау сууларымы тауушу
Манга тюз тилим кибики.

Жерими айырыр эдим,
Сюйсенг къышда, сюйсенг жайда,
Ушакъда таулу сёзнюча,
Ариу хауасын хар къайда.

Аны себепли мен кесим
Кюрешейимми жазаргъа?
Болса да манга бек къыйын
Ма аллай ишге базаргъа.

2

Мен, журтум, къучакъ жаяма,
Хар бир тангынга тюбеше.
Билмейме, неге жияйма,
Ташларынг бла сёлеше.

Ана тилимча сюеме
Тауну сериуюн аязын,
Эшитирге къулакъ иеме
Сууну шагъырей ауазын.

Сюеме гара сууланы,
Тауда кюн къаты къызгъанда,
Чий кырдык ийис хауаны,
Жай жауун жаууп озгъанда.

Таш тюпден чыкыгъан таза суу
Жюрегим бла тенг ура,
Бу акъ кёмюклю таза суу
Барады, манга жыр тагъа.

О, Кавказым, туугъан жерим!
Кёп назмучу къууандыргъан,
Келеди назмуса дерим,
Бек ахшы назмучу жазгъан.

Алынды кёп жангы кылам
Сени юсюнгден жазаргъа,
Кимни келди да кыолундан
Жырынгы жырлап бошаргъа?

3

Пушкин, Толстой да жаздыла
Аллай тамаша сёзледе,
Бийиклигинг кёрюнюрча
Дуния таулада, тюзледе.

Мцыри да бийикге кыарай,
Ол азат такыйкыасында
Кыууанганды мында алай
Ма бу таула арасында.

Билмей жерде жаннет жокъну,
Айланганды ма бу журтда,
Жаннетден кысталгъан окъун
Ол жаннет табар умутда.

Жердеча сыйюп ол, жияп,
Учханды Демон таулада.
Князъны ариу кызын сайлап,
Анга термиле саулада.

Учханды алай жарсыулу,
Сыймеклик бийлеп жүрегин,
Этгенди алай асыулу
Ол антын, сыймек тилегин.

Учханды, сейирде кыарай
Таулу кыызлагъа ол мында.
Кыйсы калды да сукъланмай
Ол сыйген кыызгъа, айт, мында?

Мен да сукъландым ичимден,
Кеси кесимден жашыра.
Ол ненча кызыны тюшюнде
Туруп сыймеклик ышыра!

Мени тюшюме уа бюгюн
Кёп башха затла келелле,
Ол заманда эсленмеген
Сейир затла кёрюнелле.

Бу сейир таула, ма была,
Сейир кьозгъап жюрегими,
Башха тюрю жырлаталла
Тыйылып тургъан ёнюю.

Таула, таула – керти кьолла,
Жерден кёкге узалгъанла,
Кёкден тилейми болурла,
Шошлукъну бузма, деп, ала?

Ах, жер келечи болгъанча,
Ма аналаны атындан,
Бомба тюшер деп кьоркыгъанча
Сабийлерине башындан,

Тилегенми эте болур,
Диннге ийнанган адамча,
Баласы жашарын суюген
Огъурлу, халал анача?

Эшитмесинле кьулакъла
Топну тауушун ёмюрге,
Сабийле угъай, улакъла
Элгенмесинле, деп, жерде?

Къайда болсам да, бу таула –
Мамыр жерими кьоллары!
Кёзюмден кетмей турурла
Кёкге узалып тургъанлары.

Къайда къарыу унутургъа?!
Нёгерлик этип жюрюрге,
Кече арасында жукъугъа
Эшикни кьакъмай кирирле.

Халкъда жюрюген сёз барды
Нёгерим, кертиди, билсенг,
Кетмейин эсде къалады
Сабийлигингде не кёрсенг.

Турады, уятма, дегенча,
Хар кёргеним жюрегимде,
Жукълап, элгенген этгенча,
Уянады ол бир-бирде.

Жюрегим тилей эркинлик,
Сюймесем да уятыргъа,
Тенгиз жутхан кеме кибик,
Жарамаз, дейди, туругъа.

Сора къозгъалалла бары,
Толкъун ургъанча тенгизде,
Сыйынып туралмай ары,
Чыгъаргъа сюе ёнюмде.

Б и р и н ч и б а ш ы

Аслижан

Эсимдеди бу тау сууну
Ариу шорхулдап баргъаны,
Бир этегинде жагъаны
Шаудан кюзгюча тургъаны.

Эсимдеди ариу кызыны
Ол суу алгъаны, ийилип,
Кюзгюде кибик, шауданда
Чач эшмелери кёрюнюп.

Тойгъа жараулу санлары,
Адамла къарап тоймагъан,
Ариу кылыгы, халлары,
Эсден кетерге къоймагъан.

Ариу кёзлерин ол ачып,
Мени аллыма тургъанды.
Нёгерим, кетме ашыгып,
Кёр, ол бизни Аслижанды.

Алай ол жарыкъ кёзлери
Бюгюн мутхуз нек къарайла?
Ариу къара эшмелери,
Ах, кёр, алгъынча турмайла.

Угъай, бош сейирсинеме.
Оздула жылла арада,
Билеме, къууанч къарамы
Къалгъанды узакъ алада.

Ал саламымы, ал алгъа,
Унутхан сунма сен, жаным,
Сени юсюнгден жазаргъа
Ашыгъады, бил, къаламым.

Ётюрюк айтмаз къаламым,
Къошмай айтыр халынгы,
Кёргюзтюрге болур, Аслижан,
Кесинг унутхан сыфатынгы.

Сен билмегенни да жазар,
Жазар ол сен билгенингден.
Сюймесе да, айтып башлар
Уруш башланган июнь кюнден.

Жазар андан алгъасын да,
Ол кюнню да жазып озар.
Жюрегинги жарасын да,
Ах, не этейим да, къозгъар.

Кёлкъалды болма сен менден,
Тиесе, деп, жаралагъа,
Билирге сени юсюнгден,
Бил, керекди адамлагъа.

Эсимдеди ол ингирде
Ныгъышдан ётюп келгенинг,
Сюйген жашынг сёлешгенде,
Сёлешалмай, ийменнгенинг.

Тохта, керти, ким эди ол,
Аллынга чыгып тохтатхан,
Лакъырда этип, берип къол,
Сени аллай бир уялтхан?

Ныгъышда олтургъан жашланы
Ма сукъландырып къаратхан,
Сора, къоюп лакъырдааны,
Жюрек сюймеклигин айтхан?

Тохтачы, тюшдю эсима
Ол жашны Самат болгъаны.
Алайт да? Айтчы кесима,
Саматымы Аслижаны!

Болмаз эди элде ахшы жаш,
Ах, санга белин буумагъан,
Ой, субай санлы, къаракъаш,
Тюшлеринде да къоймагъан.

Эсимдеди, озуп кълалмай,
Кёрсем, кълатлап къларагъаным,
Ариулугъунгдан кёз алмай,
Ой, багълалы Аслижаным.

Къларт, сабий сени айырып
Сюйюучю эдиле башха,
Тынчмыды да, кёлюн алып,
Ахшы кёрюналгъан кълартха?

Окълуучум, сюйсенг тенглени
Барысын ахшы таныргъа,
Асламы андады элни,
Жюрчю, кел тойгъа кълараргъа.

Кёп жылла мындан алгъада
Болунган тойгъа барайыкъ.
Бюгече бара тургъанча,
Башланнганына къларайыкъ.

Э к и н ч и б а ш ы

Той

1

Таула арасында тау эл шошайд,
Кюн да, салам берип, элден ташайд.
Сора экиндини жолу бош болад,
Ол тауну башында ёхтем кёл алад.

Бир ташдан бирине секире энед,
Кёр, сабийчиклеге ол белги беред,
Хар бири юйюне кетерин тилейд,
Аны аллын сакълап, ахшам да тюбейд.

Кълууанып алады кълулукълну кёлгъа,
Сора ахшам береди аны жукълугъа.
Жукълу шыбыртсыз киреди юйлеге,
Келтирип кёп тюшле ол сабийлеге.

Сейир киноланы, тюшде кьараргъа,
Жюгенли атланы – минип чабаргъа,
Ма кьызчыкьлагъа уа – чилле халыла,
Ганиба тигерча, кьууанып, ала.

Алай табалмайды бирин орунунда,
Саугъала кьалалла кеси кьолунда.
Кьалмай орамдалла бюгюн сабийле.
Сыйны хазырлайла кьалмайын юйле.

Не кёп айлансанг да, тапмазса инсан,
Эрге чыгъад бюгюн бизни Аслижан.
Жукъу, бош айланма, кьуллукъдан тюнгюл!
Андан эсе, сен да ойна, кьууан, кюл!

Угъай, угъай, жукъу, турма аллымда,
Кёрмеймисе, бюгюн той барад мында!

Жарытады ай да тийрени, башны,
Тап-таза суулада хар таза ташны.
Баргъан тау суула да, кьууанчха кьарай,
Барадыла ала, бир ариу жырлай.

Ашыкъ, тенгим, сен да, кеч болдукъ дерле.
Бусагъат жетелле киеу нёгерле.
Кёр, жетдиле, кёрчю! Къара, къара, эй:
Барады, барады энди исламей!

Кьобузчу кеси да тепсерге турады.
Тынгыла, тынгыла, башхача согъады!
Тохта, тохта, тохта, – кимле тепсейле,
Жарлыгъа, байгъа да бу тенгди дейле.

Хар бир жаш хар кьызны кьолтукъдан алад,
Къарачы, къарачы, абезех барад.
Хар жигит кьолунда ийменнген кьолла,
Сюзюлюп баралла акъырын ала.

Кенг этеклеринде дарий шууулдай,
Кёр, кьызгъа айланып, жигит шыбырдай,
Алай акъыртынчыкъ кьызгъа не сорад?
Къыз а, кёз кьакъмайын, кьубулуп барад.

Къара бирси жашха: тойда жыр тагъад,
Къолтугъунда кызыны безиреп къагъад.
Ариу кыыз, тепсе сен, бар абезеххе,
Тынгыла суюгенинг этген тилекге.

Тынгыла, тынгыла татлы сёзюне,
Сёзюнгю этгенни аман кёзюне!
Къобузчугъа къара – жерине барад,
Къобузун ол энтта башхача согъад.

Дуния жарыйды, къарс къагъылгъанда,
Тюз тепсеу барады энди, кёр, мында.
Ойнатып билегин, тойчу жаш чыгъад,
Тепсегенлей, кызыны аллына барад.

Ол уялчакъ кызыны тыяд мюйюшге,
Кыыз да ётед, тепсей, устады ол ишге.
Къобуз да башлайды энтта согъууну,
Бек къаты этелле ма къарс къагъыуну.

Нёгерим, эринмей къара, къара, эй!
Эрикдирген этмез таулу исламей.
Чыгъады тойчу да, билек къайырып,
Кетмесин, кетмесин аягъы тайып.

Аллында сюзюлген кызыны сен таны,
Бирда аямасын озаргъа аны.
Сюзюлчю, сюзюлчю! Жаш алгъа ётед.
Къарачы, къарачы, кыыз учуп кетед!

Кыыз къанатларын жайгъанлай барад,
Жаш тегерекге хайнухча айланад.
Бирде, артха туруп: “Эй-эй, къарс!” – дейди,
Бирде баш бармакъда аякъ бюгеди.

Бирде айланады, айланганча урчукъ,
Жунчума, жунчума сен, тойчу кызычыкъ!
Тепсейди, тепсейди бу тойда тау къуш,
Эй, сермеп къояды, жаз тауугъум, уч!

Нёгерим, къарачы, келип берлакъгъа,
Бозадан толгъан киеу аякъгъа:
Къолдан учхаларча, ма жау жагъылып,
Ким ичаллыкъды да ол гоппанны, алып!

Жашладан а бири, алып төкмейин,
Ол көмюк бозаны ичед, бөлмейин.
Сермегиз, сермегиз киеуню бөркюн,
Да не уа урлагъыз киеуню кесин!

Тохтачы, орайда айтылыр хал бард,
Эшта, бусагъатдан къыз юйден чыгъад.
Сабийле, уллула, кёр, жолну тыялла,
Жолну ачар ючюн саугъа жыялла.

Ашыкъ сен, нёгерим, женгил болайыкъ,
Энди келин барлыкъ юйге барайыкъ.

2

Саматланы арбаз адамдан толад,
Той мында бютюнда бек къаты барад.
Ашыгъып, шапачы къой баш юйютед,
Боза къошунлада акъ көмюк этед.

Аяз орайданы тюз кёкге элтед,
Бусагъат, бусагъат ма келин жетед...
Ачыгъыз, ачыгъыз къабакъны кенгнге,
Чачыгъыз, чачыгъыз ахча келиннге!

Машинадан тюшед жашладан бири,
Келинни тюшюред акъырын бери.
Келинни жан-жанын жаш төлю алад,
Аякъ тюбюне да кюйюз жайылад.

Чачалла юсюне сыйлы конфетле,
Малтайса, малтайса, аланы эсле!
Нёгерим, кюлме сен къууаннганыма,
Конфетле жыяргъа узалгъаныма.

Кечгинлик берирсе сабий кюнюме,
Ол жарап турады тап бюгюнюме.
Орайда бютюнда къыстау айтылад,
Отоуну эшиги келиннге ачылад.

Кел, энди, нёгерим, юйге кирейик,
Къуралгъан къангадан ашап кёрейик.
Созулмакъ хычинни булгъачы жаугъа,
Ал боза аякъны сен, алчы къолгъа.

Къарт этген алгъышха сен да тынгыла,
Кезиуонг жетгенде, суйсенг а жырла.
Да суйсенг а, тур да, сен да алгъыш эт, —
Ма бизде былайды тау тойда адет...

Келинге алгыш

Сен ариу келин, огъурлу келин,
 Огъурлу кюнде бу юйге киргин.
 Тынчлыкъ, насып да жанынг сынасын,
 Болгъун бу юйде уланла анасы.
 Болгъун тѣзюмлю, жумушакъ, жууаш.
 Биргенге болсун кече, кюн къууанч.
 Билгин жашауну багъасын биче,
 Тюрт сѣлешгенни терслигин кече,
 Жууукъну, тенгни юйюнге жыя,
 Айтмаз сѣзюнгю ичингде тыя.
 Болмасын сенде кѣз, къаш тюймеклик,
 Жарытып турсун сени сюймеклик.
 Къайынларынгы бол эгечлери,
 Къайын анангы кенгеш нѣгери.
 Бол баш иенге жаныча багъа,
 Бирча жылытсын сизни от жагъа.
 Сен ана болсанг, баланг ачытмай,
 Бу ариулугъунг чырт сени атмай
 Жаша, болгъанлай къолунг да чомарт.
 Насыпда, сыйда бол насыплы къарт!
 Сен суйген турсун сени суйгенлей,
 Отоунга да ма кюн тийгенлей.

4

Келинчик келгенли озса да ыйыкъ,
 Той барад жангыдан, биз да къарайыкъ.
 Тохтачы, энтта да орайда келед, –
 Къартланы юйюне келинчик киред.

Къарачы келинге – турад сюелип,
 Жаурукъла тубюнде нечик ийменип.
 Жаурукъла жашыра келинни бизден,
 Аны жашыргъанча палахдан, кѣзден.

Сюеледи келин а къымсыз, бюгюле,
 Хазырланган кибик ауур жюгюне.
 Хазыр болад жаш да баш ау алыргъа,
 Къарачы сен, эслеп, бу сейир халгъа.

Бу жаш а Дамматды – Саматны тенги,
Барады келинни къатына энди.
Къарачы, къамичиси титирей къолда,
Баш ауну ала уа билмеймид ол да?

Даммат тюрленеди, алгъа атлам эте,
Жунчума, жунчума, Даммат! Сен хайт де!
Мынга не болгъанды бу жол, не аламат,
Биринчи кереме ол баш ау алад?

Угъай, угъай, Даммат билген адамды.
Ма ол кёп тойлада баш ау алгъанды.
Нёгерим, айтайым санга жашырын,
Дамматым былайда нек жунчугъанын.

Ариу Аслижанны сабийликден бери
Сюеди да, ма андан толады кёлю.
Экибизден сора билмейди киши,
Эри сен Дамматха, осалды иши.

Нёгерим, тилейме, адамгъа айтма,
Сен билдирип къоюп, Дамматны уялтма.
Ышанып айтханма, билесе кесинг,
Ичингде тыяргъа жетишир эсинг.

Келин а сюеледи – жабыу бетинде,
Назик терекчикча эменле ичинде.
Ый маржа, Даммат, къой ичден жилиуну,
Даммат да кёл этип алады баш ауну.

Кёзню къаматды келинде ариулукъ.
Кетдими башындан анча ауурлукъ?
Келинге къарачы, турады ийменип,
Узун кирпичлерин энишге ийип.

Ол къалай тургъанын кыйынды айтыргъа,
Кесинг эслеп къара манга хатыргъа.
Сюеледи шошчукъ адамла ичинде,
Назик терекчикча аязсыз кюнде.

Эки къашын жаба башында жаулукъ,
Кёзлени къамата анда ариулукъ.
Энишге къарайла, къарамай бизге,
Акъ жаулукъ тюбюнде къап-къара кёзле.

Билеме, жүреги кыыстау урады,
Ариу кыарамы да мутхузланады.
Аны жүрегине не жарсыу ётдю,
Да бу насыбындан кыоркыгъанмы этди?

Насыпдан жияймы элле кёзлери?
Жүрегинде бизге айтмаз сёзлери.
Акъ булутча учду аны баш ауу,
Энди жокъ анга бир жанны дауу.

Аны барды энди насыплы иеси.
“Келин” дерикдиле битеу тийреси.
Сен бош алып турма баш ауну кыолгъа,
Ма бу кыарт кыатынны бойнуна чулгъа.

Кыамчини бурнундан, кёр, баш ау таяд,
Даммат кыарт кыатынны юсюне жаяд.
Энди кел, нёгерим, арлакыгъа ётейик,
Энтта тау бозадан бираз ичейик.

Жырчылагъа эжиу энтта ётейик,
Жангы юйге алгыыш ёте кетейик.
Дамматны, Дамматны уа кетмейик кыоюп,
Сюймеклик хорлайд деп, ётмейик айып.

Сюйсенг а, бираздан анга тубербиз,
Сюймеклик дегенинг неди, билебиз.

Ю ч ю н ч ю б а ш ы

Уруш

1

Окыуучум, эсингдемиди айтханым,
Тёрт мюйюшлю юйчады деп хапарым,
Таула ётегинде сюелип тургъан,
Биринчи кере ма мен аякы алгъан?
Хар мюйюшюне да шагырей болгъан,
Ичинде керексиз хапчук турмагъан,
Ата юйюмча деп, мен кесим туугъан?
Кеси юйюнде уа ажашмаз киши,
Иесине туурады чыгыыш, кириши.
Да, алай эсе, чыгъайыкы биз жолгъа.
Ажашмабыз, кирсек да терен кыолгъа.

Кел, суйсенг, биз таугъа жолну салайыкъ,
Суйсенг, Саматланы юйге барайыкъ,
Суйсенг, жангы юйюр солугъан этсин,
Жол а бизни къайры суйсе да элтсин.
Суйсе ёрлетсин ма бу бийик таугъа,
Башын сугъуп тургъан къалын туманнга,
Угъай, туман туююлдо, ол акъ булут,
Жылыныргъа этгенча анда умут.
Къойнуна къысылып барады тауну,
Тау да къучакълайды, къууанып, аны.
Арлакъгъа къарачы, къая кезинден
Ол секире эннген ташла юсюнден,
Аланы къучакълай, жанларын жуууп,
Бир къауумларын ол энишге къуууп,
Бу ашыгъып келген суучукъгъа бери,
Къалайда болур аны чыкыгъан жери?
Ёрлеялсакъ эди керти алайгъа,
Мен бек сюер эдим анга къараргъа.
Энишге къарачы, аякъ тюбюнге,
Шхилдиге, наныкыгъа, дыгъыненлге,
Эсле, эзерсе бишген жилеклени,
Арлакъда кёрчю тюртю тереклени,
Чырмау болмасынла, туруп жолунга,
Эсле, шинжилери кирир къолунга.
Ёт берлакъгъа, узал къара дугъумгъа,
Эсле, тюшюрюрге акъ жыйрыгъынга.
Кел, кетмей турайыкъ бираз былайдан,
Тохтап солуюкъ бу ариу хауадан.
Чалыннган биченни ариу ийиси,
Агъач кёгетлени тюрлю-тюрлюсю,
Мынча ариу ийис бирге къошулуп,
Мындан адам тоймаз ёмюрге, солуп.
Андан турадыла бизни таулада
Жюз жыл жашагъан да къарт болмай мында.
Кел, энтта биз бираз ёрге ёрлейик,
Тау бийиклерин жууукъда кёрейик.
Ары къарачы, къарачы сен ёрге!
Керекди бизге барысын кёрюрге!
Ол тауну кёрчю! Келинча къубулуп,
Турады гыранча тюбюне бугъуп.
Арлакъда тауда уа не барды, къара,
Турады аузундан акъ тылпыу чыгъа.
Берлакъда тауну кёр, ол бош турмайды,

Бетине ургъан тылпыуну кыыстайды.
Кёр, Минги тауну, төгерегин алып,
Сыйлы тутадыла, ортагъа салып,
Эки төппеси да бирча кийинип,
Минги тау къарайды алагъа, ийилип,
Төппелерине акъ дарийни къалап,
Къат-къат этип турады, ариу сайлап,
Ол юлеширикча кьоншу таулагъа,
Жыя-жыя кетип, артда саугъагъа.
Алай бир къарачы ол сейирлеге,
Ёрлеялырбызмы ол тик ёрлеге,
Аппам жомакълада айтхан жухлагъа,
Сабий кюнюмде, кьоймайын жукъларгъа,
Тюшюмде кёрюнюп тургъан жерлеге,
Адамла табыннган, тау кьушла кьоннган
Деп, аппам манга кьуру айтып тургъан?
Ол тау башладыла биз къарагъанла.
Былагъа къалай ёрлейле адамла!
Нёгерим, къарачы энди энишге,
Ма ол таулу элде чунгургъа, төшге.
Бу къаяла аууп кетерик кирик,
Юйле уа болушлукъ этерик кирик,
Хар бир юй къаягъа аркъасын тиреп,
Туралла жашаудан ахшылыкъ тилеп.
Ёрге къарачы, нарат тереклеге,
Ёрлеп баралла нечик бийиклеге!
Къалай хыйсапсыз сейир тик ёрлеге
Умут этелле ма ала ёрлерге.
Тизилип, тауушсуз ёрлейле-ёрлей,
Биле болмазла, эшта, ала терлей.
Огъесе барыгъыз сиз ахшы жолгъа!
Буюрулгъан болмаз сизге арыргъа.
Нёгерим, энишге энтта бир къара,
Сюзюлюп баргъан бу кирсиз тау суугъа.
Нек шош этген болур кыыстау барыуун,
Букъдургъан этгенча бизден къарыуун?
Тохта, эринмейин, сен къарап турчу,
Бир тар аузуна сен бир жетме кьойчу,
Алайда кёрюрсе ачыуланнганын,
Ол мюйюзлерин къалай булгъагъанын,
Аллына тюшгенни аямагъанын.
Анда билirse сен аны къарыуун,
Дагъыда кёрюрсе бу шош барыуун.
Да бу ишлерине айып жокъду аны,
Адетлери алайды тау сууланы.

Ачы, татлы дуня, сен сейирлик!
 Сенде жашау кѣзауатда кибик:
 Бирде жумушакъ, бирде шинжили,
 Бирде огъурсуз, бирде ариу тилли.
 Дуняда азмы, азмы сейирле!
 Бу уллу жерге гитчеди, дейле.
 Уллу космос да – ол урходукчукъ
 Деп айтханлагъа айталмай бир жукъ,
 Къарайма сейирде, билмей не дерге,
 Уллу сейирлик бу ариу Жерге.
 Бу тамашала, ма бу бийикле,
 Табийгъат ишлеген сейирликле,
 Ёмюрле жыйгъан фахму хазнала,
 Акъылманла къойгъан къол жазмала,
 Сау ёмюрлени къол къыйынлары,
 Минги тауум да бу Жерде бары.
 Жер гитче, айтчы, айт, къалай болур?
 Таула, тенгизле, тюзле да аны.
 Жаныбыз бла биргеди жаны.
 Не бар дуняда, анга тенг болур!
 Ма суймеклигим жүрегим толу
 Чырт башын уллу кёрмеген Жерге,
 Кесин кѣоруулай билмеген Жерге,
 Бу халал Жерге, бизни жашатхан.
 Адам туююдю Жерни ачитхан.

Да, энди энейик тауладан элге,
 Ма кирип кёрейик сен суйген юйге,
 Анда билирсе юй иени халын,
 Кёрюп кѣонакълагъа къалай кѣарауун.
 Кёрмеген эсе да сени ёмюрде,
 Сакълап тургъан сунарсан ол хар кюнде.
 Жашы эм кѣарты – ма бир жукъ эталлыкъ –
 Кѣонакъгъа этерле бары шапалыкъ.
 Бирлери ийлерле хычинлик тылы,
 Бирлери чайкъарла терк окъун жауну.
 Тоюп турсанг да, сыйламай къоймазла,
 “Угъай” дегенликге, чырт унамазла.
 Салырла эм алгъа жаулу хычинле,
 Айран берирле суусапха ичерге,
 Хыбыртла, лёкъум – къаллайын суйсенг.

Сен, тоюп бошاپ: «Бай болугъуз!» – десенг,
Ма анда билirse эртте болгъанын,
Къурманлыкъ этни да бише тургъанын.
Хазырла сылтау алагъа айтыргъа,
Тап бир амал ашамай къутулургъа.
Сал боюн, салмасанг, къоймазла, угъай,
Баш жартыдан кърюп, сен алай тынчай.
Келин болгъан юй а бютюнда иги,
Махтауну сюеди келин жүреги.
Ташырла келинле, шошчукъ, уяла,
Къайын ана бергенни къангагъа сала.
Келинле тынч кърюнюп, хорлар сунсанг,
Ашатмай къоймазла, манга сен ийнан.
Да андан эсе уа боюн сал, боюн.
Угъай деп айтсанг а кърюнемз доюн.
Андан къууанама бу сейир кюйге,
Мен танымай турсам да, таулу юйге –
Неге кюрешеме да айтып, жазып, –
Не кеп къонакъны да элтирме, базып.

4

Ким не айтса да таугъа, таулулагъа,
Тюз жаныбызгъа терсликлени жагъа,
Кър, кегюбюз чууакъ, жүрегибиз таза,
Жашайбыз ташда да, тюзлюкге база.
О, не къыйынлыкъла биз кърмедик,
Жарладан салындыкъ, ташда туююдюк.
Ёлюр от берилди, тездюк, ёлмедик!
Минг, минг палахладан къутула келдик
Биз, баш ийилтмей, адамлыкъны атмай,
Жашаугъа, Аллахха аман сёз айтмай.
Кър, ташда, тауда да къаллай тамамлыкъ!
Была этерлеми жаннга аманлыкъ!
Жерибиз халал, алай ышаннгылы,
Ышанып берирча анга жанынгы.
Ол мамырлыкъ ючюн жаратылгъанча,
Къалай ариуду, жырда айтылгъанча!
Не шошлукъ барды, о, бу тийреде!
Не ариу къубулуу чыммакъ гюлледе!
Тил тутхан кибики жашил сыртла да,
Шош тынгылайдыла чапыракъла да.
Бу къымсыз шошлукъгъа сен къулакъ салсанг,
Жерге чёп тышсе, эшитир сунарсан.
Бу жерни кърген этерми хыйсап

Бу сейир шошлукъну бузар деп бир зат,
Бу чууакъ кёкню жалын жабар деп,
Къаугъа къулакъда аз да жер табар деп?
Тохта, келемиди, къаугъадан къыра,
Къыркъ биринчи жыл, дуниягъа уу жая?
Ах, бу таза суула барып къан къатыш,
Къаннгамы боялыр бу жашил къыртыш?
Угъай! Бу ариулукъгъа бир кир къоннгунчу,
Окъуучум, къара да сен, кеч болгъунчу,
Бу жерни кёгюне, къаягъа, тёше,
Бу ариу шошлукъну салып къой эсге.
Ол берир кесин къорууларча къарыу!
Кёр, къалай ариуду тауда танг жарыу!

5

Терен ушакъда экибиз бирге
Чыгъып келебиз ёргеден-ёрге.
Арыгъан болурса бу жоллада,
Жюрюй турмагъан эсенг таулада.

Биз бираз солуп, элге энейик,
Сен сюйген юйде суусап ичейик.
Не Саматлагъа кирип кёрейик,
Хар не халларын биз бир билейик.

Кёп жылла мындан алгъа жашаугъа
Бюгюнча къарайыкъ, этме къаугъа,
Терезелерине сен бир къара –
Аслижан турады чыракъ жандыра.

Жулдузла къарайла, ышарып кёкден,
Салам деп, кирейик биз да эшикден,
Сорайыкъ жангы жашауларындан –
Ол къалай къууанчлы баргъанындан.

Алай, ким биледи, айып этерле,
Былай терк нек сурайдыла дерле.
Кертиди, кёп туююл ма эки ыйыкъ,
Андан хапар айтхан ол бек къыйын.

Кечгинлик берирсиз, болса да алай,
Башха жыл болса, турмазем сурай.
Бу къыркъ биринчи жыл июнь айды,
Жюрегим мени бир бек тырнайды.

Саматым, сен а билмейсе аны, —
Ол сени кьайры кьурай турганны,
Кьайдан билгин да сен алай эртте? —
Тамбла окьурса эрттен газетде.

Тебрерсе сен, шинельни кьаплап,
Ах! Ананг жияр, кьаты кьучакьлап,
Кьатынынг кьалыр, ичинден жияй,
Кёз жиямукьну иерге болмай.

Манга да кьара, суйсенг кёрюрге,
Мен да жиярма ала бла бирге.
Жиямукь акьгъан кьаламны алып,
Назму жазарма, кюйюп, кьыйналып.

Насып жашауну мен эсге сала,
Аны бузгъаннга мен ачыулана,
Сора кёл этдирип кьаламыма,
Терк сокьуранып жиягъаныма,

Эслеп жияргъа жарамазлыгъын
Журт кьорууларгъа баргъанны ызындан,
Жазарма назму мен, ёхтемленип,
Журт жигитлери кёзге кёрюнюп.

Ах, былайда мен не терен кетдим,
Бу аман ушакьны ким бла этдим!
Самат, кьулакь бурма сен хапаргъа,
Жат, заман болду энди жукьларгъа.

Саматым, кьууан, этме сен кьаугъа,
Заманынг бек аз кьууанч жашаугъа.
Кече эки тенг болгъанды тамам,
Жукьларгъа болгъан болур да заман.

Самат а турады жукьлаялмай,
Аслижанына суйюнюп кьарай,
Суймеклигин айталмагъан кибики,
Айтыргъа ашыгъып сакьлагъан кибики.

Аслижан а, бошамай жукьларгъа,
Ашыкьмай кьарайды тетрадьлагъа.
Зыраф кетермей ол ингирлени,
Кюндюз окьута ол сабийлени.

Андан турады Самат да сакълап,
Къалалмай ансыз, кесинлей жукълап,
Эки кёзюнгю кётюр дегенча,
Къарайды, къарамын излегенча.

Тюз этесе, Самат, ал арт саламын,
Элтириксе сен ма ол къарамын,
Татыулу ушакъны хар кюн сайын,
Эки ыйыкъда, бюгечеча, дайым.

Унутмайын тур, эсинге салып,
Олду элтиринг, биргенге алып.
Кёр, Аслижан къарайды Саматха:
“Тохта, жетеме, – дей, – арт къагъытха,

Ма, бусагъатдан турама, къоркъма,
Сен а жат да, Самат, солу, жукъла”.
Эшит Саматны жууап бериуюн,
Ышарып, ол къалай безиреуюн:

“Жукълаб’ а, бери бир адам келсе,
Мен жукълагъанлай, сени алып кетсе?” –
Аланы айтса да, чамгъа санап,
Быланы айтмайды кюлюп, ойнап:

“Акътамакъ дейле сенлай ариугъа
Бурундан бери бизни таулада,
Мен а чырт санга ат табалмайма,
Сен менисе деп ийналмайма.

Санга ушагъан тиширыуланы,
Перс жомакълада эшитгенме аланы,
“Пери” деп алай къубултханларын, –
Санга айтайыммы мен ол атларын?

Къолум турса да къолунгу къысып,
Сени къучагъым къойнума къысып,
Ариу кёзлеринг кюзгюлюк эте,
Эринлеринг насыпда эсирте.

Биргенге кёре тангны атыуун,
Суймекликни да сынай татыуун
Тургъанда окъун, ийналмайма,
Алай нек болур? Мен билалмайма.

Аслижан, жаным, бирге болсакъ да,
Бир жерде олтуруп алай турсакъ да,
Сен кенгде киби́к, болама тансыкъ,
Жылытмагъанча бизни бир жастыкъ.

Ариу сёз излеп нек кюрешеме?
Сюйген кызымача нек сёлешеме?
Айтырым келе мен аллай сёзле,
Сукъланыр киби́к бу таула, тюзле.

Жан эшитмеген манга деричи
Сёзле айтырма санга биринчи.
Былай сюялгъан болурму, Аслижан,
Мен сюйгенча, дунияда бир жан?

Кёр, насыплыдан учуп кетеме,
Бу насыбымдан кьоркъгъан этеме.
Бу тюшюм болмай, о, тюньюмюдю?
Аслижан мени, о, менимиди?

Кыйынды бу ишге ийнанып къалгъан,
Былай насыпны инбашха салгъан.
Къабыл болгъанда хар бир тилегим,
Нек тынгысызды былай жүрегим?

Кел, Аслижаным, жылы сёз айта,
Акъ жаулугъунгу бойнунгдан ата,
Олтур къатымда, олтур сен былай,
Ай сукъланырча, бийикден къарай.

О, жаным мени, о, Аслижаным,
Къууанча атса да хар бир тангым,
Бу насыбымы ийнаналмайма,
Сен менича сюйген суналмайма”.

Аслижан а: “Эй, алай жарамаз,
Танг атып къалады, жукъла бираз.
Сен сёзлеринги бошха кьоратма.
Алай сунсанг окъун, манга айтма”.

Аслижан, манга сен толу ийнан,
Бек аз къалгъанды къууанчха заман.
Бир хайыр жокъду ол уялыудан,
Кетип къалгъынчы насыбынг кьолдан,

Къучакъла, тарт да, къаты къучакъла,
Аны сен бѣлме башха ушакъгъа,
Билдир, билдир суюгенинги тамам,
Жаным, уялма, уялма андан.

Сен суна эсенг ма биз къарагъан,
Биз да кетейик, этме уялгъан.
Энди кеч болду, эл да жукълайды,
Жаланда чекчи чекни сакълайды.

Сюелсе да ол, бир къайгъысы жокъ,
Тынч, тынч жукълайды ушкогунда окъ,
Тылпыуун тыйгъанча, тынгылайды жер,
Игиликгеми шош болгъанды жел?

Алай бу тынчлыкъ бузулур ачы.
Бусагъат кетер элни къууанчы.
Алай алыкъын, билмей бир жукъ да,
Жукълайла элле узакъ, жууукъ да,

Насыбы бар да, насыбы жокъ да,
Саматха тиер ол мурдар окъ да.
Самат, эшитме мен не айтханны,
Къыс сен къойнунга Аслижанынги.

Ал тансыгъынги, ариу сѣлеше,
Жукълагъан окъун этме бюгече.
Хар бир такъыйкъанг, хауача, багъа.
Ах, къайтыу жокъду артда алагъа.

6

Даммат бла ушакъ

Кеч болса да, энтта жолдабыз биз,
Бюгече жукъу туююл ишибиз.
Даммат а нек жукъламай турады?
Терезесинден жарыкъ урады.

Эй, Даммат, тенгим, нек жукъламайса?
Жукълаялмаучу сен нек болгъанса?
“О, тенгим, – дейди манга Дамматым, –
Адамгъа айтмазгъа бар эди антым.

Жукъларгъа да угъай демейме –
Аслижан болады да биргеме,

Кёз кысханымлай, ол кыучагъымда,
Эрттен, ингир да ол ушагъымда.

Тюшюмде мен бай, аллай насыплы,
Мен орнундача жаннет патчахны.
Уянганда уа, жокъ ол кыатымда,
Кесим кыалама жассы артында.

Жокъ менден жарлы, ах, ол заманда.
Жокъ манга жарар, жарар дарман да.
О, Аслижаным, сен не зат этдинг,
Умулларымы сен нек ёлтюртдюнг?

Жокъ бир адамым, кыартда не жашда,
Бу дуняда бир сенден башха,
Алай сен а башханы кыойнунда.
О, кыалай кыалдым ёлмей тоюнгда?!

Бошму кыаралла, эслерча кёпле,
Жаурукъ тюбюнден кыап-кыара кёзле –
Мен сюйген кёзле, мени жандыра,
Жаш жүрегимде сыйыт бардыра?

Былаймы ачый болурла ала,
Сюйюп, сюйгенин тапмай кыалгъанла?
Жокъмуду дарман, мен эс жыярча,
Не сюйюуюмю ахыр тыярча?

Врач эсем да, не этейим, айтмай,
Кесиме дарман излейме, тапмай.
Сен а, нёгерим, бир мадар этчи,
Айт, не этейим, манга юйретчи”.

Ах, Даммат, нёгерим, жокъду дарманым,
Жарсыуунга жарсыса да жаным.
Сени орнунгда болсам мен кесим,
Дююн болмазед мени да ишим.

Окыуучум, ийнана адамлыгъынга,
Тилейме, бир мадар эт сен анга.

7

Билесиз, кечеле бу таулада
Бир-бирде бек кыарангы болалла.
Ажашыр жолоучу бу жоллада,
Басханларында кыара туманла.

Бу жол билмейме кечени халин –
Туманмы басды, аймы жарытад,
Тау нек шош этди аязын, желин,
Бюгече кече, бил, не зат айтад?

Кёрчю бир, кёкден жарыкъ жулдузла
Мудах болупму бери къарайла?
Айыр, терен агъачда чыпчыкъла
Жарыкъ не уа мутхузму жырлайла.

Ай булут тюбюнден нек къарайды,
Кёзю бла не билдиреди? – Къара,
Жел чапыракълагъа шош шыбырдайды.
Ол не айта болур, аны да сура.

Нек шургуланып башлагъанды жер?
Тохта, тынгыла бёрю улуугъа,
Ол ачы тауушдан уянып жел,
Ма аны таудан-таугъа къуууугъа.

Кёр, тегерекге къара бир эслеп,
Уруш ауана тюшгенди элге,
Ол ауананы мардасыз терслеп,
Андан шургулукъ келгенди жерге.

Кёр, адамла уа жукълайла къаты,
Ала билмейдиле чырт бир зат да,
Кёрме къояйыкъ тющлени татлы,
Къой, уятмайыкъ биз бусагъатда.

Ах, танг атады, танг, танг бусагъат,
Тауусулады татыулу жукълау.
Эрттен тауукъ жарсыулу кычырад,
Анга да кыйын бу эрттенни сакълау.

Окъуучум, кел, кетейик акъырын,
Кёрмей аланы уянганларын.
Ах! Биз угъай да, кёрмесин къанлым
Бюгюннгю кюнде ол къаугъаларын.

Окъуучум, сени биргенге бютюн,
Ах, суймейме мен анга къараргъа,
Ачыды манга хыйсапсыз бу кюн –
Сабийлигими салгъан къабыргъа.

О, къарап кѣрген угъай да аны,
Бу кюнню атын къырып кетергеннге,
Саугъа бергенча, берирем жанны
Аны ючюннге жан бер дегеннге.

Алай ол сѣздеде аз магъана,
Къыйынды муну кетерген къырып,
Турур жүрекде, чечек табыча,
Тамгъа этип тургъан, акъ бетни жырып.

Да, андан эсе, аллай заманда
Къоюп кетмейик биз адамланы,
Урушха кетелле бюгюн мында,
Кел, ашырайыкъ энди аланы.

Кел, таныгъаннга, танымагъаннга,
Ахшы жолгъа, деп, кѣл этдирейик.
Ах, тап артха жолу болмагъаннга —
Анга окъуна терк, сау кел дейик.

Кѣр, уруш уу кѣзлеге, тууралгъан
Кючлю соханча, алай чапханын,
Хар жашлы ана багъалы жашын,
Жиляп, ёшюннге къалай тартханын.

Аслижаннга да къара, окъуучум,
Кѣр, Саматындан айырылады.
Анга эригенден, жумушакъ чачым,
Ачы жызылдап, ёрге турады.

Мен къайын анасын жапсарлыгъым
Келеди, аны къатына барып,
Къалай келеди къучакъларыгъым
Аслижанымы, къучакъны жайып!

Самат кетип барады, узайып,
Анасын анга аманат эте,
Аманатын жел да, кетмей алып,
Турады къулакъгъа къатлап элте.

Ананы Аслижан, сабийчикнича,
Кѣр, жапсарады, юйге кийире.
Ичине оюлгъан эски юйча,
Юйю къууатсыз, шургу кѣрюне.

Аслижаным, не аз эд насыбынг,
Эки ыйыкъдан кѣпге бармагъан,
Энтта билмейсе, Аслижан, жаным,
Эки жашынгы, къарнынгда къалгъан.

Къайдан билликсе, жокъ санга айып,
Сен билмеген да болур кѣп адет.
Энди юй къалды санга тыянып,
Туталырмыса, олтур, сагъыш эт.

Къыйынды, къыйын ол иш, Аслижан!
Жан аурутурем, жауум къалса да,
Былай жашлай башсыз болуп къалгъан,
Тап, дуния мюлкю аны болса да.

Да не этериксе, къой къайгъыны,
Хайт де, жаным, кесинги къолгъа ал.
Тамбла урушха барлыкъ жашланы
Сен бизни бла ашырыгъа бар.

Кетеди, дейле, Даммат урушха,
Ашыра чыкъгъанынгы ол да кѣрсюн.
Жюреги этмесин санга гурушха,
Мени ючюн чыкъмай къалды демесин.

Сени кѣргени къыйын сагъатда
Нени багъасыд анга, ангыла,
Ким билсин, батыр чабар ол атда,
Бу кѣрюмюнгю эсине сала.

Сейирсинме сен мен айтхан затха,
Сунма мен сени аман ишге тюртген.
Бил, къазауатха кирлик солдатха
Айып туююл анга кѣл этдирген.

Мен юйретирик жокъду, Аслижан, –
Чыгъарса, теренди сени акъылынг.
Олтур, кесинглей бираз сагъышлан.
Кете барайым мен да акъырын.

Окъуучум, манга сейирсинирсе,
Ахшы жазалсам урушну юсюнден.
Мен сабийчигем – кесинг билесе,
Уруш башланган ол къанлы кюнде.

Жетишдирмесем, мен оздургъанны
Жетишдирип жазгъан болур солдат,
Окъу китабын Къулий Къайсынны –
Ахшы назмучу болгъанды солдат.

Артыкъ айырма болур анда хат,
Урушну юсюнден жазгъан жеринде.
Кеси кѳргенни жазгъанды солдат,
Ачы къазауатха киргенинде.

Солдат болмагъан эсем да туура,
Мен да кѳргенме ачы кюнлени.
Андан жазама, жүрегим бура,
Ол кюнде кѳрген жарсыу кюйлени.

Къоншу юйлени башларын ойгъан
Бомба тауушдан кѳп элгеннгенме.
Мени биргеме ачдан жиягъан
Кѳп сабийлени мен да кѳргенме.

Бу сабийлеге, энди ёсюп келген,
Андан айтама мен, билдирирге,
Кѳрмесинле, деп, ала уруш деген
Не болгъанын жашауда ёмюрге.

8

Да хапарымы бошамагъанма,
Жазып башлайым энди къалгъанын,
Мен жарты жолда арымагъанма,
Биле эсем да къыйын болгъанын.

Къалай къыйынды тиширыулагъа,
Къагъыт алгъынчы, кече жукълагъан,
Эр кишича да ишлеп, алагъа
Сабийни, къартны саулай сакълагъан.

Почтальонну сакълайла аллын,
Къалай багъалыды ол бу журтда,
Ол къууанчны, бушууну да барын
Келтиреди ауур къара артмакъда.

Сакълайла, ашыгъып, сакълайла, къоркъа,
Элимде хар юй аны келирин,
Ол узалса къолунда артмакъгъа,
Билмейин къууанч, бушуу беририн.

Кимни, жилий тургъан ач сабийге
Ана ёшюн салгъанча, тохтатады,
Кимни уа, къажар тургъан сюнгюге
Кёкюрек салгъанча, ачытады.

Ачитмаз эди, къолундан келсе,
Ах, жангыз бир адамны да алай.
Анга уа тынчмы, кётюрсе кеси
Анча ёлюкню жаппа-жангызлай?

Келгенди къууанч къагъыт Саматдан.
Ол а тюнене аугъанды окъдан.
Поэт тюз айтды, ол чыгъа отдан,
Окъ къыстау уча болур къагъытдан.

Аслижан, чабып, суююнчюлюкню
Почтальоннга берди, къууанып,
Билмейин эри экинчи кюнню
Тургъанын жерге бауурун салып.

Битеу мюлкню да берсин, жалынып,
Энди Саматы туралмаз ёрге.
Аслижаныны эшигин жабып,
Жашлай, ариулай киргенди жерге.

9

Саматны къагъыты

Аслижан, мени санама серге,
Бауурну салып жаралы жерге,
Къагъыт жазама бу шош сагъатда,
Урушдан чыгып жан къазауатда.

Кюнню таныта бу кючлю жаугъа,
Окъдан къутулгъан – бек уллу саугъа.
Алай къоркъма сен, жанынгы сакъла,
Окъ алмаз мени, бил, сен саулукъда.

Бил ёлмезими топдан не окъдан,
Ёлсем – ёллюкме санга тансыкъдан.
Бил, барды менде ма аллай къарыу,
Не кючлю жаугъа да кючюм къарыр.

Бир кёрге эдинг тюнене кюнде
Жаула жатыну аякъ тюбюмде.

Ёрге тургузмаз энди бир буйрукъ,
Къара жер тюбю энди ала турлукъ.
Жокъду кёрде да аланы жуллукъ.

Жаным, Аслижан, тилейме, къоркъма,
Анамы жапсар, жанынгы сакъла.
Кирирме энтта татлы ушакъгъа,
Мен сени кысып жылы кыучакъгъа.

Къалай татлы, татлы эринлеринг!
О, не айтырла ёлген тенглерим
Бу жазгъаныма бюгюн, сёз табып?
Жаталла ала, кёкге аралып.

Суууп санлары, жылыусуз, кюнсюз,
Жаталла ала кебинсиз, кёрсюз,
Журтну къоруулай берип жанларын.
Тынчаймам жаудан алмай къанларын!

Батсам тенгизге, кюйсем да отда,
Жауну тепсетмем мен Ата журтда,
Къайнайды къаным ма мени алай,
Къоркъма, мен ёлмем, жауну хорламай!

Энтта башланды ачы къазауат,
Сау къал, Аслижан, сен сау-саламат.
Жанны сакъла, мени да сакъла,
Этербиз энтта татлы ушакъла.

Ай да жарытыр терезебизни,
Ол кыуандыра сау тийребизни.
Ичербиз энтта, хауа ура таудан,
Эл башындагъы таза шаудандан.

Анама да айт сау келлигими,
Билеме татлы тиллигинги.

10

Ах, бусагъатдан жазар жууабын,
Къарт ананы саламат хапарын,
Эки эгиз жаш санга туугъанын –
Ала кесинге ушагъанларын;

Къалай жашауун бу кюнледе да
Иги этеди санга жазгъанын.
Сюерсе эшитирге жер тюбюнде да
Сен юйюрюнгю къалай жашауун.

Алай жазмаз, букьдурур барысын,
Бюгюн ол кьаллай бир кыйналганын,
Къара чачыны ненча халысын
Ачыу акъгъа бояй турганын.

Агъачха, отуннга кеси барганын,
Балтаны, жипни ол кьолгъа алып,
Ол, эр кишича, чалгъы чалганын,
Терлегенлери бетинден агъып.

Ариу акъ бетин жел кюйдюргенин,
Элни ишинде айланнганында,
Ма жаш сыфаты къарт кёрюннгенин,
Кюзгюге къарап, чач тарагъанда.

Жазмаз неллай бир уну кьалганын
Юйдегисине жукъа хударгъа,
Быйыл неллай бир картоф къуйганын
Юй тюбюндеги картоф уругъа.

Быстыр жууаргъа бюгюн юйюнде
Сапын окъуна табылмагъанын,
Ананг жилиса кече белинде,
Аны жапсаргъан кыйын болганын.

Ах, жарлы ана не бош умутда
Жаяды кюннге быстырларынгы,
Кёз гинжисича, алай сакълайды
Жамычынгы бла чурукъларынгы.

Бирде жукълагъан сабийчиклени,
Мурулдай кетип, ол уятады.
Сора, чөгелеп, ынна алагъа
Бу бешик жырын жилий айтады.

11

Ыннаны бешик жыры

“Сиз жукълагъыз бешикледе, жукълагъыз.
Атагъызны келир кюнюн сакълагъыз.
Ашыгъыгъыз тюшюгюзде кёрюрге,
Ол бошамаймыд тюнде сизге келирге?”

Къысылыгъыз сиз кьоюн жылыууна,
Тынгылагъыз сиз жүрек уруууна.

Кёргюзтмегиз сиз жиямукъ кёзлени,
Жиямайла кёзлери жигитлени.

Къазауатда жумушундан бёлмегиз,
Сен хайт де деп, андан алай тилегиз,
Ол келтирир сизге жангы кёлекле,
Бёлляй-бёлляй, сиз жукълагъыз, жигитле.

Ким биледи, чабармысыз аллына?
Алырмы ол сизни эки къолуна?
Башыгъызны ариу айтып сылармы?
Сизге къарап, эки кёзю тоярмы?

Жиямагъыз, къууаныгъыз, жашларым,
Таш салгъанда, сауду дейле ташларым.
Къор болайым ол кюймеген отха да,
Атагъызгъа тиймей озгъан окъгъа да.

Бёлляй-бёлляй, жокъду сизни хатагъыз,
Жиямагъыз, келе болур атагъыз.
Жигитди ол – жиямугъун тыялгъан,
Эр кишиге эрлик туююл жиялгъан.

Мен а, жияй, сокъур болуп къалама,
Бир мадар эт, Аллах, мени балама.
Сен къайтар, къойма мени жияргъа,
Жан аурут да, аталарын былагъа.

Сыйыр кючюн сен балама къажаудан,
Къутхар, Аллах, сен баламы ажалдан!
Мен ёлсем да, ол саулада жокълансын,
Жырым аны палахладан сакъласын!

Балам келир, жауну хорлап, сап-саулай,
Халкъ бетине къарар кибик уялмай.
Балаларым, биз турайыкъ жиямай,
Мен жашсызлыкъ, сиз ёксюзлюк сынамай.

Жиямагъыз, къууаныгъыз, жашларым,
Таш салгъанда, сауду дейле ташларым.
Бош жияйма мен, жиямукъ тыялмай,
Сиз жукълагъыз, жиямай, бёлляй-бёлляй”.

Кёр, Аслижан а, къууанып, бюгюн
Къатлап окъуйду Самат жазгъанны,

Ахшы кёрюрмю бюгече тюшюн,
Билмей тамбла не сакълагъанын?

Тамбла кюн а, турмай кеч къалып,
Жетгенди мудах, къара кийинип.
Почтальон къайгъы къагъытны алып
Келгенди, бёркюн кёзюне ийип.

Ах, Аслижаным алады, узалып,
Билмейди алгъа ол не болгъанын,
“Жигитча ёлдю”, – деп алай жазып,
Командир къагъытха къол салгъанын.

Ах, Аслижаным кетеди аууп,
Жюреги тохтап, тохтап къалады.
Эки кёзюне ачыуу чабып,
Къагъытны къолдан ычхындырады.

Аталарын жангызда кёрмеген
Эгизле жукълайла эки бешикте.
Жангыз жашын кёрмезин билмеген
Къарт ана муркку этеди эшикте.

Ах, Аслижаным, жый сен эсинги,
Жиялп боша, ынна юйге киргинчи.
Къаты эт жүрекни, сюрт кёзлеринги,
Жиялгъанынгы ма ол кёргюнчю.

Хорла жүрекни, хорла, ууучлап,
Къыйын болса да ичде кечиндирген.
Ёлгюнчю, турсун анасы сакълап,
Сунмагъанлайын ол жашы ёлген.

Билдирмезинги билеме, жаным,
Ол тёшек болур аны билгенлей.
Ах, не этгин да, ах, Аслижаным,
Турсун ол санга келин дегенлей.

Ой, къалай къыйын, ой, къалай къыйын,
Насыпны аз кёрюп, кёп жиялгъан!
Да андан эсе ол окъун иги –
Насыпны ёмюрде кёрмейин къалгъан.

Болупму къалдынг башсыз къатын!
Ол атны берген – тили къурурукъ.
Урушду, уруш, айтмазча атын,
Кюл-кёмюр болуп, жерге жутуллукъ!

Тилейме, Аслижан, этме сен аман,
Бек кыйын ишди санга тыянган,
Да не этгин да , алайды заман,
Кирип кялады, кёр, кыйын ананг!

Да, не этейим, ах, Аслижаным,
Мени да жокъду болушур кючюм,
Болсаед мени ёлмезлик жаным,
Берирем, быллай иш болмаз ючюн.

Т ё р т ю н ч ю б а ш ы

Хорлам

1

Ненча жүрекге бичакъ
Ачы жара салганды!
Ненча элчим кебинсиз
Жерге батып кяалганды?

Кими кыйтып келеди,
Ах, болуп ол кыйяулу,
Кимден кяагыт келеди,
Болганды деп жияулуку.

Киргенди эл башына
Нечик юйренчек ауруу,
Алай бу кяаугъалагъа
Жокъду юйренир кяаруу.

Жел таулада, зуулдап,
Гыз-гыз этип урады.
Топ жалында ариу кёк
Къара-къолан болады.

Кяаугъа ачы тырнаклай,
Ол жүреклени жырып,
Таула зынг-зынг этелле,
Ма кыйчырыкъдан кыйрып.

Элия уруп этгенча,
Кёр, кая, таш чагъады.
Кыйзыл-къолан кяанатын
От зуулдап кяагъады.

Бояйды тау жухланы,
Бурулуп, къара тютюн,
Ах, кёр, жалын ичинде
Ёчюлюп къалады кюн!

Ууакъ сабийли ана,
Къыстау мадарны изле,
Къармалмазча жалындан
Тап-таза сабий кёзле.

Отха ким да болсун сакъ,
Болмагъанлай ауара,
Кетмей, тап болуп къалад,
Ах, отдан тюшген жара.

Бу огъурсуз жалындан
Ненча таш къаралгъанды!
Ах, ненча жарыкъ кёзню
Бу жалын къармагъанды!

Кёр, Аслижан да ишден
Келеди ол чапханлай,
Сабийлерине къоркыгъандан,
Кёзлери от чакыгъанлай.

Бюгюн, нёгерим, аны
Танырса сен бек кыйын,
Болгъанды дерсе анга
Тюз эки жыйырма жыл.

Кёрчю аны барыуун,
Бусагъат абынады,
Алгъын ариулугъундан,
Кёрчю, неси къалгъанды.

Алай сакъланнгандыла
Ариу, къара кёзлери,
Таукел, таза жүреги,
Ол узун кирпичлери.

Уруш, иш, ачыу, ачлыкъ –
Бек кыйынды жашаргъа,
Эки сабийни, къартны
Жангыз кеси тутаргъа.

Бюгюн а артыкъсызда
Къыйынды, къыйын анга,
Керекди юйдегисин
Элинден чыгъарыргъа.

Эл тургъанды аякъ юсге,
Быллай ачы къаугъагъа,
Аякълары баралгъан –
Ол кетеди таулагъа.

Ах, баралла, баралла,
Таш кёпюрлени оюп,
Ёмюрден жыйгъан мюлкню
Барысын да бош къоюп.

Тютюнлерин тохтатып,
Къоюп малларын ашсыз,
Барадыла къатынла
Кеслери, жашсыз, башсыз.

Ах, жигер тиширыула,
Жунчуп, апчып да къалмай,
Жиягъан сабийлени
Жапсаралла, тыялмай.

Ах, баралла, баралла,
Жибип кюз жауунлада,
Къайры барыргъа билмей,
Абына тик жоллада.

Кечеги тау желледен,
О, тозурай чачлары,
Ах, баралла, баралла
Къартлары эм жашлары.

Окъуучум, кел алагъа
Биз нёгерлик этейик,
Ма бу къыйын жолладан
Ала бла ётейик.

Багъалы Аслижаннга
Биз болуша барайыкъ,
Анга кёл этдирирча,
Ариу сёзле табайыкъ.

Жолунда абынмазча,
Биз тыянчакъ болайыкъ,
Айырылмайын андан,
Биз къатында барайыкъ.

Сабийлери жилияса,
Къолубузгъа алайыкъ,
Жарсыудан кѣлю толса,
Биз аны жапсарайыкъ.

Сабийлеринг къууанчны,
Бил, кѣрлюкдюле, дейик.
Самат сау келликди деп,
Къартны да тирилтейик.

Къарт ыннагъа кѣтюртмей
Жюрекдеги жюгюнгю,
Тюз этесе, дейик, сен
Бир кесинг элтгенинги.

Жюрекге уа тынчмыды
Аллай жюкню кѣтюрген,
Отдан тютюн иймейин,
Ичинде кечиндирген?

Билмейди харип ана
Ол анга не болгъанын,
Келини, башсыз къалып,
Ичинден жилигъанын.

2

Къатыдан-къаты урушну
Ауазы зынгырдайды.
Батырланып ол ауазда,
Таш, къая къымылдайды.

Киреди, жангырып, кюч
Ол жюреклеге, жырлап,
Къаяла фашистлени
Кетереди биргъап.

Чурукъ ызларын жуууп
Кетереди сакъ жауун,
Жер да ариу хауада
Солуйду тынч, хычыуун.

“Хорлам!” – деп жарыкъ ауаз
Жюрюйдю орамлада,
Къалгъан болуред бираз
Насып да адамлада.

Къычырыкъ, къаугъа, къууанч
Барады къатыш бола.
Сабий туууучу юйдеча,
Ким бурула, ким къууана.

Сынсыйды жашы келмеген,
Сабийден ауругъанча,
Келген – къойнуна къысад,
Тынч къутулгъан анача.

Ким эрини бойнуна
Жияп тагъылады,
Кимни анасы излеп,
Тапмайын абынады.

Жарыкъ, мутхуз макъамда
Къобуз да согъулады,
Кёрчю, неллай бир бичакъ
Бюгюн къындан чыгъады!

Къурманлыкъла кесерге
Биленедиле ала,
Жипледен тешиледи
Кёп асыралгъан малла.

Алай кёп юй тешмейди
Къурманлыкъланы баудан,
Ол юйледе адамла
Ёлгенчадыла саудан.

Дагъыда барды ненча юй,
Ичи къуп-къуру болгъан,
Иесин тансыкъларгъа
Бир жаны да къалмагъан.

Алада унутулгъанды
Сабий ауазы, кюлкю,
Не къачарыкъ тюйюлдю
Къурманлыкъ къой да, юркюп.

Ол юйледен бирине,
Окьюучум, сен бир къара,
Солдат, аны билмейин,
Турады ары бара.

Кёр, кысады эшикни,
Ах, тот, тот сабын кьолгъа!
Аякъларын къучакъла
Сен, букъулу босагъа!

Алгъа сенсе тюберик
Анга, анга, ангыла!
Къолланы узатыгъыз
Сиз, юй, юй къабыргъала!

Сыннган терезе кёзю,
Сен анга эрип жия,
Ах, юй башы, юй башы,
Ийил, чал башын сыла!

Батып кетме ичине,
Батып, юйюню тьюбю,
Кётюр, кётюр тепмейин,
Уллу эсе да жюгю!

Ах, къуру бешик, сен букъ,
Кёрюнме сен кёзюне!
(Ах, оюмла, оюмла!..)
Юй, юй башы, юсюне!

Тур, кьоншусу, кьоншусу,
Кёзюне сен бир кёрюн!
Ах, ол аууп кьалгъынчы,
Жапсар, жапсар сен кёлюн!

Бюгюн керексе анга
Хауадан, гыржындан бек,
Себеплик эт, себеплик,
Бушуууна, хайда, терк!

3

Къайсы юйледе этмейди
Бюгюн кьобуз таууш,
Энтта бошалмагъанды
Ол юйлеге уруш.

Къагъытлагъа ийнанмай,
Этмейин ашларын,
Келлик сунуп, сакълайла
Бюгюн да жашларын.

Айтылырын билсеем
Алагъа суююнчю,
Бер дегеннге берирем
Жанымы аны ючюн,

Ах, ол юйле жашларын
Бош сакъламаз ючюн.
Да айтмайды, не этейим,
Манга алай киши.

Мен иги билмесем да
Уруш ишни халын,
Чырт керти суналмайма
Ёлгенлени санын.

Мен аланы санына
Командирча болсам,
Энтта бир къарарем
Тюз болурча ол сан.

Ненча солдат ёлгенди
Жау окъдан урушда,
Анча ана ёлгенди,
Ах, саулайын мында.

4

Кёр, Саматланы юйде
Танг да жарыкъ атмайды.
Анасы, умут юзмей,
Ёлген жашын сакълайды.

Бир жиляп башласа уа,
Жиляйды алай ачы,
Тарс деп жарылыр дерсе
Юйюню мурдор ташы:

“Ах, бош, бошму сакъладым,
Ол келлик болмаз, келлик!
Къайда къалгъан болур да
Балам, анасы ёллюк!

Бошму этдим тилекле,
Жюрегими таралтып,
Къалдымы, о, мен жарлы,
Ол къара жерге батып?

Балам, манга эримей,
Ол ишни къалай этер?
Жылы юйюмю сууутуп,
Къалай гунч болуп кетер?

Аллах, санга не этдим,
Манга сен нек чамландынг?
Жанымы алмагъанлай,
Жангызымы нек алдынг?

Ол дунияда жокъ эсе,
Айт, тангым къалай атар?
Ал жанымы, Аллах, ал!
Не уа баламы къайтар!"

– Анам, этме былай, – деп,
Жапсарады Аслижан, –
Ненча адам къайтханды
Биз ёлгеннге санагъан.

Ёлгенди дей элле да,
Къарачы сен Дамматха,
Бутун анда къойса да,
Ол окъун къайтды артха.

– Жаны сау болса эди,
Неди буту, билеги,
Къор болурем, келсе да
Жангыз къуру тёммеги.

– Анга сёз жокъду, анам,
Саулугъуна сен ийнан,
Танымагъан сабийлерин
Чыгъар бир таныр заман.

Аланы эркелетир
Жашынг, башларын сылар,
Тансыкълап, къаты къысып,
Ол сени да къучакълар.

Келмезлигин билсенг да,
Жашырып анасындан,
Жапсара кюрешесе,
Жаным, сау бол, Аслижан!

Къалай уста элтесе
Сен бу ауур жүгюнгю,
Ачыгъанын билдирмей
Жаралы жүрегинги!

5

Даммат къутулуп отдан, окъдан,
Ёлюмню хорлап, жаугъа ачыугъа,
Къайтды ол аллай, аллай узакъдан,
Жилэй тансыкъдан бу ташха, таугъа.

Ол, къазауатда къоюп бир бутун,
Эки къолунда эки тыягъы,
Алай къурутмай ахшы умутун,
Аслижанына келди биягъы.

Диннге ийнанып тургъан адамгъа
Ариу кёрюнюп тургъанча Къуран,
Ол тюрленнгени кёрюнмей анга,
Алгъынча кёрюне болур Аслижан.

Аны кёзлерине ауму чабып
Эслейми болмаз бюгюннгю халын,
Бети – сызла, чачы уа – чал болуп,
Эки ёксюзню сакълап къалгъанын?

Кёрюнемиди Аслижан энтта
Алгъын сыфатда туруп тургъанча,
Бетине нюрю тегюле, эртте,
Ныгъышдан ётюп, суугъа баргъанча?

Кел, Аслижаннга айтып кёрейик
Аллай суймеклик аз табылгъанын,
Сен сагъыш эт, деп, андан тилейик,
Жашауунг энтта алда болгъанын.

Къыйынды дейик ёксюзле ёсдюрген,
Ата болушлукъ тапмагъанлайын,
Ёмюрюн алай жангыз кетерген,
Жюрек жараны жапмагъанлайын.

Эт сен бу ишни, кёрмезсе хата,
Къаратма дейик Дамматны жерге,
Сабийлеринге ол болур ата.
Ахшы адамды, бар анга эрге.

Ол не айтыргъын сен билмейсе,
Окьюучум, жууабына тынгыла.
Алай бусагъат угъай демесе,
Мени жукъбилмез адамгъа сана.

Б е ш и н ч и б а ш ы

Энтта да той

1

Бу дунияда, о, не затла болмалла!
Келди къууанч, ачыула да къыйналла.
Жазылдыла аллай сейир китапла,
Айтылдыла биз борчлу болгъан атла.

Кёп ахшыла жер юсюнден къурулла,
Осалланы къолларындан бууула.
Жер жияды, суна кырдык чыкъмазлыкъ,
Жырчыла да бир жарыкъ жыр такъмазлыкъ.

Алай, шукур, сабийле да тууалла.
Сынтыл бола жерде жүрек жарала,
Чыгъадыла жерден жангы урлукъла,
Эски къуруп, жангы, жашил кырдыкла.

Къарла эрип, жауалла жангы къарла,
Ёлген ёлгенликге, жашайла саула.
Кюн бере жылыуун, ай да жарыта,
Къарыулугъун жашау да таныта.

Тургъанларына шукур эте, шукур,
Тагъарыгъым келе мен да жарыкъ жыр.
Жерни жаралары сау болгъан суна,
Барама мен тойгъа бюгюн, къууана.

2

Къаламым, хайт де, сен такъырланма,
Алгъанда къолгъа эм ахыр ташын,
Окьюучум, сени мен чакъырама
Окьургъа энди эм ахыр башын.

Эл кѳозгѳалгѳанды бир кѳууанч халда,
Кѳп жыл мындан алгѳа замандача,
Кѳоншу жаш кѳатын алады мында,
Эртте Самат кѳатын алгѳанча.

Кѳонакѳла, кѳоншула – бары, жыйылып,
Алгѳышлап, ичги ичерикдиле,
Жашла бюгюлюп, кѳызла сюзюлюп,
Тюрлю тепсеуле тепсерикдиле.

Окѳуучум, сени эсингдемиди,
Тау тепсеуледе барындан ахшы,
Санланы ойнатхан кѳууанч кюнледе
Исламейди да тепсеуню башы.

Мен кѳатлап-кѳатлап несин айтайым,
Бола келгенсе таулу тойлада.
Болсада, сени мен тохтатайым,
Бу тойгѳа кѳара бираз былайда.

Той башланнганды, кенгнге турайыкѳ:
Тамата чыкѳды, билек ойнатып,
Аслижан тепсейди, кѳарс урайыкѳ, –
Чыгѳаргѳандыла, кѳр, тойгѳа тартып.

Барады Аслижан, анга бир кѳара,
Кѳанатла жайып, алай баргѳанча,
Кѳр, аны бети бир тюрлю бола,
Тойда биринчи тепсей тургѳанча.

Ариу кѳзлери сагѳышдан толу,
Билдирген кибиѳ жюрек жарсыуун,
Ала эслемей кѳарс кѳагѳылыуну,
Тепсемегенлей, баралла акѳырын.

Ким билсин, манга бошму кѳрюндю
Кѳзлериндеги кѳайгѳы сагѳышы,
Угѳай, хар кимни кѳлю бѳлюндю,
Анга кѳарайла мудах барысы.

Жангы келинни жарыкѳ кѳзлери
Кѳарайла анга, жилямукѳ толу.
Аны эрича, кесини эри
Урушда ѳлюр деп кѳоркѳамы болур?

Къарсны тауушу тохтап къалгъанча,
Сабыр, мудах болалла жүрекле,
Урушда ёлгенлеге биче тургъанча
Тюз бусагъатда кебин кёлекле.

Угъай, болмады алагъа кебин,
Эшиталмадыла аналары,
Жан бере туруп, ахыр сёзлерин,
Жумалмадыла ачыкъ кёзлерин.

Къайсы эсе да: «Къарс!» – деп къыгчырды,
Чачылды къайгъы, мудахлыкъ битеу,
Къобуз а бютюн жарыкъ тартыла,
Къатыдан-къаты къызады тепсеу.

Тепсегенча юйню мурдор ташы,
Тепсейди стол, тепсейди юй башы.
Тепсейле шинтикле, агъы, къарасы,
Жаралы жашны тепсейди къашы!

Сейир туююлдю бу къууанчлыкъда
Тойну ма былай къаты барыуу,
Гитче кёрюне гоппан аякъ да,
Ичгини чабып кёзлеге ауу.

Юй тегерекге аяусуз барад,
Эсиргенми болур юй, эсирген,
Жер аякъ тюпде урчукъча айланад,
Тегерек туююл деялмаз кёрген...

Даммат а, къошулмай, жарыкъ болуп,
Бюгече баргъан бу ахшы тойгъа,
Мюйюшде турад мудах олтуруп,
Ачыулу къысып тыягъын къолгъа.

Ах, не этейим санга, Дамматым,
Сен турмаз ючюн ичингден бишип?
Толгъан сунарем хар бир умутум,
Къоялсам эди бутунгу сау этип.

Аслижан бла тепсерча бирге,
Аякъ бюк дерча ол, санга къарап,
Ах, билалмайма мен не этерге,
Бош сёлешеме, бошуна, зыраф.

Тохта, ары къара, Даммат, анга,
Тюз туманны жырып, кюн келгенча,
Келе турады Аслижан санга,
Жюрек жүрекни керти билгенча!

Бети жарыкъ кёрюнеди аны,
Бозамы этген болур жарытхан,
Ол жарыкълыкьда не зат букьгьанын
Къыйынды, билип, адамгъа айтхан.

Ол, жууукьлашып, къатына барып,
Жылы къарамын бурду Дамматха:
“Хар ким тургъанда ма былай жарып,
Сен, мудах болуп, нек турдунг артха?”

Даммат а айтды: “Билесе кесинг,
Мен не зат ючюн мудах болгъанны”.
Ах, Даммат, Даммат, алай нек этдинг,
Тюбюн башына этгенча дуняны?

Кёзю къарангы этди, кёресе,
Къарамазлыкьча энди дунягъа,
Жарым ёмюрю кетгенди дерсе
Сен алай айтхан бир такъыйкьагъа.

Ах, Аслижаным, мен бир жерде да
Тапмайма санга бир жарар дарман,
Ах, сау болмагъанды бюгюнде да
Жюрегингдеги сени ачы жаранг!

Къайтараллыкь туююлсе, Аслижан,
Жукьусуз кетген ол кечелени,
Татыулу ушакьда санга айтылгъан
Унутулмазлыкь ариу сёзлени:

“Акьтамакъ, дейле, сенлай ариугъа
Бурундан бери бизни таулула,
Мен а чырт санга ат табалмайма,
Сен менисе деп ийнаналмайма.

Санга ушагъан тиширыуланы,
Перс жомакьлада эшитгенме аланы,
“Пери” деп, алай къубултханларын, —
Санга айтайыммы мен ол атларын?”

Ах, ол сёзле, къара туманлача,
Къайдан кирдиле сени эсинге,
Ах, Аслижаным, сен, тюш кёргенча,
Не мурулдайса кеси кесинге:

“Мен бусагъатдан турама, кьоркъма,
Сен а жат да, Самат, солу, жукъла”, –
“Жукълаб’ а, бери бир адам келсе,
Мен жукълагъанлай, сени алып кетсе?”

Ах, жукъла, Самат, къайгъысыз жукъла,
Аслижанынгы киши урламаз.
Анга ийнанып, гурушхасыз жукъла,
Ол ёмюрде сени унуталмаз.

Ах, Самат, аны сен къалай кёргюн,
Аны жүреги къалай бургъанын,
Эртте сен алгъан жыйрыкъны ёшюнюн
Жиямукъ бла жибитип тургъанын.

Даммат да хазыр бюгюн жияргъа,
Жиямукъларын тыйгъан этсе да,
Жандан багъалы Аслижан анга,
Унуталмады, не кюрешсе да.

Алай айталмай бир сёз, адетли,
Мудах къарап чыгъады эшикге,
Ол таза таулу ёхтем жүреккли
Не бушууда да хазыр эрликге.

Барады чууакъ танг эрттенликде,
Шургу къарайла анга къаяла,
Чыпчыкъла уа, билмей, жуу-жуу эте,
Бузуп шошлукъну, ишлейле уяла...

Ахыр сёз

Айт, окъуучум, сен ушатмадынгмы,
Бек тийдимми мен сени кёлюнге,
Къууанчлы бошамай хапарымы,
Къайгъымы салдым мен жүрегинге?

Сен, тюзюн билмей, турдунгму сакълап,
Ахшы бошар деп хапарны артын?
Этме терслеген, билмей, айыплап,
Терслигим жокъду, мени сартын.

Урушду адамны насыбын алгъан,
Ахшы бошаргъа олду къоймагъан,

Узакъ жоллагъа да ууун жайгъан,
Бюгюнлюкде да ачытып тургъан.

Солдатны ёлтюрген жютю ачы окъ,
Ёлтюрмегенди ол жангыз кесин,
Юйюрюн ёлтюргенди, анга сёз жокъ,
Не уа туумагъан аны юйдегисин.

Окъуучум, иги сен бир сагъыш эт:
Урушда ёлгенни ма биргесине
Ёлген эсе уа Пушкинча поэт,
Туумагъанлайын жерни юсюне.

Не уа, суйгени туруп келликча,
Ёлдю деялмай, къарт болгъан къызгъа
Тууар эсе эди уа, Ленинча,
Дуниягъа айтыллыкъ ахшы жаш анга;

Не уа, башласа жер битеу тебип,
Бу Жерни ажалдан къутхараллыкъ
Жатамыды, ачы окъдан ёлюп,
Болгъунчу ёсюп ол акъылбалыкъ?

Ма къулагъымда жер кычырыгъы:
— Къутхарыгъыз, адамла, ажалдан!
Менме жашау, жашау тутуругъу,
Жанып кетеме бир осал къолдан!

Угъай, жарамаз, жарамаз алай,
Жаныбыз бизни ичибизде къадар,
Бирде турсакъ да ачып, жер тырнай,
Жер ачымазча излейик мадар!

Излейик мадар, мадар биз бирден,
Жер сау-саламат айланыр киби,
Уруш къоркъуу кетерча жерден,
Жерни атмазча жашау, суймеклик.

Эндиге дерича, къатлап кёре
Турмазча жер урушдан хата,
Минг жылла ичинде бу жолдан жютю
Уруш бойнуна тиймеди балта.

Уруш энди баш кётюрмез суна,
Назму жазама, къарай акъ тангнга,
Окъуучум, эсинге бек ышана,
Аманат эте дунияны санга.

Жер тынчлыгына бизбиз къалауур.
Бир такъыйкъагъа унутмай аны,
Тохтамаз ючюн бизге кюн жарыу, —
Тилек этеме, алып къаламны,
Нёгерге излей хар тюз адамны.

1958-1959

БАХСАН БАЛЛАДА

Бахсан аузунда

Бу иш болгъан эди Бахсан аузунда ,
Озгъан ёмюрню бир мутхуз жазында.
Бахсан суу баргъанда, кемсиз кьутура,
Аллына тюшген анда жутула.
Жер, тынгысыздан, кьулакъ сагъайта,
Кёк да, кьаралып, бушуугъа бата,
Таула, ачыудан, агъара, кёгере,
Терсликни кёрюп, тургъанда ёре.
Окьюучум, сен кьарадынгмы кьоркьаракъ?
Ол хапарны айтырма мен артдаракъ.
Табийгъат да бирде алай сезимли,
Адам да мында ташдан тёзюмлю.
Жашау мында кече, кюн да кьоркьууда,
Жашагъан кибик тау жухда, толкьунда.
Жашадыла, бийиклени кьыдыра,
Кьюшла бла кёкде ушакъ бардыра;
Бийикледен кьарыу, таукеллик ала,
Бел бошламай, бу жерледе таулула.
Аякълары тая барып таядан,
Кетселе да, таш учхалап, кьаядан,
Саула дагъы ол ташлагъа таяна,
Къаладыла ташдан юйле, хунала.
Ашадыла, ташдан сытып, ашларын,
Чыдамлыкъгъа кьаты юйрете жашларын.
Бирде бола чакъла сейир ариула,
Бергендиле аллай кючле, кьарыула,
Ышандыра бийиклеге, жарлагъа,
Жашил кырдык жанларында кьарлагъа,
Суу жагъала сары кьасмакъ узата.
Кюн да, жарып, жүрекклени жылыта,
Халкъ тынчая, ариу хауадан тата,
Башлагъанда кьайгъыларын унута,
Дагъы келе сакъланмагъан хатала,
Къазауатда жашадыла атала.
Терекле да, кьыш боранла ургъанда,
Кьар юзюлюп, ала таба баргъанда,
Ачыгъандан, бек тиллери ачыла,

Адамлача, аугъандыла, кыычыра.
Шош суула да къаллай ишле этелле,
Суу толкъунла булгъанышып жетелле,
Хуналары, журтлары да оялла,
Адамлары, маллары да жоялла.
Кёпюрлени, баулары да элтелле,
Чаллыкъланы кырдык чыкъмаз этелле.
Сюйгенле да, алгъа чыгып болжалдан,
Сюймекликни къутхаралмай ажалдан,
Кюе-бише, тауусуп жаш кючлерин,
Бу суулагъа атхандыла кеслерин.
Бахсан сууу, талай кеси жан-жанын,
Къутхаралмай сюймекликни сау жанын, –
Ах, кёп ишле этди этмез жеринде,
Аминатны, Жамалны да элинде...

Аминат бла Жамал

Ушайдыла эр кишиле нартлагъа,
Ийнаныу бар Бахсан элде къартлагъа.
Хар бири да бек акъылман, гюняхсыз,
Этип кёрме не къартны да сен сансыз.
Терс айтса да, эт айтханын атангы,
Бир чёпге да жетдирме сен хатангы,
Сал махтауну къартха бла чыдамгъа,
Тюйюл болса, саналмазса адамгъа.
Бу жерледе намыс, адет бек къаты, –
Ол затлагъа шагъат болур бу атлы.
Къайтханды узакъландан – чаришден, –
Ат кереги, иери да кюмюшден.
Аты – Жамал, кёк кёзлери ышара,
Бийик, субай, къашы, чачы – къап-къара.
Бир ариугъа кёз бакъдырад эрттеден,
Ётмесе да, аны излей, чекледен.
Жокъ дуняда анга андан алаамат!
Ол – Ийналукъ къызы ариу Аминат.
Бир акъыллы, аллай таза, халал жан,
Сюймекликден, тазалыкъдан жанар жан.
Ол жашайды, гюл кюннгеча, ышара,
Кёкге, жерге, адамлагъа ышана.
Жюрегинде сюймекликден той бара,
Юйлеринден ол къууанчын жашыра.
Кенгден къарай сюйгени келир жолгъа,
Кёрсе, къачад, жанын алып ол къолгъа.
Къоншу юйде жашаса да Жамалы,

Жокъду терк-терк кёре турур амалы.
Жамал кеси саналса да батыргъа,
Ийменеди суймеклигин айтыргъа.
Алай элде жаншагъанла азмылла,
Бирда тюшме сёзчулени аузуна!
Эркек атха тай туудура билгенле,
Алагъа не термилгенле, суйгенле!
Суйгенлени бир бирине къызгъана,
Сёлешелле, тиллерине базаына:
– Къайда эсе да кёргенбиз, – дейле, – бирге
Абезеххе чыкъгъанларын тепсерге.
Аминатны Жамал жолда тыяды,
Къаялада анга гюлле жыяды.
Аны ючюн таулары да тепдирир,
Ётдюр десе, тенгизледен ётдюрюр, –
Деп хапарлай, къатынла – кюн тууушда,
Эр кишиле жыйылып эл ныгъышда,
Не затланы атмайдыла, о, ала,
Кимни сёге, кимге махтаула сала!
Жамалны уа унутмайла, унутмай,
Сёзюн тилге саладыла, сууутмай.
Ангыламай Жамал алгъан билимни,
Сөгедиле Жамал кийген кийимни.
– Къарт оноуу анга оноу туююлдо,
Арисейге, Дагъыстаннга жүрююлдо,
Кетереди жер-жерледе айларын,
Сурамагъыз бийге, байгъа айтханын! –
Дегенлери къыз къулакыгъа кирмейди,
Элни сёзюн эшитирге да суймейди.
Ол айтады: “Жамал – тюзлюк ёкюлю”, –
Кётюрюле, жарыкъ бола къыз кёлю,
Къарайд анга, къарагъанча Аллахха,
Къоркъа, уяла, кирген кирик гюняхха,
Суймеклигин къарамладан жашыра,
Жамалын а шош къарамда ашыра.

Тюбешю

Ай жарыкъдан, жырданмыды бу байрам?
Суймекликге аталады ол, баям.
Бир къууанч бар бу бюгюнню ахшамда!
Насып кёре, эшиклерин ачханла...
Келед Жамал, тегерекге кёл бёле,
Аминатын юйню жанында кёре.

Ай а, анга болгъан кибик ыразы,
Жарытады Ийналукъну арбазын,
Жарытады тереклерин, бахчасын,
Излегенча суймекликни тасхасын.
Жарытады, жарытады дунияны,
Жунчутады быллай таза жанланы.
Къая тикден суу къыстауму агъады?
Ким биледи, жырчы жырмы тагъады?
Келедиле кенгден макъам ауазла,
Тохтамазла, къычыргъынчы хоразла.
Суйгенле уа сакълайдыла шошлукъну.
Жарыкълыгъын суймеймилле бу чакъны?
Кёк, ышара, аланы нек марайды? –
Минг да жулдуз кёзю бла къарайды.
Сюелелле Жамал бла Аминат,
Тынгылайла, иймене, не алапат!
Аралары алай жууукъ, алай кенг,
Оюмлары – таппа-таза, кюннге тенг.
Турадыла узакъданча термиле
Бир бирине аллай татлы эринле!
Тауусулуп къалгъан кибик онглары,
Къучакъларгъа термилелле къоллары.
Аллай кюч а ким не хазна табалыр –
Мында намыс жашаудан да багъалы.
Суймеклик да мында кёзден ташады...
Алай Жамал татлы тилин ачады.

Ж а м а л

Келдим санга, къоркъмагъанлай жукъдан да,
Атанг кёрсе, ол атарыкъ окъдан да;
Билген эдим сен былайда боллукъну,
Хазыр эте мен кесинге сорлукъну.
Шукур, шукур, тюбемедик къаугъагъа,
Ингир бизге берилдими саугъагъа?
Былайда биз тура эсек да къоркъа,
Не насыпды сени кёрген такъыйкъа!
Айт, ариуум, айт, жанымы къыйыры,
Бармыды кюч, бир бирибизден айырыр?
Угъай, жаным, сыйыртмазма бир жаннга,
Ёз аллыма къая болуп тургъаннга!
Мен айтырма санга аллай жырланы –
Къууандырыр ёмюрлени, жылланы.
Къялада къызыл гюлле жыярма,
Этегинги алтын бла къыярма.

Юйретирме тюрлю тилле, кылыккыла,
Кийдирirme ариу дарий жыйрыккыла,
Кёргюзтюрме Петербургну, Парижни,
Анда кёзюнг сейирсинир кёп ишни.
Петербургда акъ кечеле, акъ чаккыла.
Санга тагып налмасладан минчаккыла,
Олтуртурма Нева черек жаггада,
Тепсербиз биз бурунгу бий заллада.
Князь жашла сейирсинип къарарла –
Биз биргеде мени патчах сунарла!
Патчах неди бюгюн мени къатымда?
Сен бар жерде неди кюмюш, алтын да?
Къайтып келсек узаккыладан таулагга,
Журтну санай Аллах берген саулагга,
Табынырбыз ёлгенлеге, саулагга,
Сейир эте бу тамаша хаулагга,
Къучаккыларбыз биз ташланы, тансыккылап,
Къучаккылауча, суюгенлерин кёп саккылап.
Бил, мен жолгга чыггарыккыма тамбла,
Саламлашып сени бла, танг бла.
Жаным, мени келирими сен саккыла,
Мутхуз, чууаккы болгганда да бу чаккыла.
Жолум къайры элтиригин сурама,
Жанымы уа санга кёюп барама.

Аминат а тынгылайды шош алай,
Ол аузундан жангыз бир сёз чыггармай.
Ким биледи, неди аны тилеги,
Ачы, татлы бурамыды жүреги?

Кечеле, кюнле оздула, не амал,
Тынгысыз этди келалмай Жамал.
Ишими тыйды жоллада бираз?
Энди тоюнда къаггылырмы къарс?
Аминат саккылайды, жолуна къарай,
Жырмы айтады, шошчуккы шыбырдай?..

Аминат айтхан жыр

Аккы тауланы башына
Къоналла аккы булутла.
Мен а сени саккылайма,
Бийлей ахшы умутла.

Жел да озуп барады,
Бузмай чыпчыккы уяны,

Кёкде ай да ёчюлмей
Жарытады дунияны.

Санга да, Аллах айтса,
Жетген болмаз бир хата.
Билесе не кюнде да
Сен аузунга къарата.

Ол ингир манга айтмай,
Не ариу сёз къалдырдынг?
Жюрегимде ёчюлмез
Къаллай отла жандырдынг!

Ол от а, жана, жарый,
Жолларынгы жарытыр.
Чыкъ жолунга, жаным, чыкъ,
Кёпдю санга мен айтыр.

Сокъуранмасам да мен
Ачмауума къучакъны,
Эшитирим келеди
Ол кечеги ушакъны.

Санга айтыр сёзюмю
Ышандыммы жырлагъа,
Таш-агъачха, таулагъа,
Тауда суху суулагъа?

Билсем ич сёзюм санга
Айтылмайын къаллыгъын,
Жанарма, кюл болурма,
Кёзлерими жарыгъы.

Ашыкъ бери, сен терк кел,
Чырмау чыкъмай жолунгда.
Мен а неге къоркъама? –
Жаным сени жанынгда.

Келечиле

Жасалып юйлери Ийналукуланы,
Тукъум къартла да жыйыла ары,
Къарт къатынла да омакъ кийинип
Олтурадыла, бир бек суюнюп.
Кенгине ачылып агъач къабакъла,

Арбазгъа кирелле ёхтем къонакъла.
Ётюп юй төрюне, олтуруп, ала
Келечиликни бардырадыла:
– Мырза-бий улу аллай уланды,
Кеси да ол бий тукъумда туугъанды.
Сёз бла айталмазчады байлыгъы,
Тууарлары, къой сюрюую, жайлыгъы.
Не айтасыз, юйлери уа тармыды,
Ол тилесе, угъай дерик бармыды?

Къызыны жанындан бир къарт

Эй, къонакъла, байлыкъланы санайсыз,
Адамлыкъ сартындан жукъ сагъынмайсыз...

Бирси къарт

Эс бурмагъыз чамчыбыз айтхан чамгъа,
Ким сукъланмаз Аминат кибик жаннга?
Сукъланалла сыфатына, кюйюне,
Ол кирир бир насыплыны юйюне.
Аны кибик дуниягъа да туумады,
Аны кёрюп, анга ким бел буумады?

Эки арада барады сатыу-алыу,
Аланы тохтатыр бизде не къарыу?
Даулаша кетип, этдиле болжал.
Ол а – кимге къууанч, кимге уа – ажал.
Бирлери къууанып жаялла къучакъ,
Бирле къой кесерге билейле бичакъ.
Бирле къурайла, ашыгъып, къанганы, –
Алагъа неди суймеклик жаннганы?
Аминат таба барадыла къызла,
Ёчюледиле кёкде да жулдузла.
Анга эригенден мутхузланады ай...
Чыгъады отоудан Аминат, жилий.

Аминат

Бу не жыйылыуду, неди бу хапар?
Жокъмуду къууанч, эди мен сакълар?
Нек титирейди бу къой къурманлыкъ?
Айт, ата эгечим, кимди мен барлыкъ?

А м и н а т н ы а т а э г е ч и А й ш а т

Мырза-бийни жашы батыр Азрет.
Анга юй бийче болалсанг, табу эт!
Кёрюнме сен мында, бар отоуунга,
Бой сал сен, бирсилеча, кьадарынга.

А м и н а т

Угъай, угъай, ата эгечим Айшат,
Бармазлыгъымы айт атама сен, айт.
Мени таза ойларымы ойдурма,
Мен тилейме, былай жашлай жойдурма!
Манга бу жазыу къалай жазылыр?
Ариу суюмеклигим къалай асылыр?
О, ата эгечим, палахдан кьутхар!
Тюйюл болса, бил, жаным жерге батар.

А й ш а т

Не суюсе да къарындашы эгечин,
Аны бла этмеучюдю кенгешин.
Ийнанмайма мен айтханнга къарар деп,
Мени сёзюм, балам, санга жарар деп.
Ол биледи къызын кимге берлигин.
Къажау турсакъ, кёргюзтюр ол эрлигин.
Андан эсе, къадарынга сал боюн,
Ата сёзюн сунма, къызым, сен оюн.
Санга этдим мен аналыкъ, эгечлик.
Ата юйюнгю этме, бала, бедишлик.

Не десе да, тёзалмады Айшат да,
Юйге кирди, кёзю кёрмей бир зат да.
Айтды ол: — Къарындашым, Ийналукъ,
Баланг болуп къаламыды жиялулукъ?
Унамайды сен айтханнга барыргъа.
Жарамазмы сёзню артха алыргъа?
Жиялгъандан, ташны, агъачны жарады,
Халал сабий тели болуп къалады.

И й н а л у к ъ

О, эгечим, не хапарла айтаса?
Оноууму сен не терсге тартаса?
Таулада сёзден бийик тау, къала жокъ,
Ата оноугъа сыйынмагъан бала жокъ.

Санадынгмы сен а мени сант къартха?
Сёзюмю мен къалай алырем артха!
Хазырлан тойгъа, сёзюме ийнана,
Той боллукъду, айланса да къыяма!
Жиляй эсе, къой сен аны жиляма,
Эсин жыйып, кесин тойгъа къурама.

Той

Мырза-бийни юйюнде
Той барады бек къаты.
Айтылады, махтала,
Юй иесини аты.

Къобуз жарыкъ жырлайды,
Келедиле къонакъла.
Жашла, къызла, къартла да
Болуп алай омакъла.

Къангалада не зат жокъ –
Аша, тепсе, зауукъ эт!
Бюгюн къатын алады
Мырза улу Азрет.

Ийналукъну юйю да
Къуралады бу тойгъа.
Киеу нёгерни сакълай,
Къарайла анда жолгъа.

Отоуда уа бир сынсыу,
Отоу толу ачыудан.
Къыз, тюнгюле, жиляйды
Къадарындан къачыудан.

А м и н а т

Мен таш, агъач туююлме,
Атма, атам, сен отха.
Саулай къабыргъа салып,
Сарнау келтирме журтха.

Эри манга, сен эри!
Мен – сени суюген баланг!
Бюгюн сау болса эди,
Къоруулар эди анам...

Къызыны тилегенин
Ангыламады ата.
Киши эсге алмады
Келир деп артда хата.

Ол тилекден, сарнаудан
Кимни ауруду башы?
Кимни жанын кыйнайды
Насыпсызны кёз жашы?

Чыгъарадыла кызыны,
Тынгыламайла анга.
Тою бир бек ушайды
Тохтамазлыкъ сарыннга.

Барадыла атлыла,
Ат бойнунда – Аминат.
Болушлукъ жокъ биреуден,
Кыыз этеди кызауат.

Жашны улан нёгери
Жортдурады тор атын –
Толтура болур бийге
Серлене этген антын.

А м и н а т

Эшит, жигит, тилейме,
Бил, бишеме, кюеме.
Къутхар мени жанымы,
Мен башханы сюеме.

Сындыртма намысымы,
Кирме быллай гюняхха.
Мени саулай ёлтюрюп,
Не айтырса Аллахха?

А з р е т н и у л а н н ё г е р и

Тохта, тый сен аузунгу,
Атанг сую дегенни сую.
Сен бил, къаллай кишиди
Къайын атанг Мырза-бий!

Жияудан не хайыр бар,
Сеничала азмылла?

Жиляй эрге баргъанла
Артда бютюн баздыла!

(Кертиди, бу таулада
Батды кёпле кюнлери,
Сюймегенине барып,
Мен да аланы бирлери.)

Кирди Аминат юйге,
Киргенча жаха имге.
Эшик, терезе, нй баш
Къажан туралла ёрге.

Кёрюнедиле анга:
Къобуз сарнагъан кибик,
Кече – жалын къап-къара,
Жер кюе тургъан кибик.

Тойда алгъыш сёзле да
Къайгъы сёзге ушайла.
Жыйылгъанлагъа уа не?
Кюле, жырлай ашайла.

Аминат а отоуда,
Жетип эси ауаргъа,
Дигизадан тилейди:
– Чыгъар мени хауагъа.

Чыгъадыла бахчагъа,
Къоркъа, къоркъа, жан атып.
Мында терекле окъун,
Мудах ачыугъа батып,

Тыялмай бутакъларын,
Инбашха тийдирелле.
Гюлле, мурсала кибик,
Чимдийле, кюйдюрелле.

Аминат а къачады,
Билмейди, къайры жолу.
Тохтатмайды дигиза, –
Жаны ауругъан болур!

Ол, бир арбазгъа жетип,
Тюеди къабакъланы.

“Адамла, кѣутхарыгъыз!” – деп
Тилейд, кете жаны.

Анга эшик ачмайла,
Кѣутхарыр онг тапмайла.
Бир ауур кѣолла, жетип,
Аны жерге кѣаплайла.

Ол а – Азрет, кѣычыра:
– Неди, – деп, – сени умутунг?
Менден кѣутулалмазса,
Кѣкде болса да журтунг!

Мени атам – сыйлы бий,
Кѣпдю малы, алтыны.
Тукѣумда телиден да
Кѣачмагъанды кѣатыны.

Мен – Мырза-бийни жашы,
Мында менден ким кѣачар?
Бу затны атам билсе,
Элингде уруш ачар.

Налат берилгинчиннге,
Кѣайт, эслетмейин, тойгъа.
Угъай, элтейим сени
Мен эгечим Зубайгъа.

Зубай бизден келгинчи,
Тохтатырса дауунгу.
Зубайлада турурбуз
Алгъынчы баш ауунгу.

Бу затланы кѣрмезге
Ай да кѣкдеми букѣду?
Кѣарангыда кѣарелди
Тюз алларына чыкѣды.

Аминат кѣычырады:
– Болуш, адам, аурут жан!
Кѣутхар мени зорлукѣдан,
Болурма санга кѣурман!

Ол а озуп барады,
Болуп сокѣур, сангырау.

Айт, зорлукъдан башхамы
Сансыз этиу, тынгылау?

Эр, къатынмы сунду ол,
Къызгъа ёкюл болмады.
Тюзню терсен къоруулау
Адам борчу сунмады.

Эй, жолоучу, къайрыса?
Сен да тюйюл ёмюрлюк,
Къыйынлыкъ тюшген къызгъа
Болушмай, дуния кёрлюк.

Анга неди, урсунла
Бир-бир башларын ташха.
Аллай уллу кёллюлюк
Мурдарлыкъдан не башха?

Зубайны юйюнде

Зубайланы юйде уа
Бир шургу бар, бир жунчуу!
Ич отоудан келеди
Бир ахтыныу, бир сынсыу!

Аминатны ангылап,
Ит арбазда улуйду.
Адамла къоруулаялмай,
Итми аны къоруйду?

Анга тёшек жаяды
Эгечи Азретни.
Ах, жоюпму къояды
Аллай таза мёлекни?

Аминат юй мюйюшде,
Ах, жан-жанын талайды.
Аллах а бу ишлеге
Нечик сабыр къарайды!

А м и н а т

Аллах, эшит сен! Мында
Элимден узакъ таула.
Жууукъ, тенг да жокъ мында,
Бары да манга жаула.

Элимде окъун манга
Болушмалла тенг, жууукъ.
Ичим жанып кетеди,
Дуния уа манга сууукъ.

Уллу Аллах, сен къутхар,
Бу ишни кимле кечерле?
Ёлюр тёшекни жая,
Манга кебин бичелле.

О, юй бийче! Жойма сен,
Жаным сени къолунгда.
Къызынг болса, не этеренг
Бюгюн мени орнумда?

Сен а – ана, юй бийче,
Салма юйге хатаны.
Кётюртме сен бюгече
Сюймекликге балтаны!

Ах, аны кёзлеринде
Жиямукъла жылтырай,
Къабыргъала, юй башы,
Ол зулмулукъгъа къарай,

Болушалмайын анга,
Турамылла къалтырай?
Керти да, не ариуду,
Жомакълада айтырлай!

Узун эшмелери да
Тозураймы туралла?
Таза жиямукълары
Ариу бетин жууалла.

Аны халал жанчыгъы
Тамагъына тыгъылып,
Къолу, бети жаналла, –
Къалмагъаед жыгъылып.

Бу къыйынлыкъда окъун,
Кёзюнг кёрсе, табына,
Сейирсинип къарарса
Аны ариулугъуна.

Анга энди кюн къара,
Жашау да жокъ, жокъ ийнакъ.
Анга эрий, ачудан,
Ёчюле турад чыракъ.

З у б а й

Тохта, тын, сен сабыр бол!
Ариулугъунгу атма.
Бу юй къабыр туююлдо,
Кесинги бош жиятма.

Кёбюбюзмю юйлендик,
Жиямай, тарыкъмайын?
Ачысакъ да, чыдадыкъ,
Бир аман сёз айтмайын.

Не заманда, базынып,
Ата аузуна чапдыкъ биз?
Къадаргъа бой салдыкъ да,
Сабийле да тапдыкъ биз.

Кёресе, ёлмедик да,
Ачыу жокъ, эшик жабар.
Къачсанг а, къарындашым
Жер туюбюнде да табар.

Атанг да харам этер,
Жууукъларынг атарла.
Сен тынч жашар кюнлеринг
Бедишликде батарла.

Мырза-бий да тохтамаз,
Жетдирмей сизге дертни.
Къалай кёргюзталырса,
Уялмай, халкъгъа бетни?

Намыс атмай чыкъсанг да,
Кимге сен не дериксе?
Къатын туююл, къыз туююл,
Энди кимге керексе?

Тойну жияугъа бурма,
Эс жый, изле сен чыдам.
Бу дуняда табылмаз
Сени къутхарыр адам.

Къутхарыб' а, айт, кимден?
Неди аты палахны?

Сен айтылган юйдесе,
Чамландырма Аллахны!

Эшитдингми, окъуучу,
Зубайдан да жокъ хайыр.
Бу ишни тюз жазалыр
Табылырмы да шайыр?

Кече, къарангы кече,
Аминатха эт мадар!
Сюймекликни ёлтюрюп,
Къалай болурса мурдар?

Кече уа тынгылайды,
Ол сау ёмюрден узун.
Аминат жилай, анга
Ачы кычырад къузгъун.

Эки атлы

Эшитип ол хапарны,
Ашыгып, излей амал,
Жорталла эки атлы.
Аладан бири – Жамал.

Барадыла атлыла,
Кёзлеринде от чагъа.
Эслеринде – Аминат.
Хар такъыйкъа бек багъа!

Ж а м а л

Тенгим, биз ары жетсек,
Кёрюнме, букъ, бугъалсанг,
Аминатны ал да къач,
Аллай амал табалсанг.

Мен мадарла излерме,
Чырмаула болмаз кибики,
Булжутурма аланы,
Ызынгдан къуумаз кибики.

Элт юйюме сен аны,
Эт аманат анама.
Сакъла жанын сен анда,
Мен санга ийнанама.

Т е н г и

Намысы кетген эсе,
Элтирмеми да аны?

Ж а м а л

Тенгим, не зат айтаса,
Кюе тургъанда жаным?

Мен аны анда къоймам,
Дуния берсе да налат.
Кёкден ташла жауса да,
Мени болур Аминат.

Кюн жарыуун тохтатмай,
Малла жайлыкъда отлай,
Жер юсде сабий атлай,
Сют да аллай чыммакълай

Тургъанлары къадарда,
Мени жаным сау болса,
Аминатны тас этмем,
Тап, кыяма айланса!

Элтirme, айтханымча,
Шахарлагъа, элlege,
Мында бир жан кёрмеген,
Аллай сейир жерлеге.

Къучагъыма кысарма,
Кетерирме жарсыуун,
Экибиз да сынарбыз
Эринлени татыуун.

Аминатым, тёз, сакъла,
Сен сау эсенг, табарма.
Шайырла сукъланырча,
Санга жырла тагъарма.

Сени ариу кёзлеринг
Насыпдан толур кибики,
Ариулугъунг дуниягъа
Айтылып турур кибики.

Ариуум, ийнанама,
Салмазса жүрек жара.
Бил, сен мени кюнюмсе,
Кюнсюз дуния кяп-кяра.

Аллах, сени кьолунгда –
Сюймеклигими жаны.
Быллай сюймеклик берип,
Ёлтюрмезсе сен аны.

Жамал бла Азрет

Отоудан бери чыгып,
Бермей Зубайгъа кёз-кяш,
Турады Аминатны
Биргесине келген жаш.

Дигиза да, Азрет да
Хапарлайдыла хаман.
Эшикни кенгнге ачып,
Киреди бери Жамал.

Таула кибик, эки жаш,
Болуп бир бирге кяжау,
Терслейле бир бирлерин.
Къайсы къаллыкъ болур сау?

Кёр, Азрет, ачыуланып,
Аны юсюне жанды.

А з р е т

Базынып, къалай келдинг?
Бу юйде не затынг къалды?

Ж а м а л

Бу юйде – мени жаным,
Эр эсенг, жибер аны!

А з р е т

Кёремисиз сиз муну,
Болур, эшта, бир анты!

З у б а й

Къоркъма, Азрет, эшикни
Этгенме бек, бек къаты.

А з р е т

Мен къоркъурча, жокъ адам.
Къайдады мени къамам?!
Къама санга тийгинчи,
Эт ушагъынгы тамам!

Ж а м а л

Узакъланы кыдырып,
Мен кесим туугъан элге,
Анам мени тансыкълап,
Сакълап туруучу юйге

Бара эдим, ашыгъып,
Жетгинчи ачы хапар.
Барысын да билесе,
Энди не сорууунг бар?

Тюз бошайыкъ даулашны,
Къамама тил ачдырма.
Къан тѣгюу иш жауумду,
Сен къанынгы чачдырма.

А з р е т

Къулакъгъа сейир келед
Жаншауу да телини.
Сандырап, сен къоркъутма
Юйде жангы келинни.

Энтта да билмеймисе
Ким болгъанымы мени?
Кирпик къагъып билдирсем,
Кюйдюрюрсе элинги.

Ёлтюр десем, сен, сѣзсюз,
Ёлтюрюрсе атангы.
Сюйгенинги угъай да,
Унутурса атынгы.

Ж а м а л

Ёлюрме, ыразылыкъ
Алмагъанлай атамдан,
Бир таш, бир чёп кьораса
Элде мени хатамдан.

Азрет чамланып чабад,
Эки кёзю от чагъа,
Къылычын жерге ура.
Титирейд юй, от жагъа.

Эки тау бирге тийип,
Кюкюреймиди кёк да?
Ажалгъа жууукъ, жууукъ...
Эки арада жокъ чек да.

Жамал а кюрешеди,
Сермешмей, булжутургъа,
Бир кьолу бирин тыя
Анга къама уругъа.

Юйдегиле уа, жунчуп,
Билмейле не этерге.
Къычыралла, кьоймайла
Босагъадан ётерге.

А з р е т

Тохтагъыз сиз, не этесиз?
Хапарланы унамам.
Бу телиге тенг болуп,
Кьолну къаннга боямам.

Байлагъыз да, атыгъыз
Малла тургъан халжаргъа.
Эсин жыйсын, ажалын
Салайым мен болжалгъа.

Бийни жалдат жыйыны
Юй ичине кьуюлду.
Атыш-тутуш – Жамалны
Деу санлары кьыйылды.

Ж а м а л

Тюзлей бугъоу салыннган –
Кёп ахшыланы жюгю.
Бир къауум адамладан
Халжардагъы мал иги!

Сёзюнг, къаманг, итинг да
Сындырмазла сыйымы.
Хорлаялмаз тюзлюкню
Бийни жалдат жыйыны.

Той барады

Мырза-бийни юйюнде
Барады той бек къаты.
Ашайла сыйлы ашла,
Тепсейле жашы, къарты.

Бардыралла ушакъны,
Айта ким не билгенин,
Кими кимни сюйгенин,
Къаллай келин келгенин.

Ким бераллыкъны къалым,
Кимни хуржуну къалын.
Алыкъын билмейдиле
Келин юйден къачханын.

Алай кёпле билдиле
Элге къонакъ келгенин,
Ол адам Азрет бла
Сермешиге киргенин.

Жетдирдиле Мырзагъа
Ол хапарны къыйырын.
Мырза, ачыуланмайын,
Къарата той жыйынын:

М ы р з а - б и й

Чыгъарыгъыз къонакъны,
Къонакъ тойгъа къарасын.
Алсын боза аякъны,
Бичсин тойну багъасын!

Келеди Жамал алай –
Бий аны сакълагъанлай,
Ол – ёхтем, ариу, бийик,
Той аны тою киби.

М ы р з а - б и й

Не жерледен келгенди?
Атасы да ким болур? –
Дейди Мырза. – Къарасанг,
Сыфаты – патчах улу!
Ариу болса да бети,
Жокъду бийге хурмети.

К ъ о н а к ъ л а д а н б и р и

Таныйма мен бу жашны,
Бошха жарсытмаз бийни.
Эл таныгъан уланы
Ол бахсанчы Алийни.

Кёплени сукъландыра,
Акъылы эм сыфаты,
Айтылгъанлай турады
Беш да Тау Элде аты.

М ы р з а - б и й

Бу кийими ючюнмю?
Айтчы, сен, жаным-тиним,
Бир жерде кёргенмисе
Быллай хиликкя кийим?

К ъ о н а к ъ

Жаш, Арисейде болуп,
Орус тилни биледи.
Ингилиз, орус кийим
Бир-бирледе кiedi.

М ы р з а - б и й

(Жамалгъа айланып)

Ёхтем жаш, энинг бармы бийледе?

Ж а м а л

Мен туусам да бий атадан тау юйде,
Мен кендеме кьул-бий деген кюйледен.
Бир заманда тутмагъанма жалчы мен,
Болмагъанма бийге келчи-барчы мен.

М ы р з а - б и й

Сокъуранмаймыса сен туугъанынга?

Ж а м а л

Сейирсинеме аны соргъанынга!
Мен табу этеме туугъаным ючюн,
Терсликге да къажар тургъаным ючюн.

М ы р з а - б и й

Да сен бугъоуда тургъанынг ючюнмю?

Ж а м а л

Зорчулагъа билдирмейме ичим,
Бугъоуда да кёргюзтюрге кючюмю.

М ы р з а - б и й

Кюч а неди, кёргенмисе тюшюнгде?

Ж а м а л

Кюч – кьоллада, тюз жүрекни ичинде,
Мени кючюм – Аллах берген адамлыкъ,
Чыртта тутмау бир адамгъа харамлыкъ,
Бу дуняда китапла берген билим,
Мен билген тилле, татлы ана тилим.
Мени кючюм – ёкюл болуу тюзлюкге,
Инбаш салыу халкъдагъы ауур жүкге.
Тап, болса да кьолугъуздан келирге –
Бюгюн манга жашау, ёлюм берирге,
Ол жангылыкъ туююлду бу дуняда.
Алайд жашау кёпден бери хар къайда.
Жутада сууда къарыулу къарыусузну,
Жер юсюнде онгу болгъан – онгсузну,
Агъачда да жаныуарла жашайла,
Къарыулусу къарыусузун ашайла.

Алай бирде кюн окъуна тутулад,
Не залим да жер тюбюне жутулад:
Алад ёлюм ахшыны, аманны да,
Телини, байны, не акъылманны да.
Мен да туугъан болмам жерде ёлмезге,
Ачылыкъ да, кыйынлыкъ да кёрмезге.
Алай мен, бир тюз жанны ачитмайын,
Намыс-сыйны, адамлыкъны атмайын,
Тыянч бола болушлукъ кереклеге,
Иги ыз къоя тамбла келликлеге,
Кирсем жерге, ол муратларым толуп,
Кёрде да турурма насыплы болуп.
Мени барды бир ышаннган жулдузум, –
Турду эсе да анга болуп жол узун, –
Бирде жарып, жүрекдени жарытыр,
Жукълап тургъан къарыуланы уятыр.
Ансыз жашау манга кёп зат сынатханд,
Кёп ачланы кёзлерине къаратханд;
Бизни журтда саналгъан окъун бийге,
Ол иеди жангызда жербаш юйге.
Стауатда төрт-беш тууар, он къой – мюлкю,
Тауукъларын алып кетер бир тюлкю.
Ол да бизни, айт, не затха санайды,
Анда жалчы, сенде кирик, жияйды.
Не биледи ол эркинлик сартындан,
Не ангылайды ол жашауну хакъындан?
Мен кюрешсем элде хуна къаларгъа,
Усталача, ташны, агъачны жонаргъа,
Къартха, сабийге асыу берирге,
Ол санайд, сен санагъанча, телиге.
“Тенглеринг, – дейд, – жаланнгалча, зыккылла,
Сабийлери ачдан жияй, сытыла,
Къонакъбайынг – къурум басхан жер юйле,
Бийлеринг а – жаланбыдыр сабийле”.
Ол билмейди ала юсню жабарны,
Бусагъатдан эркинлик да табарны,
Бийик юйле, къалала да къаларны,
Ала тюбер ол насыплы къадарны!
Алайсыз да, къуруможакъ тау юйню,
Анда туугъан жаланбыдыр сабийни
Мен алышмам, бай эсенг да, мюлкюнге,
Къолунгдагъы алтынынга, кючюнге.
Мени кючюм – туугъан жерни суюмеклик.
Мени кючюм – анга къанат бермеклик.
Ала саулай, жокъду манга ёлмеклик!

М ы р з а - б и й

Фатыуаны ол артда бере турур,
Бир ауукъдан барыбызгъа баш урур.
Тешигиз бугъоун, къанатын керсин,
Биз жаныуар болмагъанны элесин.
Кечгинлик тилеп, тойда да тепсесин!

Ж а м а л

Жау тоюнда кеси уланынг тепсесин!
Бийикди да бизде таула башлары,
Зорчулагъа баш урмайла жашлары.
Жау кылычы къанланса да бойнумда,
Халкъым тепсер эркинликни тоюнда!

М ы р з а - б и й

Бу серди да! Тырман окъун этмейик.
Тоюбузда биз сер къанын тѣкмейик.
Кетсин кѣзден, беригиз атын анга.
Табу этсин жаны саулай къалгъаннга.
Боза берип, кѣтюрюгюз кѣлюн да!..
Нек турасыз, юйге кирсин келин да!

Жамал кетеди.

Ич отоуда, сейирсинип, кызара,
Къонакъ кызла шыбырдайла, ышара.

Б и р и н ч и к ы з

Аперим анга! Къалай акъыллыды!

Э к и н ч и к ы з

Къалай ариу, къалай субай санлыды!

Б и р и н ч и к ы з

Жаш десенг, кир къондурмады кесине.
Жарашады кийими да юсюне!

Э к и н ч и к ы з

Уялмасам, чабар эдим ызындан,
Туусам окъун мен патчахны кызындан.

Б и р и н ч и к ы з

Мен болсаем Аминатны орнунда,
Бек насыплы жукълар эдим къойнунда!

Биреу чыгъад, боза аякъ къолунда:

Хайда, жашла, айтыгъыз сиз орайда!
Келин баш ау аллыкъбыз биз былайда.

Сыйлы къартла тёрлерине баралла,
Алай бирле гузабагъа къалалла.
Башланады аман хапар жайыла,
Тепсеу, жырлау, къобуз согъуу тыйыла.
Билдирелле келин жокъну къызлагъа.
Ким айталыр ол хапарны Мырзагъа?

А м и н а т (анасыны къабырында)

О, анам! Муратларым
Болдула пара-чара.
Эри, келгенме санга,
Кёзлеримден къан тама.

Намысым, суюмеклигим
Малтандыла, кюйдюле.
Анам, кирсиз баланга
Кирли къолла тийдиле.

Эшит, тур къабырынгдан,
Манга кебин къурайыкъ.
Къызынг жилиулукъ болду,
Экибиз да жилийыкъ.

Бизни кёрюп эрирле
Бузла да, тау башла да.
Бу ачудан къарала,
Жарылырла ташла да.

Дуняа къаппа-къарангы,
Ёкюл да жокъ тийреде.
Бу къыйынлыкъ жетермед,
Анам, сен сау кюнледе?

Сен а жерни тюбюнде,
Мен жап-жангыз не этейим?

Къабырынга къапланып,
Жиляууму этейим.

Жангыз мени атмагъан –
Жанымдан суйген Жамал...
Биз насыплы болургъа
Кеч болгъанды, жокъ амал.

Атам, ахшылыкъ суна,
Этди манга минг хата.
Бедишликге къойдула,
Бир юйден бирге ата.

Суйгеними юйюне
Кирдим, ушай акъмакъгъа.
Ах, нек кирдим мен ары,
Кирген кирик батмакъгъа?

Анда юй да, эшик да –
Бары манга къажаула.
Суйгеними анасы
Этеди манга даула.

Багушдагъы затхача,
Жийиргенип къарайды.
Мени юсюмде болмагъан
Кир ишлени санайды.

Айтад: “Къайры атайым
Бу бедишден башымы?
Нек келгенди бу юйге?
Жоярыкъды жашымы.

Ата тыялмагъаннга
Мен да акъыл салалмам.
Кимден болса къалгъанны
Мен жашыма алалмам”.

Эшитдингми сёзлерин?
Тиелле, окъча, жүрекге.
Баргъан суу да тёзерми
Мендеги ачы жүюкге?

Анам, адам кёргюнчю,
Ач къабырынгы кенгнге,

Мен да ары кирейим –
Киши тиймез ёлгеннге.

Алай айта, Аминат
Сарнайды, жер тырнайды.
Къабыр жарыла турад,
Анасы уа турмайды.

Жер тылпыуун тыйгъанча,
Къан тамырлары тартып,
Тынгылайла къабырла,
Сынла да, ма сын къатып.

Кёк да, тили тутулуп,
Тапмайды этер мадар.
Бахсан сууу къутуруп,
Сюймей болургъа мурдар,

Ол жан-жанын талайды,
Кёзлери сокъур бола,
Залимленип урады
Толкъунун толкъун бла.

Ж а м а л н ы а н а с ы

Балам, шукур, келдинг да,
Къала эдим да ёлюп,
Кюе-бише, сакъладым,
Бир аман тюшле кёрюп.

Ж а м а л

Анам, мен сау, сени уа
Доюн туююлд кёрюмдюнг.
Келмедилеми бери
Тенгим бла келининг?

А н а с ы

Тенгинг а бек ашыгъып
Кетген эди аллынга,
Сауут-саба да алып,
Къутхарыргъа къанлынгдан.

Ж а м а л

Анам, къайда Аминат?

А н а с ы

Отоуда, сау-саламат.

Ж а м а л

Сёзюнг сууукъ, не аламат?

А н а с ы

Не айтыр да жамауат?
Балам, сенден жашырмам,
Къарт, къарыусуз кюнлени
Аны бла ашырмам.

Мен аны келин этмем,
Аурумасын бош къарны.
Кимге соруп келтирдинг
Кирсиз юйюме аны?

Ж а м а л

Жюрегиме сордум мен.

А н а с ы

Хо, насыплы болдунг сен.
Жокъду аны жюреги.
Сёзюн этгенле азмы?
Налат – анга кереги.

Башха юйге бир кирген
Керек туююдю бизге.
Аны сен мында къойсанг,
Башыбыз къалыр сёзге.

Элни элге жау этип,
Къоркъмагъанлай бир жукъдан,
Отоунга киргенди,
Уялмаймыды халкъдан?

Атасы адамлагъа
Кёргюзталырма бетин?
Элде да къан тёгюлюр,
Мырза жетдирир дертин.

Кимни юйю барды да,
Бу затланы кётюрлюк?
Къыста сен Аминатны,
Биз болгъунчу кюлкюлюк.

Ж а м а л

Тюз жаннга салма айып,
Аман сёзчю кьатынлай.
Тап, балчыкыгъа атсанг да,
Алтын кьалыр алтынлай.

Айтчы, неди терслиги?
Тас этмей суймек кючюн,
Суймегенинде, эрде
Кьалмай кьачханы ючюн?

Бил, Аминат – тап-таза.
Кир кьондурмам мен анга!
Кьол аязда тутарма,
Кьура, анам, той кьанга.

А н а с ы

Угъай, балам, тилеме.
Сени жандан сюеме.
Аны мында кьойсанг а,
Тешмез кьара киерме.

Не жарлы кьыз да келтир,
Мёлекгеча тюберме,
Багъалы дарийледен
Той жыйрыккъла тигерме.

Ж а м а л

Аминатсыз жашамам!
Этме ишими кырты,
Алай айтып тохтасанг,
Табарбыз биз бир гыты

Мен барыучу журтлада.
Кёрюнме сен эриши, –
Дей, ачады эшикни –
Отоуда уа жокъ киши.

Жамалны ичин алай
Кьара кьоркьюу алады.
Ол, гузабагъа кьалып,
Юй аллына чабады.

Бу дуняда суймекликди ёлмезлик

Тау башлары, бата къара ачыугъа,
Къарайдыла элге келген жарсыугъа.
Суу бойнунда кычырыкъ, сарнау, къаугъа –
Жарлы Аминат атханды кесин суугъа.
Алгъа, кёрюп, чалгъычыла чабалла.
Ала аны энди къайда табалла?
Сууну къууа, теренлерин кърмайла,
Амалсыздан, къатынлача, жияйла.
Аминат а барад, сууда булгъана,
Кебиннгеча, толкъунлагъа чулгъана,
Аны ауазы аз-маз келе къулакъгъа,
Сарнай, толкъун алып барад узакъгъа.
Суу толкъунла, терслегенча бир бирни,
Къыжырлана, ача бир ачы тилни,
Къутурушуп, бир бирлерин тюелле,
Сызылышып, суу ташлагъа тиелле.
Таш а, туруп, толкъунланы бузады,
Аминатны ол къойнуна кысады.
Ариу саны кысылад таш жанына,
Къарагъанча Жамалыны аллына.
Келед Жамал, жанын къолуна алып,
Кесин урад суугъа, аман жол салып,
Ургъан киби кёкюрегин бичакъгъа.
Ол суйгенин кысып чыгъад къучакъгъа.
Аминат а, саулай, кълкый тургъанча,
Кёзлери да жиямукъла къуйгъанча,
Чач суулары ариу бетин жууалла,
Жамалыны инбашына агъалла.
Ала, ёчюлте суйген жүреккле отун,
Этемилле суймекликни сыйытын?
Кычырыкъда Жамал кёкге къарайды:
– Уллу Аллах, айт сен, къалай жарайды,
Жан аурутмай, былай залим болургъа,
Суйген жанны жандан юзюп алыргъа?!
Къутхармадынг адамланы ууундан,
Кирсиз жанын жалгъанчыла дауундан. –
Алай айта, жиямукъла тегеди,
Аминатны эринлерин ёбеди.
Бирле анга айып этип къарайла,
Бирле, ачий, Жамал бла жияйла.
Ол а айтады адамланы барына:
– Ким болушду муну таза жанына?
Кёплеригиз боялдыгъыз къанына,

Нек келесиз энди, жиляп, салына?
Биз экибиз тангны бирге кёргюнчю,
Эринлени татыуларын билгинчи,
Айырдыгъыз экибизни бир бирден,
Энди бизни чыгъармазсыз сиз кёрден.
Аминатым, айтырымы айтмадым,
Термилсем да, эшигинги къакъмадым.
Сюймекликни къаты, таза сакъладым.
Чабар жерде алай шош нек атладым?
Бералмадым къойнуму да жылыуун.
Ах, нек кёрдюм санларынгы сууууун?
Бармыды мен кёргенни кёрюп кюйген,
Бу дунияда, менича, былай суйген?
Билемисиз не болгъанын сюймеклик?
Сюймеклиг' а – жанны жаннга бермеклик.
Саулугъунда берген эдим жанымы.
Биргесине салыгъыз сиз салымы,
Жер туюнде болурча биз бир юйю.
Жол куюгъуз жаныбызда, халкъ жуюрю.
Жилямукъла юсюбюзге агъарча,
Сын орнуна сюймек терек чагъарча.
Бери иймей, сиз тыйыгъыз анамы!
Терк беригиз мени жуюю къамамы.
Биз кетебиз, тыянч тапмай, жоюлуп,
Сюймекликни бу таулада сау куюп.
Халкъ салырча аны ёлмез жырлагъа,
Налат бере биз ёкюлсюз жыллагъа.
Беш да Тау Эл бизни эсде сакъларла,
Атыбызны ахшылыкъда къатларла.
Бу дунияда сюймекликди ёмюрюк.
Мурдарлыкъгъа тенгди уллу кёллюк, –
Дей, тутта ол кую тургъан жуюрекден,
Суу тамчыла агъа мылы кёлекден,
Ёлтюрюрге узалгъанында кесин,
Аминаты жыйып башлады эсин.
Аузундан да тёгюледиле суула,
Кетген кибик терсле ичирген уула.
Сюйгенине ол ачады кёзлерин, –
Эшитдими аны айтхан сёзлерин?
Жыйылгъанла тамашада къарайла,
Сюймекликми жан салгъаннга санайла?
Сарнагъанла тура башлалла артха,
Жолну бере ата эгечи Айшатха.
Умут этди Айшат кызыны элитрге,
Унамайды Жамал хатер этерге.

А й ш а т

Къач, ахшы жаш, муну эри жетгинчи,
Къамала да кызыл къанла тѣкгюнчю.
Къалды эсе да жаны саулай, тюз жаны,
Аминатым болду сыйсыз, бек жарлы.
Халкъ сѣзюнден къутхаралмам мен аны,
Ёз къолумда таза ёсген баланы.
Келгенликге Азрет, юйюне элтмез,
Бу жерледе бир къан тѣкмейин кетмез.
Болду балам, болду аман бедишлик.
Эки арада кетмез энди кюрешлик.

Ж а м а л

Кеч, эгечим, мен боллукъма, мен, эри.
Менден къачсын, къача эсе, ол тели,
Той бардыргъан тюз ниетлени оюп.
Атлам этмем, Аминатымы къоюп.
Бюгюн мени азды, азды заманым,
Сизден башхад бу затлагъа къарамым.
Келтир, тенгим, келтир бери атланы!
Намыслары тѣппемдеди къартланы,
Манга айып салмагъыз сиз бу затда,
Азрет бла тюбеширме мен артда.
Уллу, гитче, этмегиз манга тырман,
Келир бери мени ангылар заман.
Къайтырбыз ол заманда биз бери,
Чырмыкъланы жолдан эте кенг, кери, –
Дей, Аминатны алды ат бойнуна,
Кѣлю тола, къаты кыса къойнуна.
Айшат, сылай Аминатны къолларын,
Эркин эте суйгенлени жолларын,
Аллай жюкню ала кеси башына,
Тукъумуну бек да сыйлы жашына:
– Ашыр, – дейди, – къарындашым билгинчи,
Ол жанындан жолоучула келгинчи,
Аминатны биргесине, жаным, бар!
Манга оюлсун анга оюллукъ жар.
Къарындашым ачыуун менден алыр,
Кимде бар кюч, энди аны тыялыр?
Жюрегинде арсарлыкъны жыгъады,
Тукъум жашы ашырыргъа чыгъады.
Суйгенлеге кѣпдю ётер кѣпюрле,
Жолла, эшта, Петербургга элтирле.

Шукур, шукур, узайдыла атлыла!
Жыйылгъанла ичлеринден не айтдыла?
Жунчуп, жууап табалмайла бу ишге,
Сейир эте суюмекликдеги кючге.
Хорладыгъыз, Жамал бла Аминат!
Сизни этдим бу жырыма аманат.
Жыр жашаса, ала жангы кюч-къарыу,
Суюмекликге болур ёлмез къалауур.
Суюмеклигигиз а, болуп ёмюрлюк,
Суюгенлеге эте турад ёкюллюк.
Суюмекликни къутхарыуда игиле
Атыгъызны келтирелле юлгюге,
Юйретирле белни бошлап къоймазгъа,
Болушурла суюмекликни жоймазгъа.

Ахыр сёз

Бу суюгенле къутулдула ажалдан,
Шукур, шукур, кетмедиле бир жардан.
Петербургда, эшта, юйюр къуралла.
Туудукълары энди къайда туралла?
Алай бола ёмюрледе кёп затла,
Кесилдиле бир-бирледе къанатла,
Жоюлдула къаллай ахшы адамла!
Тынчайыпмы къалдыла да къалгъанла?
Къанлы жаула дертлерин жетдирдиле,
Кёп сабийге ёксюзлюк келтирдиле.
Бир къауумла замансызлай кетдиле,
Бирлерин а баргъан суула элтдиле.
Тар эдиле ала ётер кёпюрле,
Ол заманда аз эдиле ёкюлле.
Сормайыкъмы не болгъанын биз мында,
Не ёмюрде, не заманда, не жылда?
Узакъдыла энди уа ол заманла.
Тауусулуп къалдыламы аманла?
Дертчиле да кир дертлерин унутуп,
Зорчула да зорчулукъну къурутуп,
Огъурсузлукъ бу жерледен думп болуп,
Жер солуймуд, хар бир къоркъуу жокъ болуп?
Чырмау жокъмуд эки суюген адамгъа?
Таш тиймеймид акъылманнга, тамамгъа?
Тасмы болду энди мында къара кюч?
Жокъму энди этерик да аман иш?
Жыгъылгъанны юсюн малтап ётерик?

Къычырыкъны эшитмегенча этерик?
Болушмайын болушлукъ тилегеннге,
Сансыз этиу – ёлюмлюкдю билгеннге.
Жокъму энди халкъ налаты бериллик?
Мурдарлыкъгъа тенгди улуу кёллюлюк.
Не болса да, тау башлары – таза, акъ.
Зорлукъладан бюгюлмеди мында халкъ.
Тургъанда да халкъгъа бизле чанчыла,
Халкъны атын айтдырдыла ахшыла.
Толгъандыла Жамал этген умутла,
Алай ариу жангырдыла къылыкъла.
Тауда намыс намыслайын къалады,
Алай суюген суюгенине барады.
Ата журтда жылытады отубуз.
Бск билимли, бек окъуулу халкъыбыз.

1959

АДАМНЫ ЖУРТУНА, ЖУРТНУ
АДАМГЪА ТЕРМИЛИУЮ

Туугъан жерге термилиу

1

Билмейме, болдуму жылы тыпырым,
Мени жылыууна къысхан, жылытхан,
Билмейме, болгъанмыды бешик жырым,
Сабийлигими ышарта жукълатхан?

Огъесе терекмеми, балта тийип,
Ёсген жеринден узакъгъа чартлатхан,
Къабыр къанга болуп, къабыргъа кирип,
О, кимни эсе да къарасын кийип,
Къарангы къабырда чирий жатхан?

Не уа ташмамы, юзюлюп къаядан,
Къайтмазча артха, энишге кетген,
Тарс деп жарылып ачыудан, къайгъыдан,
Тилин, жерин да ёмюрге тас этген?
Мен таш болурма, таш, тилин тас этип,
Сёзсюз, кёз жашсыз жүрекден жиялгъан,
Бирде уа, бирде уа, тёзюмлюк этип,
Ачий, ачий турса да, тынгылагъан.
Не уа башха ташмамы, суугъа кетип,
Андан ёрге ёмюрге чыгъалмазлыкъ,
Кёкге, туугъан жериме кёзюм жетип,
Аланы жашауларын кёралмазлыкъ?
Огъесе жокъму эди Ата журтум?
От жагъам, не анам, не ахлуларым,
Не ана тилим, не ахшы умутум?
Не уа акъ кекелли жашил тауларым?

2

Угъай, бар эдиле журтум,
Атам, анам эм тенглерим,
Сабийликде кёп умутум,
Журтда туугъан ана тилим.

Ана тилим, ана тилим, –
Жюрегими ийнаклагъан,
Мутхуз болгъанда да кюнюм,
Мени атмагъанлай тургъан.

Суху баргъан тау сууларым –
Ол тилде бешик жыр айта,
Акъ къалпакълы къарт тауларым
Чыммакъ булутлагъа бата.
Къызкёкюрек Минги тауум –
Бийикден ёхтем къарагъан,
Жайда жаугъан жылы жауун –
Чачны хычыуун тарагъан.

Бийик таулада бууларым
Гыйы ташла учхалата.
Сюрюу кютген ахлуларым
Тауду сыбызгъыны тарта.

Къулагъымда ол эжиуле,
Аллай сейирлик тартыула.
Аладанмы тууду тилим,
Быллай бир ариу, татыулу?

Алай ол кимге керекди
Бу жерде бир менден сора?
Мени бламы ёллюкдю?
Жерим, алай эсе, жия!

3

Мен атлам этген жерим,
Абына, дагъыда тура,
Тауда ургъан суху желим,
Бир ташны бирине ура.

Анда хауадан татханма,
Ах, бек алгъа мен – жаш таулу.
Алгъа анда суу тартханма,
Ана сютюнлей, татыулу.

Анда туугъанды ал сёзюм,
Анга термиле ёлюре.
Анда ачылгъанды кёзюм,
Мында жиямукъ тёгерге.

Ана белин буруп, кыйнап,
Жашарма былай дегенча,
Ол жерде тууганма, жияп,
Бу кюн келирин билгенча.

Алай ол жияуум болду
Жашауда кыуанч кйрюкюм.
Мени ол жияуум болду
Анама кыуанч берлигим.

Анам а билмей кыуанды
Жашына не кюн келирин.
Бу жерде кыалай ууалды,
Йрге тюзетмей ол белин!

Турама, аны баласы,
Мен да жериме термиле.
Анда жашауну багыасы
Жаннет жашауча кйрюне.

Анда уртлаган уртламым!
Андан татыулу не барды?
Ол жерде этген атламым,
Ах, ол нечик кенгде кыалды!

Кыалгандыла кыалай кенгде
Акь булутла, акь тау жикле,
Терен агыачла жеримде,
Ол мен бузоу кютген тикле,

Мени ийнакылаган чырпыла,
Тау сууда кыарс урган ташла.
Кыайдасыз сиз, сер ырхыла,
Кенг ожакылы тау юй башла?!

Кыалды ахыр ышарыуум,
Сабийлигим кыалды сизде,
Кыалды ырахат солууум,
Насыбым да бирегизге.

4

Мен от жилтинчикми эдим,
Жылтырап, ёчюлюп кыалыр?
Дуния жарыгыын нек кйрдюм,
Аллыкь эсе журтсуз кыабыр?

Сарыным этилмез болса
Журтумда, жууукъла жияп,
Мен бу дуниягъа неск туудум,
Ана бел бурдуруп, кыйнап?

Журтсуз мен кимме? Айтыгъыз!
Факъырадан да мен жарлы.
Этегигизге тартыгъыз,
Журтда бар эсе тау, таулу.

Огъесе жокъму бир жан да?
Жарданмы кетди халкъым да?
Бизге бералмай бир танг да,
Жияймы болур журтум да?

Мен а жияйма журтсузлай,
Таш чыдамсызлыкъгъа чыдай,
Аман атда хатасызлай,
Кёзню жарытмай кюн не ай.

Къоюгъуз кыйырылыуну
Сиз, жиямагъан адамла!
Журтундан айырылыуну,
О, сынамагъан адамла!

Сизден насыплы ким болур!
Ол насыбыгъыз кетмесин!
Жашауну огъурсуз къолу
Манга жетгенча жетмесин!

Тыш жер топуракъ

1

Кимге дау этейим, хал айырмай,
Журт сыйырдынг деп менден, атамдан?
Журтуму менден киши сыйырмай,
Сыйырылгъанма Ата журтумдан.

Мени атам насып табар сунду,
Исламны къаты жерине кетип.
Угъай, атамы насыбы тынды,
Насыпсыз этди мени да, элтип.

Ол итинди сыйлы файгъамбарны
Мангылай ызын ташда кёрюрге.

Хажилик кылып, окъуп Къуранны,
Муслийман жерде сууаплы ёлюрге.

Ол, ичерме деп, кыуанып барды,
Файгъамбар ичген суугъа кыапланып,
Артда журтха термилип сарнады
Ол, кыатын кибик, жерге кыапланып:

– Мени бери не кыара кыч тюртдю?
Мен а ышандым уллу Аллахха.
Аллах а манга не оноу этди?
Ол жолукъдурду быллай палахха.

Аллах а бизге алай буюрду.
Не айтырыкъса ол буюргъаннга?
Туугъан журтну да бизден сыйырды.
Биз а табындыкъ дагъыда анга.

Аллах уллуду, анга жокъ бир дау.
Аны жууапха киши тарталмаз.
Эки кёзюнгю этсе да кыырау,
Анга терсди деп киши айталмаз.

Эсден кетермей уллу Аллахны,
Ол да бизге эс бура болур, дей,
Бу бизге жетген бу артыкылыкъны
Аллах билмей иш тура болур, дей,

Табындым анга, табындым алай,
Аллах сёзюмю эшитир суна.
Ахшы умутну ачыула тонай,
Энди жияйма, кыарыуум тына.

Аллах а манга бир зат айтмады.
Ол чыгъармады мени тюз жолгъа.
Жан жулдузум а неге батмады,
Мен тюшгюнчю кыарангы кёолгъа?

Жан эшитмеди, не табынсам да,
Жокъ мында, тилеп, энди мен табар.
Киши кыобармаз не абынсам да,
Тыш жер топуракъ юсюмю жабар.

Кирирге жерге, саналмай жукъгъа,
О, ким сюелир жиялп юсюме?
Мен нек бой салдым ол кюн буйрукъгъа,
Бичакъ сукъмайын кеси кесиме?

Ёлсем, сюегим тынчаймаз мында,
Ах, бу тыш жерде, жерни тюрюнде.
Отум ёчюлюп кьалгъанды анда,
Тау этегинде, жылы юйюмде.

Мында кюн бизни жылыталмады.
Къызыу кюнде да сууукъду бизге.
Не акъылман да сёз айталмады,
Ол жетер кибик ёз жерибизге.

Кечгинлик бермей кеси кесине:
– Ах, балам, мен къыйынлыма, – деди,
Чакъырып мени, сюеп юсюне:
– Сен кеч! – дей, жан кьазауатха кирди.

Дагъыда бу сёзле ючюн тиледи
Аллахдан ол кечгинлик жанына.
Кечген болур Аллах, ким биледи,
Мен кечермеми, билмейме, анга.

Кечейим, кечмейин жарармы да
Аллахны буйругъун толтургъаннга?
Буйрукъ этген а тюз кьарармы да,
Мен кечалмасам этгенин анга?

Къайдады аны башын жуллуугъу?
Киши журту бизге юй болмады.
Ёхтем таулуну жарлы туудугъу,
Мен сынамагъан мында не кьалды?!

Киши арбазда ит болуп улудум,
Киши журтун да жаудан кьорудум,
Киши юйюнде тюр болуп кьурудум.
Бу дунияда мен не затдан онгдум?!

О, тыш жер, тыш жер – сууукъ кьарамда.
Тыш жер балчыгъы – чарыкъларымда.
Тыш жер топуракъ – тырнакъларымда.
Тыш тил гыр-мыры – кьулакъларымда.

Ёз кёз жашларым – жыякъларымда.
Тыш жерни ташы – хар атламымда.
Ёлтюрю оту – жүрек жарамда.
О, тыш жер, тыш жер – къабырым мында.

Къайдасыз, тенгиз жагъагъа
Алданып келген ахлула,
Кеч къайтханла тобагъа,
О, къартла, жашла, чохлула?

Ах, ол кюнде жукъ билмейин
Бу къыйын жолгъа чыкъгъанла,
Артда болурну кёрмейин,
Насыпларындан букъгъанла?

Эсимделле ол кюн халла:
Къарт, жаш намаз къылгъанлары,
Тамыр тартып, ана къолла
Кёкге узалып тургъанлары.

Тилекле тилеп Аллахдан –
Тенгизден женгил ётерге,
Къутулуп тенгиз палахдан,
Муслийман жерге жетерге,

Айтамы элле: “О, Аллах!
Сени кёпдюле жолларынг,
Айтчы, бизде уа не гюнях?
Биз сени бир тюз къуллерынг,

Хар айтханынга бой салгъан.
Атсанг окъун жаннган отха:
– Сау бол! – дерикди сау къалгъан.
О, къутхар бизни, сен къутхар!

Эшит бизни, бизни, биз жутулуп,
Тенгиз тюбюне батхынчы,
Ариу тилибиз тутулуп,
Тылпыуу тыйылып къалгъынчы”?

Аллах эс бурмады затха,
Жан аурутмады бир къартха.
Бир сёзюн алмады артха.
Дау къалай этгин Аллахха?!

Аллахны кёп болур иши –
Тилеклеге эс бурмады.
Сау дунияда бир киши
Аллыбызгъа да турмады.

Айтмады: “Неди сиз этген,
Бу кьадар туююл – буйрукьду.
Ёз туугъан жерин тас этген
Жилий, бурула турлукьду.

Не огъурсуз жел айырды
Жылыулу от жагъагъыздан,
Жашау не желке кьайырды,
Айыра журт – анагъыздан!

Дунияда кимге керексиз
Туугъан журтугъ уздан башха,
Сиз жаннет кьайда керлюксюз,
Тыянып бир киши ташха?

О, тобагъа кьайтыгъыз!
Сюе болсагъыз жашаргъа,
Къалай жарайды, айтыгъыз,
Быллай бир халкъгъа шашаргъа?

Сокъур, сангырау боласыз.
Ачы буйрукъгъа бой салып,
Жар кьыйырына барасыз,
Къалырсыз жардан салынып”.

Тюбемейин кемелеге,
Кетеелле тангла, атып,
Сынсыу, ынчхау, ёлюмлеге
Тура эди жагъа батып.

Сабийлени ач кёзлери
Къоюнлада кёкге аралып.
Аналаны шош сёзлери
Чыгъаелле, шош таралып:

“О, бюгюн биз а не жолгъа чыкъдыкъ?
Не кьюугъун келди, ажашып?
Къыяма деген буму болур да?
Къалмагъа эдик биз шашып.

Къайры барабыз, не жаханымге,
Журтда бермейин жанланы?
Жаныбыз саулай, журтну жиятып,
Иесиз къоюп малланы?

О, ызыбыздан сынсып улуйла
Тау арбазланы итлери.
Ёкюредиле харип тууарла,
Ачыудан кюе сютлери.

О, кёк да, жер да бизге жияйла,
Ташла да тарс деп жарыла,
Ах, ичлерине тюше болурла
Тау этекледе кябырла”.

Бийик тауларым баш ийип,
Билген кибик жарсыуларын,
Чууакъ кёк да къара кийип,
Тёге эди кёз сууларын.

Къара тенгиз, булгъап толкъун,
Кючлю ёшюн уруп ташха,
Сора болуп бираз салкъын,
Эс жыйып, айланып шошха,

Айта эди, къатлап-къатлап:
– Сиз къайрысыз, о, къайрысыз?
Ачыу турад сизни сакълап,
Бош болмагъыз сиз насыпсыз.

Туудукъларыгъыз жиярла,
Ата журтларын кёралмай,
Ала къара жер тырнарла,
Андан бир асыу алалмай.

Туругъуз буйрукъгъа къажар!
Сиз бир затдан да къоркъмагъыз!
Биригиз да жаныгъыз сау
Ёз журтугъузну атмагъыз!

Ангыламадыкъ ауазын,
Къутулалмадыкъ палахдан.
Ангылагъан къысды аузун,
Къоркъду да уллу Аллахдан.

О, Аллах, бу иш не ишди?
Бизге не жазыу жазылды?
Бу жарсыу бизге нек тюшдю?
Бизге не уру къазылды?

Айырмай онгну не солну,
Айырмай терсни не тюзю,
Жырдырып бу кыйын жолну,
Кыйры элтесе сен бизни?

Къадар дегенинг бумуду?
Халкъ не биледи къадардан?
Аллахны бир тюз къулуду,
Аллах, сен сакъла ажалдан.

Аллах а эшиталмады,
Кюрсшсек да тилеп, айтып.
Бир себеп да эталмады,
Кыйнуна кысып, тартып.

Тенгиз жутду бир къауумун
Кемс толу адамланы,
Айырмай саусузун, сауун
Кёзлерин жумду аланы.

Биз а не жолдан ётербиз,
Атылып журтдан тышына?
Биз кыйры, кыйры жетербиз,
Уллу Аллах, санга ышана,

Кыйсы жарны кыйырына?
Халкъ а жукъ айтмай барады.
Ол, айтханынга сыйына,
Жаргъа жетипми къалады?

Барады ол, кюнюн ата,
Журт жылыуундан узая,
Ачыу тенгизине бата,
Ах, кёз жарыгъы азая.

Бола ол сокъур, сангырау,
Барады ажал аллына.
Тилин тутдура – тынгылау,
Къоркъуу бар, къоркъуу жанына!

Барады, бара ёлмеген,
Кёрген да болуп кёрмеген,
Билген да болуп билмеген,
Жангыз да болмай не деген.

Жукъ билмегеннге – жокъ жарсыу,
Бир жукъ сезгеннге – кёп бушуу,
Кёпню билген а – бола кьюу,
Бек ышаннганны – элте суу.

Кёзю жютюге – жан ачыу
Береди жашау. Не асыу!
Жашау бергенден не къачыу!
О, ачыу, ачыу, о, ачыу!

Ачыр сёзюн айталып,
Бирледен артыкъ билалгъан,
Узакъгъа кёзю жеталып,
Жан кёралмазны кёралгъан,

Билсенг, кёрсенг, не берирсе,
Жашха, жиялгъан къартха да?
Халкъ кирсе, сен да кирирсе
Кюйдюрюп кёяр отха да.

Артха ким турур, табып кюч,
Ол халкъгъа тиер тыякъдан!
Халкъ ичгенинде, сен да ич
Ол от кёююлгъан аякъдан.

Ёлюр от алып эсни уа,
Болсакъ да, кюйюп, кюл, кёмюр,
Бизни терслеген терсни уа
Излер да, табар бир ёмюр.

6

Туугъан жерим,
Журтумда от жагъам!
Сизде эдиле
Жашауум, багъам.

Туугъан жеримде
Жылы топуракъ,
Мен тилин билген
Терек чапыракъ,

Баргъан сууланы
Шорхулдаулары,
Къая гюллени
Шыбырдаулары,

Ай жарыкъ кече
Айны жарыуу,
Кезлеу суучукъну
Жарыкъ барыуу.

Сизни, менича,
О, ким сюялыр!
Термилиуюмю,
О, ким тыялыр?!

Ачыудан жарылгъан
Журт ташланы,
Ким ангылар,
Менича, аланы?

Адам жүрек да,
Ташча жарылып,
Тынамы болур,
Ачып, къаралып,

Журтуну кюню
Анга батханда?
Жашау журтундан
Кенгиге атханда?

Журтну тас этип
Жилямагъанла,
Билемилле да,
Билеми ала,

Къаядан кетген
Ташны ачыуун?
Ол, жерин излеп,
Къалай жарсыуун?

Къалай кычырды,
Къаясын ташлай?
Бирле озалла,
Ма юсюн малтай.

Адам ол ташха
Ушай да болур –
Ташча къарыусуз,
Ташча къарыулу.

Аны башласа
Тили тас бола,
Журтдан юзюлюп,
Кеси таш бола,

Ол бола болур
Сокъур, сангырау,
Бир кишиге да
Эталмазча дау.

Тыш жерде бир сёз
Къулакъгъа кирмей,
Кюнню жарыгъы
Кёзге кёрюнмей,

Ёрге къарасанг –
Тыш жерни кёгю,
Жерде – къыйынлыкъ,
Жокъ аны чеги.

Тыш жер жауунла,
Тыш жерни жели,
О, къалай сууукъ,
Къалай шинжили!

О, тыш жер, тыш жер,
Къарангы тангым!
Жаным саулайын –
Сууукъ къабырым!

Туугъан жерим а,
Менича, былай,
Турамы болур
Ичинден жилай?

Манга термилип,
Мени чакъыра,
Менсизлей кюню
Болуп къап-къара?

“Журту чакъырса –
Тыйгъыч жокъ”, – дейле,
Алай айтханла
Мени кёрмейле.

Манга уа жол жокъ,
Жол жокъ, жол ары.

Кесилгендиле
Журтну жоллары.

Арабызда уа
Ма аллай жарла,
Да, сүйсенг, кычыр,
Сүйсенг а – сарна.

Киши жерини
Бир ташы тепмез.
Бир жарсыууму
Жел окъун элтмез.

7

Тенгизге кирмей, бойнунда
Бирле къалдыла, жан берип.
Биз а тюшдюк, ёлмей анда,
Ах, жарсыугъа, бери келип.

Келдик эсек, биз не тапдыкъ,
Муслийман топуракъда, жерде?
Журтсуз, кюйсюз жилай жатдыкъ,
Олтурмадыкъ мында төрде.

Тап, табылмай турду тери
Чабыр чыкгъа, не олтаннга.
Болмайын тыяныр жери,
Атам къул болду къул тутханнга.

Солдат болду, къул да анга.
Аны магъанасын билмей,
Кёп чыкъдыкъ биз, жилай, тангнга,
Бир татлы тюш окъун кёрмей.

Узалмадыкъ, эркин табып,
Айраннга, таулу гыпыгъа.
Аман кепден, башын жабып,
Кючден кирдик бир гытыгъа.

Атам жаннетни, насыпны
Кетерип башлады эсден.
Мен ол заманда Къуранны
Юйрендим окъургъа кючден,

Аллахдан жаннет тилемей,
Туугъан жерими тиледим.
Жерими къарын кюремей,
Ах, мында къарны кюредим.

Кимге дау этейим, хал айырмай,
Айырдың, деп, ахшы умутдан?
Журтуму менден киши сыйырмай,
Сыйырылгъанма Ата журтумдан.

Бу жерде, мен туугъан жерден кенгде,
Ингирлени ашыгъып сакъладым,
Тюнюм сунуп, мен кече белинде
Тау суууна, тансыкълап, къапландым.

Тауларымдагъы акъ, кирсиз къаргъа
Жалан тюшюмде тюшюп къараргъа,
Жеримде кирип агъачха, таргъа –
Къалай суймей эдим уяныргъа!

Тюшюмде – мен бай, аллай къарыулу,
Тюнюмде уа – жокъ, о, менден жарлы.
Жангыз габарам – ол да жамаулу.
Кесим ауарма, уф, десенг, ары.

Тюшюмде, алып айран буштону,
Ашадым тойгъунчу мен, жутланып.
Мени къарт аппамы жылы тону
Инбашыма хычыуун къапланып.

От жагъабызда къызыу от жана,
Ыннам а кюлге къалачла кёме,
Чыхыргъа шишликни жауу агъа,
Чырдыда уа – татыулу къакъ жёрме.

Орамда уа боран къарны сыйпай,
Таш хуналагъа кётюрюп ура,
Арбазыбызда уа кишней акъ тай,
Аппам а, жанымда мыйыкъ бура,
Неле эсе да бирле шыбырдай...

Боран дагъы, ожакъдан къар къуя,
От бла сермешине къарата,
Шишликни да чырылдауун тыя,
Къар, эрип, тылпыуун кёкге тарта.

Бирде уа, кирип, наныкъ къоллада,
Ёхтемленип, тегерекге къарап,
Ташла тёнгереген къыланч жоллада
Мен кийиклени жашырын марап.

Да бирде уа мен, безирей, ойнай,
Кийик суулагъа ёшюнню буруп,
Акъ кёмюк чача, къутуруп, къайнай
Келген сууланы ичлерин жырып.

Бирде кийикледен ёрге ёрлеп,
Кийик тауну бек бийик жухуна
Къонуп, кесими эркинге санап
Къушдан, жыякъ салып тау чохуна.

Къарап къушну къалай учханына,
Ёхтемленип, манга башын булгъай,
Къоркъмам андан, тийсе да жанына.
– Мында менме ие, къушла угъай!

Менидиле мында: чыпчыкъ жырлау,
Бёрю улууу, терен агъачла,
Мамыр хауа, алаша, бийик тау,
Кюн ышарыуу, терекле, ташла –

Менилле бары, къарайла манга.
Менилле, бары жырлайла манга, –
Деп, ышарып чыкъсам да мен тангнга,
Къоркъуп, кёзлени ачмайын анга,

Къайтып дагъыда татлы тюшюме,
Тау къушланы энишге къуууп,
Мен, сейирсинип кеси кючюме,
Биягъы бийик тау жухха къонуп,

Акъ булутланы, акъ башлыкъныча,
Инбашдан ие, эркин олтуруп,
Тауланы да, отлукъ ташланыча,
От чакъдырама, бир бирине уруп.

Ма Аллах манга алай кюч салып,
Мен а жараталмай аны, билип,
Жулдузлагъа, гюллегеча, узалып,
Юзерге окъун къолумдан келип.

Суху сууну да аллын тыярча,
Булгъатмай толкъун, къолумдан келип.
Алай, айтыгъыз, жулдузла, сизни
Къалай юзерем мен, кёзюм къыйып!
Биз сууун ичген черегибизни
Къалай жарсытырем, аллын тыйып!

Жулдузла, туругъуз кёкде жарып,
Жерде жарсыуну сынамагъанлай.
Суула турсунла тап-таза барып,
Жерде бир чырмау тыялмагъанлай.

Бирде уа, мен сабийчикча болуп,
Минги тау алып мени къойнуна,
Жюрегим мени къууанчдан толуп,
Эрке тагъылып аны бойнуна.

Жингирик жетдире тау бузлагъа,
Къуу тешекгеча, булутха батып,
Чууакъ кёкде жохар жулдузлагъа,
Сабийча, терилип, къол узатып.

Сора биягъы мен ёрге туруп,
Эсден кетерип къыйын жолланы,
Журтума кёрти мен ие сунуп,
Жан сюеклеге салып къолланы,

Ышарып, ёхтем къарай бийикден,
Кёрюп жап-жашил таулу эллени,
Къалын агъачла толуп кийикден,
Кюзгюле кибик чирик кёллени.

Была бары да, бары да – мени:
Журтуму жашил ёзени, къыры,
Сухусу, сабыры тау желлени,
Кезлеулери, жауунлары, къары.

Журтуму къол аяздача кёрюп,
Мен тансыгъымы жутланып ала,
Къучакълайым десем, къучакъ керип,
Къычырыкъда уяна да къала.

Ах, сора мен, жүрексинип жияп,
Жастыгъымы да къаты къучакълап,

Кёпген кёзледен жиямукъ сылай,
Кюн сайын турдум ингирни сакълап.

Тюшюмде кёрюп кёууанч тюшлени,
Дагъы жангыдан кёууаныр ючюн,
Мен тилек этдим, кыысып тишлени,
Тюшюмде жериме барыр ючюн.

Аман кечени келтирген ингир

1

Сора бир ингир, къарангы ингир,
Тюш келтирмей, ачы кёол узатып,
Ахшы умутунгдан энди тюнгюл
Дегенча, къара жабыуун тартып,

Кюрешмей эшигибизни къагъып,
Кирди юйге, Азраил киргенча.
Анам бойнуна дууала тагъып,
Ол кызып, бишип, отда кюйгенча,

Кётюртмесинден узатып кёолун,
Тилеп башлады: – Бу жюкню кетер,
Ал юсюмден, жокъ кётюрюр онгум.
Балам, бер суу манга, бер суу, суу бер!

Аша, балам, ал сен, ал гыржындан.
Къалай тураса сен аны кёрмей?..
Мен а, жукъ да ангыламай андан,
Изледим гыржын, сандырагъанын билмей.

Ах, ол кёрюп гыржынны тауада,
Ах, ол кёрюп гыржынны къангада,
Болмагъан гыржынны арталлыда:
– Аша, – дей эди, – балам, ал да.

Ол сора манга бир тюрлю къарап,
Кёр, арт къарамым буду, дегенча,
Ана жюреги бир тюрлю тарап,
Бу жашаууму барын билгенча:

– Кирчи кёйнума, кир, балам, – дей, ол
Жуургъанын кётюрюп, къалтырай,
Тартды ёшюннге жукъа, исси кёол,
Мени кыйынлыкъдан букъдургъанлай.

Ахыр жылыууна мени кысып,
Мыдыхлача, исси эринлерин
Мангылайыма ийнакылап, ышып,
Мен а сакыламай артда не дерин,

Кыалкыдым кыйнунда ахыр кече,
Жукылап, эшитмей ахыр сёзлерин.
Уяндым эрттен бла, бош сёлеше,
Эслемейин жумулган кёзлерин.

– Анам, тур, ачма, бир жукъ бер, – дедим.
Ол а, зат айтмай манга жууапха,
Тынгылай эди, тылпыусуз, кымсыз,
Мени кысханлай гыжы кыучакыга.

– Анам, уянчы, тилейме, уян! –
Деп, кыюмден келгенча кычырып,
Сыпдырыла кетип ана кыйнундан,
Гиртчи кыолларындан кыюмден ычхынып,

Чапдым эшикке, адам кыууганча,
Кыюнню жарыгы кече кёрюнюп,
Жин, шайтан да ызымдан болганча,
Башладым кыоншу эшикни тыйюп.

Эшик ачылмайд, эшик тынгылайд,
Ёлген ёлюкча, тылпыуун тыйып.
Мени кыайкымындан ол не анылайд?
Мен кычырама, кыарыуну жыйып:

– Жоккыму бу юйде, жоккымуду адам?!
Айтыкыыз манга, бир сёз айтыкыыз!
Уяталмайма, уянмайд анам!
Уятыкыыз сиз, о, уятыкыыз!

Эшикни мен асыры ургандан,
Ачылды эшик кеси аллына.
Киши уянмай мен кычыргандан,
Кыаты кысылып бир-бир жанына.

Жаталла сабийле сууукъ тёшекде,
Тауушсуз, башлашып-аякылашып,
Гитчечиги уа ана эмчекке
Гыжы кыолчукыла бла жабышып.

Жаталла ала солуусуз, кымысыз,
Кёпчек бетлери бирча кыаралып,
Жаталла ала, кебинсиз, сынсыз,
Журтсуз, жияуусуз, кёкге аралып.

Ах, мен да, эте билмейин жияу,
Сюелдим алай, сын ташларыча,
Болуп кыалгъанча тели мынгылау,
Тишлени чайнай, кыайгъы ашларыча.

Кыычырыгъымы тыйып тамакъда,
Киши журту да бизге жиямай,
Сюелдим кесим журтдан узакъда,
Бир ахлудан да кыайгъы сёз алмай.

Кыаппа-кыарангы тыш жерни кёгю.
Жерде уа алай сууукъ тынгылау.
Жокъ тынгылауну кыыйыры, чеги.
Кёк, жер да болуп тилсиз, сангырау,

Ол тынгылауукъ болуп ёз жауум,
Сюелдим алай, ачыугъа батып,
Бир адамгъа да болмайын дауум,
Кёз жашларымы кёзде бузлатып.

2

Кыойдум мен ингирлени сакълауну,
Чюйре айландыла манга ингирле.
Татлы тюш кыойду мени жокълауну,
Алмашындыла тюште нёгерле.

Аз да кёжюмю кыысып башласам,
Ана кыоллары манга узалып:
“Балам, кыатыма кел, кел, кел, — дей анам,
Жан кыазаутда манга аралып, —
Аша гыржынны сен, аша, — дей, — алып”.

Ах, бу тюшледен кыайры кыачайым,
Кыайры кыачайым, башымы алып?
Жюрек эшикни кимге ачайым?
Жюрегим кетеди кыойюп, жанып...

Ата журтну чакъырыуу

1

Бир кече уа кёрдюм бир сейир тюш:
Мен кыазаутны ичине кирип,

Пелиуаннгача, манга келип кюч,
Ата журтумда мен атха минип.

Туугъан журтуму ауазы келип
Къулакъларыма жаппа-жангыдан:
“Тур, жашым, тур сен, борчунгу билип,
Къоруула мени кеси жауунгдан.

Билмейсе, балам! Къайдан билгин да
Эркинлик бери къалай келгенин,
Эркинлик ючюн тау этегинде
Ненча ахшы ахлунг жан бергенин.

Ол эркинликлерин ахлуларынг,
Айт, къолларындан къалай иерле?
Тау ожакъла, къыланч жолларым
Душман окъладан къалай кюерле?

Къошул сен, балам, ахлуларынга,
Къоруула мени ала бла бирге.
Къурман болайым сени жанынга,
Ауазымы эшит да, тур ёрге!

Бушуу кюн ана, бала бир бирин,
Бил, излейле, сюелле кёрюрге.
Къууанч кюнюнде да ала бир бирин
Излейдиле къууаныргъа бирге.

Мен кюе, сен тынч къалай жатарса,
Жаугъа малтата аякъ ызынгы?”
О, туугъан журтум, сенми айтаса?
Эшитдимми сени ауазынгы?

Сенмисе, сенмисе, туугъан журтум!
Биле эдим сени кёрююмю.
Болуп жанайым тыпырынгда отун,
Кенгде къойма ансы ёлюгюмю!

Сенде ёлсем, сана мени саугъа!
Атдан жыгъылсам да, жетип арыу,
Жерим, малтатмам мен сени жаугъа,
Сени сёзюнг берди ёлмез къарыу.

Эртте тюшюмдеча, акъ булутланы
Ий, туугъан жерим, инбашымдан ий.

Жыяу озарма чапхан атланы,
Тий, кьолунг бла жүрегиме тий!

Чёкдюр аны сен кьайнагъан къанын,
Бер кылычынгы, бер кьолума, бер!
Отлукъ ташча, ол къалай чакъгъанын
Мени кьолумда сен къарап бир кёр!

Энди билirme кючню жарата,
Кёрчю, кюч-къарыу келди кьолума!
Къама тарта, кылыч да ойната
Билликме, чыкъса душман аллыма.

Туугъан жерим, сенден кюч ким аяр!
Кёр, миннгенме мен сен берген атха.
Кылычым жауну къанына бояр,
Душман кылычы буралмаз артха.

Къарап турмайын сиз чууакъ кёкге,
Бери къарагъыз, жеримде таула!
Булгъанып тюшелле ат аякъ тюпге,
Къаннга боялып кьолумдан, жаула.

Ёрге кётюрмез аланы кылыч,
Жыкъгъаны кибик хар бирин атдан.
Ким биледи, жерде жатарла тынч,
Къайры чабарла ала ахратдан!

Кёрчю сен, жерим, бошап къанлынгдан,
Уруш бошалгъанын, хорлам уруш!
Тюшдю кылычым, тюшдю кьолумдан!
Неге керекди манга энди кылыч?

Кёрчю, барама, кёкюрек керип,
Хорламны айтыргъа туугъан элиме.
Бийик тауларымы жууукъ кёрюп,
Ариу оюмла келе кёлюме:

Юй аллыбызда уллу той болуп,
Эл къурманлыкъгъа бара тургъанча,
Таулу кызыла уа, манга эс буруп,
Къобуз тауушунда къарс ургъанча.

Эл аягъындан кирип башласам,
Тюбеген къучакълар, кьол тутар, деп,

Юй аллыбызгъа жанлап башласам,
Анам юсюме мыллык атар деп, –

Эртте ёлгени эсимден кетип,
Ол мени аллымы сакълап турлукъча,
Ана къоллары бетиме жетип,
Ол ийнакълаудан кёлюм толлукъча.

Бир ариу къыз да аллыма келе,
Аллай бир ариу, омакъ кийинип,
Ариу кёзлери ышара, кюле,
Эшмелерин инбашладан ийип.

Аллай татлыла айтхан сёзлери,
Туралла ала жүрек жылыта.
Аллай ариу кём-кёк кёзлери,
Кюнсюз кюнюмю кёксюл жарыта.

Бушууларымы эте ол кери,
Тюз ол болгъанча жерими кюню,
Анда болгъанча тау жырны ёню,
Ол ачарыкъча насыпны тилин.

Эринлери да наныкъ маталлы,
Айтыргъа ушайла татлы хапарны.
Къайда кёрген эдим, къайда, аны?
Жаным ушатхан бу ариу жанны?

Ол а: “Унутханмыса сен мени
Гитчелигимде жиятханынгы,
Ызымдан чабып, тартып эшмеми,
Орамны бизге къаратханынгы?

Эрттеден бери сени кёрмедим,
Сен къайдан чыкъдың, айт, къайдан?
Сен да саппа-сау, мен да ёлмедим.
Биз не тилейик энди жашаудан?

Мен биле эдим къайтырынгы,
Тыш жери сени жутуп къоймазын,
Ариу сёзню манга айтырынгы,
Аллах да сени кенгде жоймазын”.

Ах, аны ёню, о, къалай ариу!
Ёлген окъуна кёз ачар анга!

Манга да берди ол аллай къарыу!
Энди мен чыкъмам сенсиз бир тангнга!

Къарындашларынг уруш ачсала,
Ала жарашыр сёзле табарма.
Аллах чамланса, жаргъа тартсала,
Барын да хорлап, саулай чыгъарма.

Туугъан жерими, сени да тапдым.
Энди мен сизни этмем, этмем тас.
Къыйынлыкъланы инбашдан атдым,
Кёрчю, кесим да кючлю, жаппа-жаш!

Бу тюнюм болмай, тюш эсе уа, тюш?
Тюш эсе, Аллах, жап кёзлерими,
Артда ачарча берме манга кюч,
Кёргюзтюр тюйюл эсенг жерими!

Угъай, болмазса сен алай къаты,
Кёргюзтюрсе сен туугъан элими.
Сакълап турадыла жашы, къарты,
Аллыма чыгъып, билип келирими.

Арбазыбызда, къыблагъа буруп,
Кесе болурла кърманлыкъ кюйну,
Субай тау кызла, манга бел буууп,
Сакълай болурла, бардыра тойну...

Тынгылайды журтум, ачыугъа батып

Жетеме элге, киреме энди,
Къучакъ жайыгъыз сиз, ахлуларым!
Быллай сейирни, ах, ким кёргенди? –
Эл билдирмейди ёлгенин, сауун.

Тынгылайд элим, тилсиз адамча,
Кёрмейме мында не эр, не тиши.
Къычырама, къая оюлгъанча,
Жууап бермейди манга бир киши.

Элим, тилейме, айт тауча бир сёз!
Жууап жокъ, сёзюм, кете узакъгъа,
Ачалмай эшик не терезе кёз,
Тауда зынгырдап къайтады артха.

Къара кийгенча, эрле сакъал ийип,
Тау ожакъланы къалын ханс басып.
Тютюнле тохтап, отла ёчюлюп,
Туралла юйле, ах, къара кийип.

Арбазла терен ханслагъа батып,
Эшикле, тепмей, ёре сын къатып.
Ачдыралмай бирин, сёзюмю айтып,
Ачалмагъанлай эшикни, тартып.

Сюелеме мен, батып ачыугъа.
Ёлетми киргенди менсизлей бери.
Мени сау къоюп быллай жарсыугъа?
Айтыгъыз бир сёз, болама тели!

Къарама сен, ачыкъ терезе кёз,
Мени кёзюме былай таралып.
Айт манга сен, айт, айт тауча бир сёз,
Къалгъынчы жерге турмазча аууп!

Таула, кёл эт, сабыр бол дегенча,
Къарайла, къара дегенча ёрге,
Биз тёздюк, сен да тёз, биз тёзгенча
Терсликlege, элиягъа, желге.

Мен а тау туююл, о, мен а адам,
Жюреги, кёзю, сёзю да болгъан.
Жюрегим чанчып, тас болуп чыдам,
Жашил терекча, балта аудургъан,

Къычырып аудум жерге мен алай,
Жютю балтаны аузу тийгенча,
Жилядым, ачып, къара жер тырнай,
Жарлылыгъымы бюгюн билгенча.

Айт, жерсиз, халкъсыз, айт, манга не сый?!
О, Аллах, мени алдай турмай бош,
Кёрлюгюм бу эсе, тылцыууму тый!
Къум эт да, мени къара жерге къош!

Тохта, не айтырла сансыз келгенле,
Нек ёлдюле да урушда ёлгенле?
Къуру журтлары жиляр ючюмю?
Ана тил журтда тынар ючюмю?

Айт, кьайдалла кёксюз сабийлери?
Нек кьурудула аланы юйлери?
Келселе бери журт жигитлери,
Жокъ юлеринде “сау кел” дерлери.

Ах, тапмасала ала аналарын,
Кёрмеселе ала балаларын,
Сыйырыгъыз, таула, кьамаларын,
Жангыртхынчы ала жараларын.

Угъай, бер, Аллах, бер манга кьама!
Турмасын кёз жаш сакъалгъа тама.
Жум, Аллах, терк, терк кёзлерими жум!
Мени былайда сен эт да кьой кьум!

Айт, жашап, жашап, не ючюн жашайым?
Жюрегими мен не бла басайым?
Кимни сюейим, кимге кьарайым,
Жюрек жапсарыу кимден табайым?

Къайсы ташха баш тыяндырайым?
Болушлукъ тилеп, кимге барайым?
Къайда излейим ахлуларымы?
Ал, андан эсе, ал сен жанымы!

Не уа болайым журтуму ташы,
Тёзюп тураллыкъ, чыкъмай кёз жашы.
Алай халкъсызлай мен не этейим?
Ол ёллюк отдан ёлюп кетейим.

Не уа эт, Аллах, эт жилтин, отун,
Тиргизирча мен журтуму отун.
Къабындыр, жандыр, турайым жана, –
Жылыу тилейле сууукъ тыпырла.
Кюйюп кетейим, журтну жарыта,
От жагъаланы отда жылыта.

Туугъан журтуму ауазы

1

Журтум а манга жүрек теренден
Къычырады ол: – Тилейме сенден,
О, халал балам, сен хомух болма,
Мени жангызлай такъыйкъа кьойма!

Санга кыйынча жашауда менсиз,
Манга да кыйынды, балам, сенсиз,
Журт татлы кибик адамларына,
Адам да татлы журтну жанына.

Сен термилгенча, мени излеп кенгде,
Мен да термилип кечеде, кюнде,
Билип, билип манга кыйтырынгы,
Балам, сакъладым сени аллынгы.

Сакъладым сени, тюнгюлюп кълмай,
Сакъладым сени арымай-талмай.
Балала ёсдюрюп, артда жангызлай
Кългъан анача, жарсыдым алай.

Жангызын кёрмей туудукъларымы,
Жангызлыкъ басып тау жухларымы,
Къууанмагъанлай, бала къучакълап,
Дагъы тюнгюлмей турдум мен, сакълап.

Кёрчю, сенсизлей не кюн келгенин –
Душман аскери жарсыу бергенин,
Къаяны, ташны да окъ тешгенин,
Айтыргъа кыйынды не жетишгенин.

Сакълагъаныча ана баласын,
Бала сакълайды туугъан анасын.
Жапсар кыйгъылы тау башларымы,
Ачыудан жарылгъан ташларымы

Сыла башларын, кълунг бла сыла,
Кенгде ёлгенлеге биргеме жия.
Сауларын сакъла мени биргеме,
Кел, сау кел, дерча бери келгеннге.

Сюрт, балам, сюрт жиямукъларынгы.
Уппа этейим аякъларынгы,
Атла сен, мени юсюмде атла,
Менде туугъан сёзню айт сен, кълтла.
Хар атламынга гюлле чачайым,
Туманлы кёкню бетин ачайым,

Кюн жүрегинги жылытыр кибик,
Жиямугъунгу къурутур кибик,
Нек кюрешеме жалынып, айтып,
Кълалай кетерсе да мени атып!

...Тюшюмде мен, уянганча болуп,
Элгенип турсам, кёзлерим толуп.
Кёрдюм мен кёкню бети ачылып,
Тау башларындан туман чачылып,

Кюн тыякъларын жериме ийип,
Суугъа, ташха да ол бирча тийип,
Ныгъышла толуп бизни къартладан,
Тыпыр ташла жылынып отладан,
Юй ожакъладан тютюнле чыгъа,
Терекле, жылынып, чыммакъ чагъа.

Мен кючден танып алгъын эллени,
Орунларында жербаш юйлени.
Бу тюплю-башлы юйледе былай:
Ма таулу кызла бир ариу жырлай,

Ким терезеден жашырын къарай,
Ким къутас чачын асыулу тарай,
Ышаралла, ышаралла манга,
Танг жулдузу ышаргъанча тангнга.

Ахыр тилек

1

Сора уяндым, керти уяндым,
О, Аллах, айт, Ата журтум къайда?
Бош, керексизге не бек къууандым!
Мен бардан, жокъдан анга не файда?

Мен излегенча, ол мени излеп
Турады, ачий, мени чакъыра.
Элт, Аллах, ары тыйгъыч жол кезлеп,
Тап, этип да къой анда факъыра!

Туугъан журтсузлай манга не жашау?
Мында манга, тап, кюн да къарангы.
Мында манга тау да туююлдю тау,
Тап, чууакъ кёк да манга туманлы.

Тилейме, Аллах, жер бла, кёк бла, —
Жарыкъ кюн бла ма танг да атар! —

Сыйлы файгъамбар кийген бёрк бла, —
Туугъан жериме мени къайтар!

Тилейме сенден кече бла, кюн бла,
Жан жулдузум бла, бир кюнде батар,
Сен берген сыйлы ислам дин бла, —
О, туугъан жериме мени къайтар!

Узат мени, узат Минги таугъа!
Хазыр болуп турады алыргъа.
Бузларыкъ сунуп, этме сен къаугъа,
Хазырды ол къуу жастыкъ салыргъа.

Юшютмезле мени бузу, къары.
Къуудача, аны буз тёшегинде,
Жууургъан болуп акъ булутлары,
Жукъларма мен аны ёшюнюнде.

Сызып да жибер туугъан жериме,
Къолларын жайып, ол сермеп тутар.
Заран тюшюрмей бир кийимиме,
Жылы къойнуна ийнакълап кысар.

Алып, топнуча, сызып да жибер
Тауларымы бийик жиклерине, —
Хар къаты жуху жумушакъ тюбер,
Ийнакълап тартыр эринлерине.

Тап, тауда кёкюрекли, озгъур жел
Тау башындан мени тюртюп атмаз.
Туугъан жериме ышанама мен,
Ол къалайында да мени ачитмаз.

Сюйсенг, сен мени быргъап да жибер
Кийикмюйюз черек толкъунуна,
Бир хата этмей, ол кёлге тиер,
Шошчукъ чыгъарыр сууну бойнуна.

Быргъап да ий мурсала ичине,
Хата этмезле жалан этиме.
Жумушау келип мурса кючюне,
Ариу нюр салыр мени бетиме...

Ач бёрюле улугъан агъачха
Элтип да ат, мен къоркъмам бир затдан.

Туугъан жеримде атсанг да отха,
Хатасыз чыгъарма жаннган отдан.

Сен тилегими къабыл этмесенг,
Мен жеталмасам, Аллах, кёлюнге,
Журтуму сен саулай кёргюзтмесенг,
Ёлсем, салма мында кебиннге.

Ол кюнде мени къалай суйсенг да элт,
Салып къойма мында къара жерге,
Мени ёлюмю сен аманат эт,
Элте бар деп, ары ургъан желге.

Ол мени элтирча Кавказ таулагъа,
Тауларым мени, жияй, алырча.
Салмасала да жерде къабыргъа,
Акъ булутладан кебин салырча.

Булутха чулгъанып, чыкъсам төрге,
Кёпге турмайын кёк бийигинде,
Тюшерге болурма туугъан жерге,
Жиямукъ болуп, агъып бир кюнде.

Ол кюн туугъан жерим, мени табып,
Тансыкълап, жияп, къойнуна алып,
Топурагъы бла юсюмю жабып,
Минги тауну уа сын ташха салыр.

1950-1961

АНАМ ОТ ЖАГЪАДА ОТ ЖАГЪА

1

Харам ашау жокъ мында,
Къол кыйынны ашайла;
Бюгюн окъун таулула
Таш юсюнде жашайла.

Мында жашау той туююл, –
Ташдан кёлек кийдиле,
Адамны, жашауну да
Мында сую билдиле.

Жашадыла бу жерде,
Тар, тик бола жоллары,
Ташны, агъачны жона,
Уста бола къоллары.

Сабийле туугъанда да,
Той этмедиле ала,
Бешиклерин эхчелле –
Элияла, боранла.

Ол заманлада мен а,
Билмейме, къайда къалдым?
Бу дунягъа келалмай,
Кёп ёмюрмю кыйналдым?

Мен эсем а – табийгъат
Артха салып аягъан?
Бираз кечирек туусам,
Этмез суна кыйналгъан?

Аппала, ыннала да
Туумай кёпмю турдула?
Мен кёрлюк кыйынлыкъла
Мен туумазмы сундула?

Менсиз тойла кѣурдула,
Тирменле да бурдула;
Жашау бла талаша,
Ташда ханс да ордула.

Мени киши сакъламай,
Жылла, ёмюрле ётдюле.
Мен ичерик суула да
Тенгизлеге кетдиле.

Ойлаша акъылманла,
Жырла да жырландыла.
Атам бла анам да
Жашаугъа кѣуралдыла.

Бири – Тёбен Бахсанда,
Бири – Уллу Малкъарда...
Бир бирден хапар билмей,
Туудуламы кѣыркъарда?

2

Угъай, таула жашил кийим кийгенде,
Ай да, жарып, хуналагъа тийгенде,
Жайлыкълада гюлле ариу чакъгъанда,
Закийле да суймек жырла такъгъанда,
Бу жерледе жокъ кезиуде душман да,
Туудукъчугъун сакълагъанда Осман да,
Ма Аллахны бир бек суйген кюнюнде
Шахий бла Шамшюдюнню юйюнде,
Анасыны кърнын алай бурдура,
Ол кёз ачса, насып келлик сундура,
Туугъан эди ариу къызчыкъ танг ала,
Мен телиге болурун билмей ана,
Ёсдю алай, эркелете кьоншула,
Кёз тийдире, махтау сала ахшыла,
Ариулугъу кюнню кёзюн къамата,
Сёзю татлы, кьолдан да ол бек уста.
Билалады кесини да багъасын –
Ол болгъанча тау патчахны баласы!
Кесин алай бийикледе тутады,
Жыр айтса да, ол бек ариу айтады.
Тийреде да Марьям деп аты айтыла,
Аны тилей, келедиле атлыла

Къарачайдан, Чегемден эм Холамдан!
Къаллай жашла чыгъалла тик орамдан!
Ышкантида ол сайларыкъ жаш барны
Билмегенлей, айтадыла хапарны...

3

Малкъарда уа –Къарачач бла Башчи...
Башчи бола агъач уста эм ташчы,
Юйюр къурап жашагъандыла ала,
Къууаты бар, ахшы юйге санала.
Мустафа уа ма ол юйде бир улан –
Халкъ сый берген, сёзюне да къарагъан.
Тойгъа чыкъса, ташлагъа къарс урдургъан,
Къарамы окъу терсликлени жойдургъан.
Чырайы да суймек отла жандыргъан.
Тутхан ишин бузмай, ариу бардыргъан.
Ол бириди Башчини жашларындан.
Зулкъарний а тамата эди андан;
Гитче элле Мухаммат бла Далхат,
Органчы эгечлери – ариу Ажат.
Беш да Тауда ат айтдыргъан тёрт да жаш,
Халкъ оноугъа къошулгъанла, бола баш.
Мустафа уа – гитчеликден да энчи,
Бийик, субай, къызла да бек суйюучю.
Ол келед деп чыкъгъан кюнде хапарла,
Эл-элледе орамланы сыйпайла;
Гюлле жыйып, аны алай сакълайла, –
Ариу къызла, жашла эслеп атлайла.
Келе келип, ёрге бурду къарамны –
Жаратдымы Юсюпланы орамны?
Анда кёрюп нюр жандыргъан Марьямны,
Башладымы Гирхожанда байрамны?
Келишдиле юй, келечи бир ойгъа,
Жыйылдыла Беш да Тау Эл бу тойгъа,
Жаш атлыла атланы чапдыралла,
Ёрге буруп, ушкокла атдыралла...
Сагъаялла жалаулада кийикле,
Жарыйдыла, алгъыш эте, бийикле.
Къобуз таууш эштиледі къайда да,
Той барады жулдузлада, Айда да;
Той, той, той, той, той киргенди бу журтха,
Тепсейдиле Марьям бла Мустафа!
Ма бу тойда хар не зат да жангылыкъ,
Насып мында, ол тас болмай, сау къаллыкъ!

Мында жашау жангырды,
Насыпха жол ачыла.
Билимге итиндиле
Къойчула, сабанчыла.

Марьям бла Мустафа,
Жангылыкъгъа жараша,
Насып юй къурадыла,
Халкъ ишге да къатыша.

Алада суюмекликге
Тийре, къоншу сукълана,
Жыр этелле жырчыла,
Аланы юлгюге сала.

Ол насыплы юйге уа
Бушуу келмезлик суна,
Биринчи балаларын
Сакълайдыла, къууана.

Тууду бир ариу къызчыкъ,
Насып берди, жилятды:
Сегиз айы толгъунчу,
Бу дунияны ол атды.

Баладан айырылыу
Ачыуну сынадыла,
Кёз жашланы жашыра,
Кёп кюнле жилядыла.

Жашалла ата, ана,
Тата ачы гыржындан,
Артда умут этдиле
Жаш тууар деп ызындан.

Эки жашы болса да
Алда башха къатындан,
Мустафа жаш сакълайды,
Сюе дунья алтындан.

Огъесе, бала ачыуу
Кетмегенлей энтта да,
Къыз тууса, къалмаз суна,
Къоркъа болур, эштада.

Ала сентябрь айны
Сакълайдыла кьоркъаракъ,
Агъачла кийселе да
Сары алтын чапыракъ.

Бек иги терекледе
Алмала да кыызара;
Кюн да ариу ышара,
Гюлле кюннге узала,

Жетди, жетди ол ай да,
Кеч болмайын не аз да.
Олтуралла къатынла
Юсюпланы арбазда.

Жаш тууса, эшта, была
Этерикдиле той да.
Къурманлыкъгъа хазырды
Кётюрюлген акъ кьой да.

Умутдадыла бары –
Жаш болур деп тууарыкъ.
Мен боллукъну билмейле,
Туууп, ачы жилирыкъ.

Ана къарнын бурдуруп,
Хазыр бола ачыргъа,
Тыпырдадым, ачытдым,
Бу дуньягъа ашыгъа.

Шукур, анам къутулду,
Мен кёз ачдым, кыычырдым.
Мени киши сакъламай,
Ачий, жилий нек туудум?

Бары шургу болдула,
Ким эниш ие башын;
Къайгъы сёз алгъан кибик,
Ким тыялмай кёз жашын.

Бир бирни жапсаралла,
Къоркъа алгъыш башларгъа;

Жангыз кьойму кьууанды,
Умут эте жашаргъа?

Мен бу дунягъа келиу
Нек ачитды да барын?
Ол харип кьойну окъун
Къутхаралмадым жанын.

Охо, жан кьошулду деп,
Этдиле кьурманлыкъны,
Тийреде жан кёралмай
Мен баргъа кьууанныкъны.

6

Эркинликге ычхынып,
Тынчлыкънымы ташладым?
Ачы, татлы дуньяда
Жашаууму башладым.

Сюемилле, суюмейле, –
Жарсыуум жокъ азчыкъ да.
Ана сютюднен тоюп,
Жатама кьуу жастыкъда.

Бирде дерт жетдиргенча,
Жукъуларын бёлеме;
Туруп, кьолгъа алсала,
Ышарама, кюлеме.

Бир кьолдан кьолгъа ала,
Манга алгъыш тилейле,
Туумазымы суюгенле
Мени кьалай сюелле!

Акъырынчыкъ атлайла,
Бирде тылпыуну тыя,
Манга ауруу жанласа,
Жиляйла, элни жыя.

Ийнакълауда, жылыуда
Этдим биринчи атлам.
Анама кьууанч бере,
Бир жаннга жетмей хатам.

Ана къарындашларым,
Анамы эгечлери,
Аппам, ыннам, тийре да
Эркелетелле мени.

Кими саугъа келтиред,
Кими жыйрыкъ тигеди,
Баш бармакъчыгъымы уа
Ыннам ёрге бюгеди.

Айтады: “Боллукъса сен
Хунерли, бек фахмулу.
Бармагъы бюгюлгенни
Уста болады къолу”, –

Дей, халал, ариу ыннам
Къолларымы сылайды;
Анам, анга ийнана,
Бир къууанып къарайды!

Атам – айтылгъан киши,
Бу жерледе тамата, –
Манга шапа болады,
Бийик төрюн унута.

Кечде ишден келсе уа,
Къучакълайма бойнундан.
Аны жукъу басхынчы,
Кетермейди къойнундан.

Анам, чачымы тарап,
Эшмечикле эшеди,
Отда да манга энчи,
Татлы азыкъ бишеди.

Мен айтхан сёзчюклени
Кюле-кюле къатлайла,
Жыякъ батыучукъларымы
Сылай, мени махтайла.

Башымда чилле бёркчюк,
Жыйрыкъчыгъым кишмирден,
Кюмюш түймечиклери
Жылтырайла юсюмде.

Айныйма, эркелене,
Арбазда ойнай, чаба.
Аллах бермейин эгеч,
Анам да жашла таба.

Дунья тынч, жокъду жарсыгу,
Ныгъышда – эл къартлары,
Толур суна жашайла
Бар этген муратлары.

7

Бирде кюн, бирде боран –
Жашау этед кылыгъын.
Ким кёралды, ким билди
Тюзлюкню жыгъыллыгъын?

Атам а, кюч аямай, –
Ол алай суна төре, –
Ишлейди кече, кюн да,
Халкъ ишге жанын бере.

Къууанады, билмейин
Жашау неден жокъларын,
Тюзледен, ахшыладан
Тюрмеле толлукъларын.

Тилчиле, сатхычла да
Иш къоллу боллукъларын,
Жалгъан тиллени этиу
Бола баш къуллукълары.

Урду, урду къара жел,
Кёп палахла чыкъдыла.
“Халкъ жауу” деп, атамы,
Тартып, атдан жыкъдыла.

Тыш туююл, бизникиле,
Соруу этелле ала,
Жюрекге жара сала,
Жалгъан терслеуле къура.

Бирде къол да кётюре,
Кыйнайдыла тюз жанын.
Ол – тюзлюкге кертичи,
Не бузсала да къанын!

Бюгалмайдыла аны,
Ачытып не кычырып.
Терсликге бой салмайын,
Жууап этеди, туруп:

“Къаллай жангылычлыкъ бар,
Ушайды аман тюшге!
Ёлген къабырдан къобар,
Чыдаям бу ишге.

Бу власть келир ючюн
Киргенме къазауатха...
Энди къолму саллыкъма
Жалгъан сёзлю къагъытха?!

Угъай, мен сынып къалмам,
Сиз бошуна кюлесиз.
Мени ёкюлюм – тюзлюк.
Сиз кечгинлик тилерсиз

Тюзлюкден бла менден!” –
Дейди ол, къаны кыза.
Соруучу терс къарайды,
Болмагъан затла жаза.

Биз а, жукъ ангыламай,
Жашлыкъдан, сабийликден,
Сакълайбыз атабызны
Эрттенде, ингирликде.

8

Анабызны кёзлери,
Билмейбиз, нек жияйла,
Ол жарыкъ къоншула да
Бизге мудах къарайла.

Къошмайдыла анамы
Жыйылыугъа, оноугъа,
Кюнден чакъырадыла
Къайры эсе да соруугъа.

Биз барабыз ызындан,
Бек гитчебиз – къойнунда.

Жокъ болушлукъ бир жандан,
Къаллай жюк бар бойнунда!

Бу район къуллукъчусу
Бизге, анга къарайды,
Бой салдырыр умутда
Айтады: “Иш былайды,

Сенлай ариуга энтта
Табылыр бир малкъарлы,
Айырыл андаг, этме
Сабийлеринги жарлы.

Алагъа, ангыласанг,
Ашаргъа, окъургъа керек.
Сен да къалай болурса? –
Тюйюлсе темир терек.

Азыкъ ташыуну да къой,
Аны заманы кетди.
Тюйюл болса, салырса
Бу столгъа партбилетни”.

Анам – ёхтем жаш къатын, –
Ичи жана тургъанлай,
Жууабын тынч береди,
Жунчуп, жыгъылып къалмай:

– Угъай, мен сатхыч тюйюл,
Бек сыйлы юйню кызы.
Адамлыкъны бузлатмаз
Сёзлеригизни бузу.

Иги кюнюнде жашап,
Энди къалай атарма?
Андан эсе мен, ёлюп,
Жер тюбюне батарма!

Кимге не хата этди
Баш иеми заманы?
Халкъгъа токълукъ келтирди,
Мирзеу берди сабаны.

Къоргъашин къаядан да
Къаллай байлыкъ алалды,

Адамны да, малны да
Аякъ юсге салалды.

Властьха, партиягъа
Ниети ариу, таза, –
Ишин, кючюн да берди,
Тюзлюклерине база.

Бизге уа ол не къойду,
Кертисин айтсакъ, ачыкъ?
Эки ундурукъ, бир стол
Сыйыныр бир гытычыкъ.

Ол бардыргъан тюз ишни
Чотдан къачан къырдыгъыз?
Халкъгъа бек кертичини
Халкъ жаууму сундугъуз?

Угъай, ол алайды деп,
Ёмюрде ийнаналмам.
Жанны берлик болсам да,
Мен андан айырылмам.

Билетни уа берейим,
Кесим адамлай къала...
Сейирсинип, бир бирге
Шыбырдайдыла ала:

– Не иги тиширыуду! –
Дейле, бир бирден къоркъа,
Бир кесек мындан алгъа
Тургъанла эрин жулкъа.

9

Бизге келген кюнлени,
Анамча, ким биледи?
Ичи кюе, тышындан
Ышарады, кюледи.

Кёл кенгдирлик бар суна,
Тутады кесин къаты.
Анга иш кюн болады
Хар кече жассы арты.

Алгъа чыракъ ёчюлтюп,
Сора, эл жукълагъанда,
Туруп, чыракъ жандырып,
Ишин башлайды анда.

Мен да, анга болуша,
Шынтагы чулгъай эдим.
Жукъусурай, бек арып,
Бир-бирде жияй эдим.

Жашау а тую эди,
Бизге жухун къайыра,
Къаты кёлу бла ол
Сабийликни сыйыра.

Сабийлей уллу бола,
Ачы гыржын ашадыкъ.
Къалай-алай болса да,
Биз эс жыя башладыкъ.

Мен школгъа да бардым.
Устаз кьоркъду, дерс бере,
Иги кёзден къараса,
Ол сёз тиерин биле.

Ким биледи, бармеди
Жан сакълаучу мёлегим?
Бузулмай сакъланалды
Мени сабий жүрегим.

Окъуй эдим, къадалып,
Терс къарамла жунчутмай,
Атамы батырлыгъын,
Тюзлюгюн да унутмай.

Байрамлада да манга
Назму окъургъа бердиле,
Атыма да, кьоркъмайын,
“Отличница” дедиле.

Жер а – уруш отунда.
Ата журт уруш бара.
Жияйдыла анала,
Кюнлери бола къара.

Къуугъун къагъытла ие
Журт къоруулай ёлгенле,
Жиляуда айырыла
Бир бирлерин суюгенле.

Жашлары къазауатда,
Шургу, шургу тау юйле.
Юйледе тиширула,
Къартла бла сабийле,

Журтха къажауну жаный,
Мадар излейле, жана,
Мындан уллу къыйынлыкъ
Халкъгъа келмезлик суна.

10

Сегизинчи март

Бизге къара танг атды
Ол сегизинчи мартда.
Ёхтем халкъны жүреги,
О, кюе эди отда.

Чыкъдыкъ, чыкъдыкъ юйледен,
Бир жукъ да ангыламай,
Сауут-саба тутханнга
Биз къажау да туралмай.

Жарты-къурту кийинип,
Мюлкден къуру къолубуз.
Къыямамы айланды,
Къайры болур жолубуз?

Таула титирейдиле,
Журт эшиги жабыла,
Мартда эримез къарла,
Бизге эрий, къабыла;

Жаныуарла, юй малла –
Ким агъачда, ким бауда –
Ёкюрелле, улуйла,
Иесиз къала тауда.

Балаларын тас эте,
Аладан айырыла,

Мадар табалмагъанлай,
Жер жияйды, бурула.

Бу терсликни кечалыр
Ким табалыр да къарыу?
Ёлгенденми башхады
Жеринден айырылыу?

Къайры элтеди бу жол,
Къартны, жашны жията?
Ёлгенлени, дууасыз,
Жол жанларында ата?

11

Киши жеринде

Тыш жерлеге тёгюлдюк,
Тыш жерледе кёмюлдюк,
Тюп болмайын дагъыда,
Жап-жангыдан тирилдик.

Къара жерни тырнадыкъ,
Андан аш-суу аладдыкъ.
Адамлыкъны атмайын,
Аякъ юсге туралдыкъ.

Атам, тутмакъдан чыгъып,
Ол аурууларын жыгъа,
Тапды бизни тыш жерде,
Комендантладан бугъа.

Кёбюп бети, аягъы,
Къолунда да тыягъы.
Анам а, анга тюбей,
Кетгендеча, жияды.

Ёледи деп, атамы,
Чыкъгъынчыннга тюз жаны,
Ёлюрге ийгендиле,
Тирилик сунмай саны.

Анга болушлукъ керек,
Жашар кирик бир бёлек.
Дуньяда тюзлюк барда,
Болуп къалмаз ол тёммек.

Къыйнаса да терс заман,
Этмейди атам тырман,
Къырал ючюн хазырды
Болуп къалыргъа къурман.

Тюзлюкню келирине,
Журтну да кёрюрюне
Арсар болмай сакълады,
Ийнанмай ёлюрюне...

Уруш а бошалдымы?
Дуния солуу алдымы?
Бизни таулу жашладан
Журтха киши бардымы?

Ата журт жигитлери –
Тешилмей кёлеклери,
Тыш жерге нек келелле,
От жана жүреклери?

Терс оноугъа сыйына,
Борбайлары къыйыла,
Сабийлерин излейле,
Солуулары тыйыла.

Ыннамы лётчик жашы –
Анамы къарындашы –
Жоюлду. Ол келалмаз,
Ойнамаз, туууп жашы.

Бирси – андан тамата.
Ол, аллына къарата,
Къыяулу болуп келди,
Жууукъланы жилията.

Жауну хорлап келгенле,
Журт ючюн жан бергенле
Не ючюн къан тёкдюле?
Къайда ала суюгенле?

12

Ата журтда

Биз жаханымге кирип,
Тюзлей отлада куююп,
Къайтханча дуниягъа,
Журтну татыуун билип,

Къайтдыкъ биз ата журтха.
Энди кирсек да отха,
Журтну оту кюйдюрмез.
Тау, суу да сау, насыпха.

Хар атламымы сыйлай,
Хар ташны да ийнакълай,
Баш урама таулагъа,
Бийиклерин тансыкълай.

Жиляй, жүрегим жана,
Кёзлеримден къан тама,
Биз бери термилиуню
Была билмеген суна,

Кёралмай кёп жылланы
Ёлгенлени, сауланы –
Термилген къабырлада
Къучакълайма сынланы.

Атам сау, ата журтда,
Майдалла да тагъалды.
Анам да жап-жангыдан
Тыпыр отну жагъалды.

Жер, кёк да манга жарыкъ,
Журтда жокъду жарлылыкъ.
Бюгюн жангыдан туудум,
Журт жан салды, сау къаллыкъ!

Сундум ачыу кёрмезлик,
Энди жашау түймезлик,
Туугъан журт сау къадарда,
Мен кесим да ёлмезлик.

Кёп жылланы термилип,
Энди атлапмы башладым?
Мен, желлеге хорлатмай,
Ташда гюлча жашнадым.

Къарадыла бир-бирле,
Хазыр бола юзерге...
Ушадыммы туманнга
Кирип чыгъалгъан кюннге?

Къутула туманладан –
Мени юзер къолладан,
Ышардым, аякъ тирей,
Солуй таза хауадан.

Энди бары мениди –
Журтуму кюзю, жайы.
Манга дерс бередице
Дунияны шайырлары.

Ала бла ушакъда
Уяла сёз айтыргъа,
Арсар бола, салама
Сёзюмю жыр сатыргъа.

Алай, шукур Аллахха!
Мени ахшыла жокълайла,
Шахарлада, элдеде
Келирими сакълайла.

Кёкден тюшген саугъамы
Манга берилген хурмет?
Аны къолдан иймезча,
Аллах, бир амал юйрет.

Насып тюгюм болуред,
Бар анам, кызым, жашым,
Жети бийик тау кибик,
Жети да къарындашым.

Хар бири эл багъасы.
Менден насыплы къайда!
Айтылгъан шуёхларым
Аз туююл бу дуняда.

Оноугъа къатышама,
Олтура Кремль Къалада;
Сёлешеме анама
Андан ингир алада.

Ол а ариу айтады,
Асыу бере жаныма.
Бюгюнмю къууанады
Ол кюн мен туугъаныма?

Манга дунья алтындан
Анамы сёзю багъа,
Мен саулукъда тур, анам,
От жагъада от жагъа!

* * *

Кимге ыспас этейим,
Аямай жүрек кючюн,
Анам да мен туугъаннга
Сокъуранмауу ючюн?

Бизге жарыкъ бет буруп,
Тюзлюк келгени ючюн;
Атам да арт солууун
Журтха бергени ючюн?

Халкъым да Ата журтда
Ишин этиую ючюн,
Таулу сёзню да дуня
Татлы эштиую ючюн?

Мен борчлума, борчлума
Уллу Аллахха, кыралгъа,
Энди бермей турсала
Къыйынлыкъла сынаргъа.

Кюн букъса да, чыкъса да,
Жашау туююдю аман.
Бузулмай къалса эди
Бу биз жашагъан заман!

Алай бу чууакъ кёкню
Жабамылла туманла?
Кюнле бузуламылла?
Желле къайдан уралла?

1989

ЫРАЗЫЛЫКЪ

А.С.Пушкиннге

1

Жер, кёк да сезген кибик
Палах жууукълашыуун,
Ол аз ача келгенча
Жерге берлик ачыуун,
Дуния къара чарс болуп,
Бола тургъанча сокъур,
Бар Арисейни ичин
Алгъанды къара къоркъуу.
Аман тюшге айланып
Ахшыланы тюшлери,
Жашырын баш кётюрюп
Осалланы кючлери;
Дуния бата баргъанча,
Тенгизгеча, ачыугъа,
Ташла, суула, агъачла
Хазыр бола ачыргъа.
Ачыу келе тургъанча,
Арисейни улутур,
Ол ачыуда кюч барча,
Тенгизлени къурутур,
Итле да улуйдула,
Къанатлыла – шургулу.
Ёмюрлени барындан
Налат ала турлугъу
Белгилича, сагъайып,
Ыйлыгъып къадарындан,
Шайырны ёлтюрлюк окъ,
Керохну тамагъындан
Сюймегенча чыгъаргъа,
Дыгаласда турады.
Окъдан бетсиз мурдар къол,
Базып, керох бурады,
Атады, Арисейни
Жюрегин марагъанча.
Жер да титиредими,

Минг элия ургъанча?!
Кёк да, ачы кюкюреп,
Тауну таугъа ургъанча,
Суула бары къутуруп,
Къан ырхыла баргъанча,
Жыгъылды орус шайыр
Сыйсыз атылгъан окъдан,
Ахшылыкъ жыгъылгъанча,
Тыяныр жери жокъдан.
Бар Арисей булгъанды,
Кёзю, башы чарс эте,
Сыйын да, махтауун да
Тургъан кибик тас эте,
Тохтай тургъанча ахыр
Жыры шахарны, элни,
Юсюн къара тер басып,
Къарны бургъанча жерни.
Жер ачып бурулгъанча,
Къанла тама кёзюнден,
Айырыла тургъанча,
Халкъгъа керек сёзюнден,
Къара сууда, къанланып,
Къайнайды къара къайгъы,
Мында ёчюле тургъанча
Арисейни чырагъы.
Киши кёрмезлик кибик
Энди тангны атыуун,
Халкъ тас эте тургъанча
Орус тилни татыуун,
Халкъны тили тутулуп,
Ол сангырау болгъанча,
Ахшы умут жутулуп,
Халкъ жан бере тургъанча,
Кюн да, ай да тутулуп,
Кёкден ташла жаугъанча,
Не ачы кюн эди ол –
Къыяма айланганча!
Ёлор дерге кёз къыймай,
Умут эте багъаргъа,
Кюрешселе да тенгле
Дарман-дары табаргъа,
Сальериле кюрешмей
Бедишлерин жабаргъа,
Ашыгъадыла ала

Гуллагъа чюй къагъаргъа.
Толдула муратлары:
Тыйды шайыр солууун,
Сыйсыз да сындыралмаз
Жерде къоюп жылыуун.
Къара къуугъун жаяды
Халкъгъа ачы хапарын,
Шайыр а эшитмейди
Ол сарынны макъамын.
Халкъыны биргесине
Къалгъанын билмей жаны,
Элтелле кече салын,
Халкъдан къачырып аны.
Къууаналла мурдарла,
Салдан сауча кеслери.
Акъылманнга сарнайла
Арисейни тюзлери.
Боран бозара, бура,
Улуп, кёкню жабады,
Арисей жер, ахтынып,
Ачий, эрнин къабады.
Ол дуниядан къоркъгъанча
Шайырын сыйырыргъа,
Дунияны шайырына
Ажым къабыр болургъа,
Сарнайд Арисей жери,
Кёзюн кётюрмей ёрге, –
Ёмюрде быллай жашын
Биринчи кёме жерге.
“Бу ачыуну кётюрю
Къарыу къайда табайым?
Кеси къолум бла мен
Юсюн къалай жабайым!” –
Дей, жер ачы сарнайды.
Жокъду жерде чыдамлыкъ, –
Жерге кирип баргъанча
Фахму бла адамлыкъ:
Биле болур, эштада,
Кёрге ким кёмюллюгюн,
Ненча мурат, ненча жыр,
Туумай, жерге кирлигин.
Жырланмай кетген жырла
Ушап кюлге, кёмюрге,
Жатарла жер тюбюнде,

Билинмей бир ёмюрге.
Шайыр кёмюлдю жерге,
Ахшылыкъны ахшылай.
Къара жер басды юсюн,
Кюнню туман басханлай.
Тюшдю суйген жерине,
Чыгъармайын жилямукъ,
Ахшы урлукъча, дуниягъа
Жерден жашнап чыгъарыкъ,
Дуниягъа тирлик берип,
Айтхылыкъ урлукъ чача,
Эркинликге, тюзлюкге
Акъыл да, жол да ача.
Шималдан, Къыбыладан
Халкъ келир табыныргъа,
Кюнбатыш, Кюнчыгъышдан
Жайда, кюзде эм къышда.
Халкъны суймеклигинден
Ишленип аумаз къая,
Турурча кёкге жете,
Дуниягъа нюрюн жая,
Акъ тёппели тауладан,
Акъ булутладан ётюп,
Кюннге, жулдузлагъа да
Эркелик, башлыкъ этип,
Ай, жулдуз да ийнакълай,
Адамлыкъ тёресинде
Шайыр сыйы жюрюрча
Дунияны тёппесинде.

2

Мен а жиляйма, барча
Жилямукъну хайыры,
Окъдан бюгюн аугъанча
Сау дунияны шайыры.
Сарынларын этеме
Туумаи ёлген жырланы,
Ол мурдарладан даулай
Шайыр жашар жылланы.
Жиляйма мен, жиляйма,
Дуниягъа ауруп жаным, —
Энди кёрмезлигине
Къарамын акъылманны.
Жюрегим ачий, бура,

Чанчылгъан киби́к къама,
Мен жи́ляйма, жи́ляйма,
Кёзлериме къан ча́ба.
Мени бла жи́ляйла
Жерде ташла, тау башла,
Кёз жашха къызгъанч Кавказ,
Сары чачлы агъачла.
Чакъырама тюзлюкню
Ёкюллюк этдирирге,
Шайырны жауларына
Халкъ дертин жетдирирге.
Къайдалла энди ала?
Налатда – къыш, жазлары.
Ёмюрледе асыла,
Жокъ болдула ызлары!
Бир хычыуун ауаз а
Эшитиледи татыулу:
– Жырла, эгчим, манга
Жарыкъ жырын халкъынгы.
Жырла, къоркъма, мен барда
Ач ахшы умутунгу,
Эшитирим келеди
Жырын эркин журтунгу.
– Жырлайма, жаным, Пушкин,
Сени табып кенгешге,
Ийнанып да къалалмай
Быллай насып юлюшге.

3

О, Пушкин! Сен – саппа-сау!
Дуния турады кёре!
Жашау сорууларына
Тураса жууап бере.
Заманнга кьуллукъ эте,
Заманнга бой салдыра,
Жашайса къарыулулай,
Ишинги да бардыра.
Келгенле да кетерле,
Келликле да кетерле,
Сени дунияда кьоя,
Ёмюрле да ётерле!
Жашарса тургъан къадар
Кюн бу жерни жылытып,
Сют акълай, кёкде ай да

Кечелени жарытып.
Билеме, кёп тизгининг,
Чача алтын урлугъун,
Сау дунияны башында
Тирлик бере турлугъун.
Жашарса сен кьалгъынчы –
Чёмючлеге суу кьююу,
Отда гыржын бишириу,
Дунияда сабий туууу.
Сен жашарса дунияда –
Халкъла тили тыннгынчы,
Сый, намыс, огъурлулукъ,
Сюймеклик да сыннгынчы.
Дунияны акъылманы,
Илхамны жан дарманы,
Жырыны баш жулдузу,
Кетер, келир заманы,
Сен айтханса дуниягъа
Тюзлюк терск чагъарын,
Халкъны насып жулдузу
Жарыкъ жанып чыгъарын.
Дунияны жаратхан да
Сукъланыр эди санга,
Кертида, ол бар болса,
Сен кьалай жан салгъаннга;
Сен жаратхан жанланы
Къалам бла некахда
Ёлтюралмазын кёрюп
Бир ёмюр, бир патчах да.
Къууанч кюн батмай турур,
Сёзюнг насып татдыра,
Не кыйын кюнледе да
Кишилике чакъыра.
Уллу Арисейни сыйы
Кёкге жете баргъанда,
Дунияны ахшылары
Анга махтау салгъанда,
Адам улуну осалы
Кётюргенде бизге кьол,
Кёргюзтдюнг ол кюнде да
Уллу кишилике жол!
“Полтавадан” тизгинле
Кетмейин тилибизден,
Жауну бюкдюк, ууатдыкъ,

Думп этдик жерибизден.
Ненчасы жерге тюшдю
Жауланы тауларымда,
Ненча минги бузлады
Арисей къарларында!
Ненчасы сыйсыз кетди
Дунияны жарларындан,
Жашау жерни сакъласын
Ала кымылдагъандан!
Къара кюч кёзню байлап,
Бирле акъылдан шаша
Башлагъан такъыйкъада,
Эте санга тамаша,
Ийнанганбыз ол кючню
Жер терк къурутуруна,
Акъылманла акъылы
Жерни жарытырына.
Къарангылыкъ думп болуп
Битеу жерни юсюнден,
Жашау да барырына
Акъыл, билим кючюнде.
Хар бир суйген жүрекге
Насып бере, жарыта,
Тауусулмай барады,
Бил, тамаша такъыйкъа.
Андан юйлюсе, Пушкин,
Кёп халкъла юйлеринде,
Атынг андан айтылды
Сау дуния тиллеринде!
Андан болдунг халкъынгы
Сыйы, жаны, чырагъы!
Поэзия патчахы,
Бек ахшыла ийнагъы!

4

О, Пушкин, мени халкъым –
Ташдан сют да сыгъалгъан,
Ташда, къая жухлада
Мал да, мюлк да туталгъан –
Жашагъанды туманда,
Жолда аны чачалмай,
Къарангылыкъ жунчутуп,
Дуниягъа кёз ачалмай.
Фахмусун, хунерин да

Къара ёмюр сыйырып,
Дуниягъа тил ачалмай,
Ариу тили кыйылып.
Атамы атасы да
Сен жашагъан заманда,
Сенден хапары болмай,
Жашау этгенди мында.
Ыннамы да хапары
Болмагъанды бир затдан,
Хафиз, Хайямны кый да,
Къоншу халкъдан Тау Аргда.
Эшитмеди дуняда
Халкъла такъгъан жырланы.
Къуруможакъ юй эди
Шахары, эли аны.
Мен а – аны туудугъу,
Чырайым туюл артыкъ,
Жашау къалай этди да
Манга быллай чомартлыкъ,
Мени кёзюмю ачып
Бу дуня жарыгъына,
Дуня акъыл жаратхан
Сау дуня байлыгъына!
Туудукъла, не кёп билдик
Жарлы ыннам билмеген,
Жашау ненча зат берди,
Ол тюшюнде кёрмеген!
Сукълансынла дуняны
Малдан, мюлкден байлары:
Юйюмде жашайдыла
Дуняны шайырлары!
Татлы ушакъ этеме,
Пушкин, сени биргенге,
Аллаххача, табына
Сени манга бергеннге.
Къалай уллу насыпды
Татлы сёзю сен айтхан,
Дуня мюлкюнден да иги –
Сени кенгешге тапхан!
Ушагъынг не хычыуун,
Не суююп тынгылайма!
Орус тилни татыуун
Сёзюнгден ангылайма.
Андан айтханма: “Орус

Тилсиз – сангырау болуп
Къалырма, ана тилсиз –
Къалыр тилим тутулуп!”

Дунияны акъылманы,
Илхамны жан дарманы!
Кеч, сен барлыкъда, мен да
Жыр жазаргъа базгъанны.
О, неди мени жырым? –
Тамычы кезлеу сууда,
Жашил чёпчюк жайлыкъда,
Бир бюртюк мирзеу дууда.
Алай, къолумдан келген
Буду, сен кеч, акъылман!
Тамычыладан туююлмю
Биз сууун ичген шаудан?
Жырынгы толкъунуна
Тюшсеем, тамчы болуп,
Сау дуниягъа, санга да
Турурем борчлу болуп.
О, Пушкин, билалмайма –
Сенича, сёз айтыргъа,
Дуниядан мен алгъанны
Къалай къайтарыргъа.
Мен аллай макъамланы –
Учундургъан, таралтхан,
Аллай поэзияны –
Акъылманла жаратхан,
Эшитдим эсе дунияда,
Ыспас, ыспас жашаугъа,
Сау дунияда фахмугъа,
Жерге, кёкге, хар таугъа!
Пушкин, мен билеме да,
Андан ачыйма былай –
Сау дуниягъа, санга да
Кетерими борчлуулай...
Сиз – бюгюн мени бла
Жерни, кёкню кёргенле,
Сёзюме, кесиме да
Хурмет, сый да бергенле,
Ашар гыржынымы да
Бергенле эм берликле,
Ичер суууму элтген
Жер башында черекле,

От башына ётдюрюп,
Манга махтау салгъанла,
Кесигизге тенг этип,
Жыр нёгерге алгъанла,
Минг-минг ыспас этеме
Сизни хурметигизге.
Къайтаралыр кюч къайда
Бу ахшылыкъны сизге!
Къалай къайтаралайым?
Ойлайма жылла бла.
Жангыз да жырла бла!
Жангыз да жырла бла!
Жырды къолумдан келген,
Болмаса да аламат.
Жаным, жырым да – сени,
Тюзлюк суюген жамауат!
Жууукъдан, тенгден толу
Шахары, эли жерни,
Бахсан аузундан башлап,
Жер этегине дери –
Алагъа мен борчлума!
Этмей аладан кери,
Жашау, бер манга къарыу,
Барына асыу берир,
Турур кирик ёлгюнчю,
Суу ичирген череклей,
Халкъ, шуёх да мангача,
Мен алагъа кереклей!

5

Турсам да журтда,
Барсам да къайры,
Тюбейле манга
Шуёх, тенг – бары,
Эгечлерине
Тюбеген кирик,
Мени кёрюрге
Термилген кирик.
Тюбейди манга
Узакъ Сахалин,
Билдире манга
Къууанчлы халин.
Ма мында кышла –
Къаты, кыяма,

Адамла – кючлю,
Жигер, сайлама;
Чыдамлы, халал,
Бек ышангылы,
Ышаныр кибик,
Къоркъмай, жанынгы.
Мында эшикге
Салмайла къадау,
Ёлюмлюк кибик –
Бир бирни алдау.
Хырагъа мында
Жокъ жашау, чыдам.
Кишилик юлгю –
Мында хар адам.
Жашау – бал тюйюл,
Айтханда кибик.
Жашаулары уа –
Вулканда кибик.
Алай жашау а –
Мындады жашау!
Гыржынны жокъду
Мында бош ашау!
Не берирлерин
Билмейсе чакъла.
Белинги къыс да,
Нени да сакъла!
Къоркъмайла бирда
Адамла андан,
Къыстасанг – кетмез
Кёбюсю мындан.
Жерлерин нечик
Сюе билелле!
Келгеннге нечик
Тюбей билелле!
Къызгъанмай сенден
Къолдан келгенни:
– Аша, ал, – дейле, –
Жанынг суйгенни!
Жазычулары
Мында нивхлени –
Санги шуёхум.
Ма ол да, мени
Багъалай, манга
Жырын береди.

– Юч-Къарындаш-къая
Сениди, – дейди.
Ариу сёзюн да
Алып биргеме:
– Сау бол, Володя! –
Дейме тенгеме.

6

Мунуча, узакъ,
Мынга ушагъан
Башха жерде да –
Тенгле жашагъан,
Къайры къарасанг –
Акъ къар агъаргъан,
Тюкюрюгюнг да
Тилде бузлагъан
Жерде чукча кыыз да –
Тоня Кымытваль,
Жангы макъамда
Ариу жырлагъан, –
Тюбейди манга
Сый, хурмет бла,
Жашауум бирча
Бу миллет бла.
Мында кёк бети
Болса къарангы,
Мангылай жарыкъ –
Бек ышаннгылы!
Кюн кёзюн ачмай
Турса да кёпге,
Чамланмагъанлай
Жерге не кёкге,
Бошха оздурмай
Кюнле не айла,
Ишле тындыра,
Туудура ойла,
Сукъланыр кибик
Жаз кюнледен бай,
Жашайла ала,
Къышны эте жай.
Шимал сууукъну
Жыры жылытхан,
Халкъына ичги
Сёзлерин айтхан

Мени шуёхум
Юрий Рытхэу,
Бар шуёхларын
Этгенча изеу, –
Махтайды мени
Ала бла бирге,
Жангыз сёзюмю
Тюшюрмей жерге.
Мен да жарыйма,
Тата жангыдан
Чомартла берген
Жюрек жылыудан.

7

Деу кыралымы
Ёлмез жүреги –
Москва, келип
Санга келлигим,
Келеме, ата
Юйюмеча, мен,
Жылытып тургъан
Кюнюмеча, мен.
Асыу да, эс да
Табама мында –
Билим эм фахму,
Илму къалада,
Тюзлюк жулдузу –
Жерни арасында
Жюрек жылыугъа
Тюзлени тартхан,
Шуёхха чомарт
Къолун узатхан,
Мында азмылла
Сёз усталары!
Халкъда айтылгъан
Ахшы жырлары,
Тенгликге бир бек
Кертичи киши –
Смеляков да
Айтханды кеси:
“Хайт де, Танзиля,
Сен сёлеш эркин!
Чыкъ ауанадан,
Сёзюнге бер кюн!”

Мен да, кёллене,
Жыр бетин ача:
– Сау бол! – дейме
Орусча анга.
Ариу сёз айтды –
Кёлюмю алып,
Сёзге бек уста
Оруслу шайыр –
Закий Твардовский
Кеси окъуна.
Ыспас анга
Эмда халкъына!
Фахмусу барны –
Адеби уллу.
Фахму кычырмаз,
Намысда турур.
Оруслу закий,
Тутдунг сен тюз жол.
Намысынг, фахмунг
Ючюн да сау бол!

8

Кавказны сыйын
Кёкге кётюрген,
Бизни заманнга
Ыспас этдирген,
Айтылгъан шайыр –
Гамзатов мында,
Москваны бир
Уллу залында,
Жашны, къартны да
Кёзюн жарыта,
Жюреклерин да
Асыу жылыта,
Окъуйду назму
Халкъгъа туурада –
Анга шуёх, тенг
Азмыд дунияда!
Болсада, ма ол
Жыйылгъанлагъа,
Мен анга тенгча,
Махтайды мени,
Мында да кьоймай
Ол безиреуюн.

Айтады, билей
Ол чам билеуюн:
“Сыфат, фахмуда
Бармы кем жери?
Мени суюмейди –
Олду кемлиги!”
Адамла, кюле,
Чачалла гюлле,
Расул жыяды,
Чам эте, кюле.
Гюллени, жыйып,
Береди манга.
– Кёп жаша! – дейме
Ол акъылманнга.
Мен насыплыма
Аллайла барда.
Ала – тыянчакъ
Къаяда, жарда.
Жашаугъа не этдим
Быллай бир артыкъ,
Ол этер кибик
Быллай чомартлыкъ!

9

Къайда болсам да –
Не кюнчыгъышда,
Шимал жанында,
Не кюнбатышда, –
Кёпдю, шуёхча,
Тап жолугъурукъ.
Шуёхлукъ – кючдю,
Насып тутурукъ!
Отда сыналгъан
Белоруссия –
Душманны чачхан
Партизан уя!
Кертичиликге –
Оюлмаз къая
Тюбейди манга,
Къучагъын жая!
Хатыньда кюе,
Мен сау къалгъанча,
Мен жигитледен
Бири болгъанча,

Ачады манга
Халал жүрегин,
Мен толтурганча
Ахшы тилегин.
Мында таш, агъач,
Этип чыдамлыкъ,
Адамларыча,
Эрлик, адамлыкъ
Этдиле ала,
Отлада жана.
Бу жигитликни
Жырлагъа сала,
Жырчы жырлайды
Айтхылыкъ жырла.
Мен да, таныша
Бу жерле бла:
— Сен сау бол, — дейме, —
Белоруссия!

10

О, Украина!
Келдим санга да.
Тюбедим сенде
Атхан тангнга да.
Ариу тилинде
Закий Тарасны
Жырланган жыргъа
Къакъдым мен къарсны.
Хантын да кёрдюм
Халал жеринги,
Сууун да ичдим
Шахар, элинги.
Аладан татлы
Не зат бар эди!
Алагъа тенг а
Жангыз жыр эди —
Суугъа, ётмекге
Теппе-тенг болгъан,
Не заманда да
Биргенге болгъан.
Не татыулулла
Сени жырларынг!
Сау бол! Махталгъан
Ол шайырларынг

Мени атымы
Сыйлап айталла,
Шуёхлукъну да
Нечик туталла!
Аладан бири
Айтды татыулу:
– Тау тёппеледе
Жазарма атынгы... –
Жюрегим мени
Таулача бола:
– Бек сау бол, Кобец! –
Дейме мен анга.
Украина, бил:
Аллах хакъына,
Борчлума сени
Халал халкъынга.

11

Къыргъызстан! Биргеме
Ачыу, бушуу сынагъан,
Мен жиягъанда – жияп,
Къууаннганда – жырлагъан,
Ач кюнюмде къабынын
Мени бла тенг этген,
Къыйынлыкъ басхан кюнде
Абынмазгъа юйретген,
Къолума берч, жаныма
Жырын саугъагъа берген,
Жашауума, жырыма
Туугъан жеримча кирген!
Мында, ёз куюмдеча,
Чыгъама от башына.
Ийилеме, баш уруп,
Сууунга, хар ташынга.
Сау дуниягъа айтылгъан
Къыргъызлы къарындашым –
Чингиз Айтматов! Ол да,
Уллугъа кёрмей башын,
Айтды: – Ийнан, Танзиля,
Сени ёмюрде иймезек,
Журтунг санга термилген
Хапарны биз билмесек.
– Сау бол, сау бол, акъылман!
Жюрегинги билеме.

Халкъынгы, кесинги да
Жаным киби́к кёреме!
Халкъым да халкъынг бла
Ёмюрге байланганды.
Жанымы да жартысы
Жанынг бла къалганды!

12

Бу айтылган жеринде
Шош, адепли жашаган,
Сыйы, адамлыгы да
Файгъамбаргъа ушаган,
Болганны, боллукъну да
Сезе, кёре да билген,
Тие кёкге, жерге да
Болушлугъу, хайыры,
Сакълайды мени мында
Башкирлени шайыры.
О, къарындашым, Мустай!
Адамланы асылы!
Акъылманла сукъланган –
Сабырлыгынг, акъылынг!
Ич сёзюнгю айтаса,
Мен да кесинге тенгча,
Сёзюмю да сыйлайса,
Сёзюм сёзюнге тенгча.
Сау бол хурметинг ючюн!
Насыплы этелле мени
Шош сёзюнг, чомартлыгынг,
Бу дунияда барлыгынг!

13

Кенг къалмукъ тюзледе да
Барды тыяныр тауум.
Аллайла барда – насып
Бу дунияда жашауум!
Кишиликини жырчысы,
Халкъ сый берген акъылман,
Адамсызлыкъны кёре,
Кеси адамлай къалган,
Салам, Кугультин улу!
Къалмукълу къарындашым!
Кёзюнгде бузлагъанда,

Жюрек ачып, кёз жашын,
Анда да сен атмадын
Адамлыкъны юсюнгден.
Жангыз атлам этмединг
Уялырча кесингден.
Жюрек айтханча бардын,
Кёзбау этмей бир жерде,
Андан бюгюлмединг сен
Ачы боранда, желде.
Бир насыбыма мени –
Сен жашауда тюбединг:
– Кесинги тас этмей тур,
Жаным, Танзиля! – дединг.
Не тюз сёз айтхан эдинг,
Аны унутмам, ийнан!
Сау бол, Къалмукъну жашы,
Кёп палахны жыгъалгъан!

14

Тау Артында – къоншу халкъ,
Сыйы – тауладан бийик,
Жырларын мен бек суйген,
Туугъан тилими киби.
Бу жер – Руставелини
Тизгинлери тилленген,
Ёмюрден-ёмюрге да
Халкъы бла кюн кёрген.
Мында таула, табийгъат
Ушайдыла жомакъгъа.
Тынгылауукъ ташла да
Къууаналла къонакъгъа.
Хауасы ариу, таза,
Кёрюрге суйген, ашыкъ!
Мында кёкню бети да,
Адам кёлюча, – ачыкъ!
Мында мени сакълайла
Гюржюлю къарындашла.
Мында, Малкъарда киби, –
Гара суула, тау башла.
Мында бек уллу намыс –
Халкъына хурмет бериу,
Кенгни да жууукъ этип,
Къонакъны сыйлы кёрюу,

Кишиликини атмайын,
Ёлсе да – сыйлы ёлюу.
Мында жүрюмегенди
Душманлагъа баш уруу.
Кура бла Арагви,
Анга жангырып, таза,
Каландадзе Анна да
Жангы жырларын жаза,
Гюржюню жарыкъ кюйюн
Жырлайды жарыкъ ёнде.
Мен анга кюуанама
Тюшюмде эм тюнюмде.

15

Бу тамаша жерде уа –
Эрмен халкъы жашагъан,
Ташлары да Малкъарны
Ташларына ушагъан,
Кёп ёмюрлери муну
Къазауатлада баргъан,
Намысын, эркинлигин
Отладан чыгъаралгъан.
Мында хар атлам ючюн
Хар бир ташдан къан тамгъан,
Къан кызартып сууларын,
Жигитлери таш болгъан.
Мында бу фахмулу халкъ
Минг жылладан да алгъа
Фахмугъа, къол кыйыннга
Бере билгенди багъа.
Бу жерде, ыспас эте
Бурунгу шайырлагъа,
Жолукъдум, алагъача,
Капутикан Сильвагъа:
– Ушайса жашлыгъыма,
Не бек кюуандым, – деди.
(Манга быллай тенглени
Жашау саугъагъа берди!) –
Ахшы тёлюню кёрген
Кюуанчыбызды бизни.
– Сау бол, Сильва, эгечим,
Кётюрдюнг кёлюбюзню!

Чыдам, фахму жаратхан
 Сейирлеге бу халкъда
 Къабакъларын ачдыла
 Бухара, Самарканд да.
 Сейир жомакъладача,
 Бир насыпда ажаша,
 Бу халкъны хунерине
 Этеме мен тамаша!
 Ач аулакъда – жаууннга,
 Адамгъа да термилген,
 Сабий туууу, гюл чагъыу
 Ёмюрледе кёрмеген –
 Чачады ол гюллени
 Мени аякъларыма.
 Жетдире эринлени
 Сабий жыякъларына,
 Сабийле къучакълайма,
 Эшите чыпчыкъла жырлау,
 Эте Гюлюстанны да
 Жемишлеринден сайлау.
 Мени сакълайды мында,
 Жыр тизгинлерин кыя,
 Хануму Узбекистанны –
 Ёхтем, ариу Зульфия!
 Аны къалай сюеме
 Тилин, жырын, кюлюуюн,
 Сыйын, кесин тас этмей,
 Намысында турууун!
 Сени татлы сёзлеринг, –
 Сау бол! – берелле къарыу,
 Ахшыладан да ахшы,
 Ариу Зульфия-ханум!

Акъылманла баш ургъан
 Таджиклени жеринде,
 Сау дуниягъа айтылгъан
 Шайырланы тилинде
 Эшитдим татлы сёзле –
 Жауча, балча жагъылгъан,
 Сёз ангылай билгеннге
 Насып, къууанч тапдыргъан.

Таджик тил – суюмеклик тил,
Музыкагъа ушагъан,
Хайямны, Хафизни да
Ич сёзлери жашагъан.
Дунияда эшитмедим
Мунуча ариу тилни –
Къулакъны ийнакълагъан,
Кёкге жетдирген кёлню!
Ма бу тилде – суюмеклик
Жыры бошалмай тургъан.
Мында ёхтем таджик жаш –
Жаш Хафизге ушагъан,
Гюлленича, узатды,
Ийилип, газельлени:
– Была сангадыла, – деп, –
Танзиля, жаным мени! –
Айтады омакъ сёзле,
Мен билмеген ёмюрде,
Анга дери суюгенле
Болмагъанча бу жерде.
Аллай сёзле айтады,
Ат берирча хар сёзге.
Мен а анга къарайма,
Къарагъанча Хафизге.
Акъылман Турсун-Заде
Жаяды манга къучакъ,
Жыр жаратылгъан жерде
Этебиз татлы ушакъ.
Мында манга тюбейле,
О, ненча ишчи жыйын,
Биз жашагъан ёмюрню
Кётюре кючюн, сыйын.
Сиз да – шайырла кибик,
Ишчилери Нурекни!
Толтура кёк да, жер да
Толтурмагъан тилекни!
– Сау болугъуз! – дейме мен,
Эте алагъа тилек.
Мында жыр да тагъама,
Турсаед дей бир бёлек
Сизге керек болгъанлай,
Ёге болмай, ол – юйлю
Болуп бу сыйлы жерде,
Мында назмула кюйлю.

Мында – кюн да бек чомарт,
Жыр тизгиннге – бар багъа.
Жырым а чакъырады
Балтий тенгиз жагъагъа!

18

Анда кюн бираз салкъын,
Жылыулу, жарыкъ кёз-къаш.
Анда кюнча жанады
Юзмезледе налмас таш.
Анда – акъыл басымлы,
Кюн – къызгъанч, жер а – чомарт.
Анда айтылгъан сёз да,
Айтмай къой, бек аламат.
Жюрекле, адамла да
Анда – сары алтындан.
Ахшыланы ахшысы,
Сейир сабыр акъылман,
Аты халкъгъа айтылгъан
Шайыр да сакълай болур.
Сёзде жашлыкъ этсек да,
Ариу сёз бла жулур.
Аны шош, ариу сёзю –
Саугъаладан багъалы.
Файгъамбаргъа ушайды
Къарамы, асыл халы.
Берир ол бизге багъа
Акъырын, ашыкъмайын.
Сабийча къууанама,
Анга тюбеген сайын.
Къууанама мен алай –
Мутхуз кюнде кюннгеча,
Къыш жолда, сууукъ болуп,
Жылы юйге киргенча.
Аллай къарыу бар анда –
Кёкге жерни суюдюрюп,
Кёкню кёрмезликлени
Бийик кёкге миндирир.
Кертилик кюню бла
Ётюрюкню ёлтюре,
Дунияны жарытады.
“Кюнню къолда кётюре”,
Жаратады дунягъа
Аллай жарыкъ жырланы,
Кюн жокъда да жырларча

Жырлай билген аланы.
— О, акъылман къарындаш,
Межелайтис Эдуард!
Санга хурметим мени
Кёлюмде жыр туудурад.
Адам десенг — ма адам!
Ышаннгылы тыянчакъ!
Сау бол, айтханынг ючюн
Сёзлеринги жулушакъ!
Инбашынг хазыр ючюн
Ауур жюкню а ыргъа,
Бар ачыуну, къуанчны
Тенг кётюре барыргъа!
Сени барлыгынг манга —
Насып барын айтханлай,
Жюрегими бир жерин
Турады жылытханлай.
Сёзюнг хычыуун тийип,
Кетерим келмейд мындан:
Бармы, жаннетни кёрюп,
Кетерге суйген андан?!
Алай болса да, сау къал!
Бери энтта къайтырма.
Хажи кылып келгенча,
Мен халкъыма айтырма
Санга тюбешгеними.
Тюз файгъамбарны сёзюн
Айтхан кирик, сёзюнгю,
Жарыта халкъны кёзюн,
Айтырма къарт таулагъа,
Шорхулдагъан суулагъа,
Сени кёрген кюнюмю
Санай дуния саугъагъа.
Жаным сени ушата
Жан сакълаучу мёлекге,
Атынгы да салама,
Тилек этсем, тилекге!
Муслийманла, ийнанып,
Къуранны ачхан кирик,
Китабынгы ачама,
Ол насып чачхан кирик.
Сен барынга къууана,
Этеме татлы ушакъ.
Адам десенг — ма адам! —
Ышаннгылы тыянчакъ!

Хауа да – артыкъ таза,
 Сууукъ туююл – сууукъда,
 Кюн да иги жарыйды
 Туугъан жерге жууукъда.
 Азербайджанны жери –
 Жууукъ туугъан жериме,
 Тили да бек ушагъан
 Мени ана тилиме.
 Андан сюе болурма
 Мен бу тилде жырланы,
 Суюген киби жеримде
 Жарыкъ атхан тангланы.
 Бу жерде жырлайдыла
 Рашид да, Муслим да,
 Алагъа махтау сала.
 Жырлайма мен кесим да.
 Мында манга айтады
 Шайыр Наби Хазри:
 – Къууанчым, Танзий, – сени!
 Ачыуунгу бер бери!
 Мен ёмюрден-ахыргъа
 Алайым сенден аны,
 Къууанчлы тангларынгы
 Болмазча санап саны!
 Сау бол сен, Наби, тенгим!
 Саугъа жетмез саугъанга!
 Аны къайтаралырча
 Кюч берсин Аллах манга!
 Алай, бушууум болса,
 Жашырама мен халкъдан,
 Къолумдан келген чакълы
 Тенгимден, таудан, чакъдан.

20

Къумукъ тюзде Яхсай эл –
 Манга, ата юй киби,
 Тюбейди халал, жарыкъ,
 Кюн суюгеннге кюн киби.
 Айтхылыкъ шайыр мында –
 Атабаев Мухаммат
 Мен суюген татлы тилде:
 – Бол, – дейди, – сау-саламат! –
 Жырла сен мени бла! –

Дейди ол кёлю бла,
Жалгъансыз ёню бла,
Кёзбаусуз тили бла.
– Сау бол! Къонакъ болмайын,
Элли болдум элингде,
Сау бол! Жырымы юйлю
Этдинг татлы тилингде!

21

О, Чахкиланы Саид,
Ингушлу къарындашым!
Сен сынагъан ачыуну
Сынамадымы башым!
Кёп огъурсуз желле да
Бизни бирча тюйдюле,
Хатасызлай хатагъа
Башыбызны кёмдюле.
Алай чыкъдыкъ андан да,
Къалып саулай, адамлай,
Чамлансакъ да терсликге,
Бу жашаугъа чамланмай.
Энди айтаса манга:
– Танзиля, сен тынгыла,
Санга бир жарсыу келмез,
Мен барлыкъда, ангыла!
Санга жырла айтырма,
Жюрегинге ушарча.
Жыргъа окъун салырма,
Сен жырлада жашарча.
Тепсе десенг, – тепсерме,
Мен аякъ да бюгерме.
Сени аякъларынга
Тау гюллени тегерме...
Бюгеди, бюге аякъ,
Кёзлеринде от чагъа,
Аякъ тюбюнде жер да
Ма исламейге бара.
Жырда, тойда да муну
Ким озар? Мынга къара!
Бюгеди, бюге аякъ,
Къарамлагъа от сала,
Жютю къарамы бла
Манга да насып бере,
Мени да биргесине
Чыгып тепсерим келе!

Жырым, атлан сен жолгъа,
 Биз Дюгерге барайыкъ,
 Дюгерли жигитлеге
 Бетден-бетге къарайыкъ.
 Дюгерни акъылманы
 Анда бизни сакълайды,
 Ийнаралларын тизип,
 Жолугъургъа айтады.
 Мында кёпдюле, дейле,
 Ийнаралла солдатдан,
 Жауну чыгып жыгъалгъан,
 Кюймейин жаннган отдан.
 Нафи, сау бол! Билсем
 Сен былай туберинги,
 Мен жырчысы болгъанча
 Бурунгу Дюгеринги,
 Бюгюнню Дюгеринги,
 Сёз алып кезиу-кезиу.
 Нафи, жырла дюгер жыр,
 Мен да этейим эжиу.
 Сен жырласанг, бир ариу
 Тартылады макъамы,
 Жырлагъанча эски жыр
 Къарт атасы атамы.
 Сау бол! Ариу сёзлени
 Кёп айтдың сен бюгече,
 Билесе да сёз айта,
 Сёзге багъа да биче!

Исхакъ, Казбек, Хамит да –
 Тенглик эте билгенле,
 Жырны, къара сёзню да
 Бийик элте билгенле.
 Ахшыладан да ахшы
 Адыгейли тенглерим:
 – Санга билекбиз, – дейле, –
 Жарыкъ этип ёнлерин.
 Тубейле Къарачайда
 Мусса бла Азамат,
 Хубийланы жашлары –
 Осман, Назир, Мухаммат.

– Эгечибизсе, – дейдиле, –
Жашауубуздан кетмез.
Къол аязда тутсакъ да,
Бир адам сейир этмез.
Аягъынгы жетдирмей
Бир учхалар ташына,
Биз сени чыгъарырбыз
Минги тауну башына.
Мен а насыплы бола
Быллай тенглерим баргъа,
Ала бла жырлайма,
Шукур эте къадаргъа!

24

Сунама мен кесими,
Туугъан жерге къайтханлай,
Анама жангы туугъан,
Кязим жырда айтханлай.
Кеси уа къайда Кязим?
Сёлешмейди да, танып.
Журтсуз кюнню отунда
Кетдими кюйюп, жанып?
Мында жерге, кёкге да
Ачыу сынатмаз ючюн,
Кирдими башха жерге,
Жерни жиятмаз ючюн?
Ол не жерледе къалды,
Сансыз къабыр, кюл болуп,
Сёзю келирин билмей
Малкъарына, кюн болуп?
Кязим, тюйдюнг таш, темир,
Жюрегинг жана-жана.
Шукур! Къуруп къалмады
Жырынг туугъан от жагъа.
Жыкъдынг кёп къыйынлыкъны,
Болмай махтау жалчысы,
Андан болдунг дунияда
Халкъымы жыр башчысы,
Киши узалып жеталмаз
Тауларымы бек башы,
Ырхы, жел да элталмаз
Тау жырны мурдор ташы.
Андан бердинг дуниягъа
Кишиликини жырларын,

Жаралы халкынгы да
Сау эте жараларын.
Уста десенг – ма уста:
Аз сёз бла кёп айтдың.
Окьюучугъа, алимге
Къаллай насып сынатдың!
Къаллай сёзле жаратдың!
Билдинг сёзню багъасын,
Кем, артыкъ да айтмадың,
Къалай билдинг мардасын!
Къуялла бирле сёзле –
Жарарын, жарамазын,
Кёп суу къошсанг жуууртха,
Билмей татыу къалмазын.
Жыр а бютюнда алай!
Къайдан билсинле ала?
Керексиз жаншайдыла,
Жаншаугъа да хакъ ала.
Ол затланы дунияда
Сен къалай ахшы билдинг!
Сен бу гитче халкынга
Неллай бир байлыкъ бердинг!
Ол байлыкъ – сени сёзюнг –
Турады юлгю болуп,
Халкымы кюню болуп,
Татыулу тили болуп,
Дуния анга журт бола,
Окьюучу да жут бола,
Нарт сёзлеге баш бола,
Жап-жангыдан жаш бола,
Тюзлюкге ёкюл бола,
Дослукъгъа кёпюр бола,
Чигинжи уа – илмугъа,
Къажав туруп зулмугъа,
Къарыусузгъа уа – къарыу,
Журтха бола къалауур,
Турады кёз жарыта,
Макъамланы жангырта!
Кязим, этдим мен да жыр,
Бир кюнюмю сунуп жыл,
Оюм айдан токъ сунуп,
Аны кибики жокъ сунуп.
Алай бу “тели” жашла
Чабадыла аузума.

Кёрчю, къалай жырлайла,
Хорларбыз деп, базына!
Алай кьоркъма, Кязим, сен,
Мен алагъа хорлатмам.
Къарыуум анга жетсе,
Бир артыкъ сёз да айтмам.
Жюрегим ачыса да,
Тёзерме да, жырларма.
Санга бираз ушасам,
Барысын да хорларма!
Салих, Эльдар да, сыйлай,
Чамларыма кюлелле,
Муталип бла Ахмат
Къалай намыс берелле!
Кёрчю, Алим сёзюмю
Таш келиде тюеди,
Алай, суйсе, сёзге уа
Багъа биче биледи.
Зейтун биреуню сёзюн
Сюймез жерде сюеди,
Алай мени сёзюме
Кюн жылыуун иеди.
Магомет а, назмуму
Барындан бек жарата,
Махтауун береди ол,
Ёзегин татлы сыта.
Ибрахим да бек сюе,
Алайча дуния төре,
Алтын сёзлери бла
Турады насып бере.
Мен, алагъа махтана,
Чам этеме, кёллене.
Туусала эди энтта
Халкъыма аллай “телиле”!
Кёрчю, Сафар шуёхум
Мени къалай махтайды,
Жанына тиймей турсам,
Жыр тагъаргъа айтханды.
Кюч излейме, къууана,
Барысын да сыйларгъа,
Алай кючом жетмейди
Бирде аууз тыяргъа,
Къарагъа – къара, акъгъа – акъ
Демей, сёз баш жабаргъа.

Андан кюрешмеймеми,
Мен тели, жыр тагъаргъа?
Кязим, жырны сенича
Халкъымда ким тагъалыр?
Халкъны татлы тилинде,
Сенича, ким къалалыр?
Сен мирзеуге ушадың –
Тирмен ташда бурулгъан,
Жугъутургъа ушадың –
Бичакъ аузунда тургъан.
Не къалды бу дунияда,
Кязим, сен сынамагъан!
Сен – Малкъарны къадары,
Жырланган, жырланмагъан,
Юйретмеген жырында
Къанны къан бла жууа.
Андан тура болурла
Жырынгдан жырла тууа.
Халкъымы акъылманы,
Жарасыны дарманы,
Санга борчлуулай къалды
Малкъарны хар адамы.
Сёзюнгю халкъгъа бердинг,
Зат сурамай хакъынга.
Саугъа угъай, алмадың
Къабыр орун окъуна.
Андан жазылгъан болмаз
Къабырлада атың да.
Жаның – халкъыңда сени,
Шукур, сауду халкъың да!
Жаралы жугъутур да
Турады саппа-саулай,
Отдан, окъдан къутулуп,
Санга махтаула сайлай.
Чорбат чыпчыкъ, таш, агъач –
Сен буюргъан жашаргъа, –
Къоярмелле да санга
Бу дунияны ташларгъа!
Сау бол, Кязим акъылман,
Малкъарымы махтауу!
Шайырланы шайыры,
О, закий халал таулу!

Кюн да артыкъ жарыйды
 Ата журтумда манга.
 Дунияда танг жетерми
 Малкъарда атхан тангнга!
 Элим, жерим да барда,
 Кёпдю мени аярым,
 Сау дуниягъа келеди
 Къучагъымы жаярым.
 Къалай тансыкълайдыла
 Къаяла, суула, ташла:
 – Не кёп сакълатдың! – дейле
 Къабарты къарындашла.
 Ала бла ёмюрде
 Къууанч, бушуу да бирге.
 Буюрулгъанды бизге
 Тангны бирге кёрюрге.
 Айныдыкъ бирге алай –
 Бир суудан иче, къана,
 Жырла, сарынла этдик,
 Бир отда кюе, жана!
 Ашайбыз бир тауадан,
 Татабыз бир хауаны,
 Кюн да бирча жылыта,
 Махтайбыз бир тауланы.
 О, терслик, къара кече!
 Билеми эдинг жашауда,
 Бир бирден айырылсакъ,
 Къууанч болмазын тауда?
 Бизге бирге керекди
 Ёмюрню хайырлары.
 Кюнюгюз ахшы болсун,
 Къабарты шайырлары!
 Кешокъ улу Алим да –
 Сёзге магъана берген,
 Махтау сёзге бек къызгъанч,
 Кёзбау эте билмеген,
 Тюбейди манга жарыкъ,
 Шош сёзюме жол бере.
 Бу кюнню кёргениме –
 Шукур, шукур минг кере!
 Ма Зубер шуёхум да –
 Мен бек суйген барындан:
 – Мен къутхарырма, – дейди, –
 Дуния палахларындан!

Къайры барып келсем да,
 Ма Къайсын Къулий улу
 Татлы тилде айтады:
 – Тансыкъ этдинг бек уллу.
 Жырла, жырымы жангырт,
 Жапсар мени кёлюмю. –
 Мен да, кысыдырыкъ кёймай,
 Ачама жүрегими,
 Акъыллы кёзлеринде
 Жумушакълыкъны кёре.
 Ариу сёзню, кыызгъанмай,
 Чомарт берлигин биле,
 Жырлайма мен жырымы.
 Жаратсанг макъамымы,
 Сау бол, чыдамлы адам,
 Шайыры Малкъарымы!
 Палах жаугъанда, тургъан
 Сен ёкюл жашы болуп,
 Ауур къадарында да –
 Жаралы ташы болуп,
 Махтаугъа сатмаз ючюн
 Малкъарны бир чунгурун,
 Халкъ биргесине ичдинг
 Аны ачы худурун.
 Сен къачан артха турдунг
 Халкъгъа тиер тыякъдан!
 Халкъ ичгенде, сен ичдинг
 От къуюлгъан аякъдан.
 Ёлюр отха хорлатмай,
 Тёздюнг, кетгинчи ачысы.
 Андан болдунг дуняда
 Халкъны ахшы жырчысы,
 Халкъ ачыгъанда – ачып,
 Къууаннганда – къууаннган,
 Ёртенледен, отладан
 Саппа-саулай чыгъалгъан.
 Энтта да, билеме, сен
 Этерсе кёп игилик,
 Жашауда адамлагъа
 Асыу, къууанч да берлик.

Дагъыда мен бек суюген
 Бир юй барды бу жерде:
 Жаннет бла Хамзат
 Жашайдыла ол юйде.
 Бу юйде хурмет уллу –
 Асыл, ахшы адетге.
 Мында жаным солуйду,
 Кирген кирик жаннетге.
 Жюрегим да жырлайды,
 Бу юй илхам бергенча,
 Дунияда осаллыкъла
 Эртте окъун ёлгенча.
 Сёз ариу эшитиледи
 Бу жылы юйде манга,
 Дунияда бек татыулу –
 Жаннет къурагъан къанга.
 Тийишли юй бийчеси
 Хамзат акъылманны,
 Жаннет, эркинлик берсенг,
 Бош оздурмай заманны,
 Мен жырыма салырем
 Бетинги сыйдамлыгъын,
 Сёзюнгю ариулугъун,
 Эринги адамлыгъын,
 Фахмусун, халаллыгъын.
 Аны фахмулу къолу
 Уста-уста узала,
 Турады хунерин да,
 Жанын да ташха сала.
 Ташха, топуракъга да
 Жашау этер жан берип,
 Бар къууанчын, бушууун
 Сураглагъа кийирип,
 Кёп уллу ишле этди
 Ол бу гитче халкъына.
 О, Къырымшаухал улу,
 Табынама фахмунга!
 Къайыр женглени ёрге,
 Ийле сен топуракъны!
 Ишингде эришиуге
 Чакъырсанг да Аллахны,
 Сен жаратхан жанлагъа

Къарар эди зарыракъ,
Топуракъдан жаратып,
Этмеуюнге топуракъ.
Жаратылгъан эсе уа
Топуракъдан сау дуния,
Ийнакъла топуракъны,
Сюй, кюй, эришип къыйна!
Ма аллай суюмекликден
Тууалла жашар жанла.
Бурдур топуракъ къарнын,
Тууарча пелиуанла!
Ашат топуракъ, таш да,
Сарнат, дагъыда жапсар!
Жумушакълыкъ, къатылыкъ,
Адамлыкъ да анга сал!
Топуракъгъа ышанып,
Суюмеклигинги бере,
Топуракъ болгъанланы
Жангыдан ёрге суюе!
Келген, кетген турурча
Фахмунга сейирсине.
Сыйын, адамлыгъын да
Кётюре таулу халкъны,
Жарат къолларынг бла
Дуниягъа ариулукъну!
Жарат – жаратыучунгча,
Таркъаймасын къарыуунг,
Махтаугъа жалчы болмай,
Жашауда ёхтем барыуунг!

28

Эшитемисе, Пушкин,
Ёчюлмегенди отум.
Насып жырын жырлайды
Халкъымы Ата журту.
Пушкин, сен кёргендеча,
Терекле да чагъалла,
Таула танг жарыкъ бла
Булутладан чыгъалла.
Къушла да, къанат керип,
Учалла тау башлагъа,
Кийик таугъа ёрлейди,
Эришгенча къушлагъа.
Кёр, Къоргъашин къая да

Кёп ёмюр жыйган мюлкюн,
Ачып, бизге береди,
Къызганмагъанлай, эркин.
Аппам олтуруучу таш –
Орамны ол жанында.
Шукур! Ол да турады
Тепмегенлей, орнунда.
Ма бизни тар арбаз да –
Манга кенг кёрюнюучю,
Гитче, такъыр эсе да,
Минг шукур – барлыгъы ючюн!
Суу да – мени айнытхан,
Кёп хылими да кечген,
Тишлерими къамата,
Мен таза сууун ичген.
Барады Гирхожан суу,
Жырлай, акъ ташла элте,
Ташы – таза суу татыу,
Сууу – бал татыу эте.
Да Жашырын тала уа?
Мында мен чыкъган ёрле –
Жашлыкъ кибик, татыулу
Кюнлерим къалган жерле!
Кёзюме кёрюнеди,
Тюз жаннет кибик, жайлыкъ.
Мында наныкъ, ишхилди,
Гокка хансла да – байлыкъ.
Ариу кёзлю ийнекле
Ышныр эте ыстауатда,
Акъ сют жухлу бузоула
Жатып жашил кырдыкда.
Мени насыплы эте
Сют, гюл, наныкъ ийиси,
Чапханма бу жайлыкъда,
Болуп дуния иеси.
Ол огъурлу ыннам а,
Ишлей, тюзетмей белин,
Кюрешгенди алыргъа
Хар бирибизни кёлюн.
Жау, бишлакъ жыя къышха,
Эте къатыкъ мадарын,
Жерге басмай табанын,
Чыккыр башха таш сала,
Салганча ауур къадарын.

Кёп ышарганды манга,
Мен кьор боллукъ жанына!
Бюгюн да борчлума мен
Аны он бармагъына.
Эртте, кечде – аякъ юсде,
Жукъламагъанча аз да,
Бир заманда кёрмедим
Къалкыгъанын жангыз да,
Бел тюзетмей, ишлерге
Ол юйренип къалгъанды.
Ишинден ол насыпсыз
Да не хайыр алгъанды!
Ыннамы анасы да
Жашагъанды ма алай.
Ыннамы жарты ёмюрю
Кетгенди къап-къаралай.
Къадарлары къарангы
Болуп тиширыуланы,
Ала жилямукъ къатыш
Ичгендиле сууларын.
Мен ол заманда туусам,
Кюнюм амандан бата,
Жашар эдим, алача,
Тангым къарангы ата.
Тарыгъыу жырла этсем,
Терсликле эзер элле,
Чамланыу жырла этсем,
Тилими юзер элле.
Айтылгъан шуёхларым,
Жукъ билмей ол затладан,
Сёзню алтындан жасап,
Махтай болурла андан!
Багъалайсыз сиз мени,
Атама да сый бере,
Эркелетесиз мени,
Эрке сабийнича кёре.
Да, огъесе билипми
Сиз жарсый къадарыма,
Бютюн бекми сыйлайсыз,
Ышана чыдарыма,
Жарсыугъача, махтаугъа?
Алай туююл эсе да,
Мен бек ахшы билеме,
Къууанч, бушуу келсе да,

Азмыдыла бу жерде
Манга билек боллукъла,
Жилясам – жилярыкъла,
Къууансам – къууанырыкъла!

29

Къайдан келдиле, къайдан,
Манга бу байлыкъ, насып,
Халкъым тилек этгенча,
Алтын къазанла асып!
Манга башха жыр айтды
Къарт таулуну бешиги.
Жаннет киби, ачылды
Манга дуня эшиги.
Фахму, илму хазнагъа
Адам багъа бичалмаз,
Минг ёмюрю болса да,
Ахырына жеталмаз.
Ач сабий – гыржынгача,
Къарадым мен, жутланып,
Ол фахму байлыгъына,
Сейирсинип, сукуланып.
Къоркъа, кюн кыздыргъанда,
Кирген киби тенгизге
Жюзе билмеген адам,
Ийилдим жазма сёзге.
Кирип насып тенгизге,
Толкъунла да кючлене,
Бата, чыгъа, тенгизден
Чыкыгъанча жер юсюне,
Бу насыпха мен чыкдым,
Ачий, юшюй, буз бола.
Къалай сёлешгенлерин
Жулдуз да жулдуз бла,
Пушкин, сени тилингден
Ангылады, кёз кёре.
Ол сейирни болурмем
Лермонтовсуз эслерге!
Алтын чегет да – жарыкъ,
Акъ къайынла тилинде
Татлы ушакъ бошауун
Кюнлени бир кюнюнде
Айтды фахму тилинде
Тилинг тилли бир шайыр.

Не бералды да манга
Бу тилден уллу хайыр!
Быллай насыпны, Пушкин,
Тилинг, халкъынг келтирди.
Сени тилинг – дунияда
Халкъны тилманч кёпюрю.
Бу тилде ангыладым
Блокну тизгинлерин,
Сонетлерин Шекспирни,
Хафизни газельлерин.
Сени ангылай билгенде,
Ангылай маъанасын,
Кязимни сёзюню да
Билдим биче багъасын.
Пушкин, сен ангылатдың
Сёзю деменгилигин,
Жыргъа да – хыйласыз сёз,
Жашаугъача, керегин.
Сени бла ушакъда
Халкъны эски жырларын
Жангыдан ангыладым
Къалай ахшылыкъларын.
Алай, Пушкин, кеч манга,
Теренге кирдим эсе,
Хапарны кёпге созуп,
Оздуруп ийдим эсе.
Аппам жассы артында
Табыннганча Аллахха,
Ёз жарсыуларын айта,
Тюшюрме, дей, палахха,
Санга, Аллахха кибик,
Айтама ич сёзюмю.
Кёрчю ачыкълыкъларын
Жюрегими, кёзюмю!
Биз къалай жашагъанны
Сен билирге сюйгенни
Билип, айтама санга
Жашауда мен кёргенни.
Алай сунма жашауум
Дайым тойлада кетген.
Къыйынлыкъ да кёргенме –
Жерими титиретген.
Кесим да билалмайма:
Отда жанып, кюл болуп,
Ачий, сууугъан кюлден

Чыкдыммы, жилтин болуп?
Андан жашай барама,
Кюн кёрюне саугалай,
Хар насып тактыйкяны
Минг шукурда багалай.
Андан багалайма мен
Журтда тангны атыуун,
Журтсуз, юйсюз кялыуну
Билгенме да татыуун.
Андан багалайма мен
Артыкда жюз, минг кере
Таууму, ташымы да,
Табына, ыспас бере.
Жерим бла жаным – бир,
Бир кюмачдан согьулган.
Адамлыкны ишими
Жанны жандан айырган?!
Пушкин, кёргенсе кесинг
Кавказны ариулугун,
Билгенсе, таудан кярап,
Жыргя ана боллугун.
Жаным ичине кирген
Кавказым – жаннга жарар,
Жаным жанында жашар,
Жаным ичимде кядар!
Шукур, шукур жашаугя!
Жерим да, тилим да бар,
Элле багасы болган
Шуёхум, тенгим да бар!
Пушкин, сен махтау салдынг
Шуёхлукыгя аламат,
Тилден атмай турурча
Сёз айталган жамауат.
Сиз саулукда, шуёхла,
Хакъ – насыпны барлыгы.
Манга кярыу, кюч да – сиз,
Сизсиз – дуния байлыгы!
Да, жауум а жокьмуду?
Кюрудуму урлугу?
Факыраны болмаиды
Жауу неда жууугу.
Жауларым да болурла,
Ким билсин, жаулукъ этген,
Кярагя – кяра десенг,
Даулашыргя кюрешген.
Ай жарытхан дуниядан

Саулай кетип осаллыкъ
Къалмаса да, алыкъын
Насып да бар – сау къаллыкъ!
Жюрегимде топ-толу
Сюймеклик, тазалыкъ да,
Сыйынып туралмазча
Ыспас, ыразылыкъ да.
Пушкин, болуш сен манга
Жюрегими ачаргъа,
Усталыкъда аланы
Саугъа этип чачаргъа.
Халкъгъа, жууукъгъа, тенгнге,
Мени шуёхларыма,
Кюч, сый, намыс да берген
Бу уллу къыралыма,
Жанымдан да багъалы
Туугъан, ёсген жериме,
Жерге, кёкге, дуниягъа –
Борчум бар хар бирине!
Болалмасам саулайын
Борчланы тёлеялыр,
Кюч бер, Пушкин, аланы
Бираз кёллерин алыр.
Тилегин Танзиляны
Эшит, Пушкин, этме айып.
Ёзденлик эт илхамдан,
Тилейме мен, къол жайып!
Сынат энтта дунияны
Ачы, татлылыгъын да,
Жерни шинжилерин да,
Ташны къатылыгъын да.
Татдыр татлы балдан да,
Чайнат ачы чайыр да,
Къаламымы кючлендир,
Кючсюзледен айыр да!
Шайыр усталыгъынгдан,
Отдан жилтин бергенлей,
Бираз бер, мен тилейме,
Аллахдан тилегенлей,
Турур кибик ёлгюнчю –
Кёгет берген тереклей,
Халкъ, шуёх да – мангача,
Мен алагъа кереклей!

1970-1975

ТЫНГЫСЫЗ ЖЕР

1. Мамырлыкъны макъамы

Бюгюн кюн да чыкъгъанды бир бек ариу,
Сау дунияны жарытханча кюн жарыу.
Жарыкъдыла Бахсан сууну ташлары,
Гумух, жютю къаяланы башлары.
Къаялада ышаралла гюлле да.
Бир насыпха батхан кибик тийре да.
Жюрекча, ачыкъ – хар юйню къабагъы,
Юйню къонагъы – элни да къонагъы.
Не чал къарт да сени тёрге чыгъарыр,
Намыс мында – жашау кибик багъалы.
Суу макъамы къулакъланы ийнакълай,
Тау кырдыкла бири бирин къучакълай,
Жашил тала гюл кюйюзюн согъады,
Тау кезлеую не къууанып агъады!
Тау аязы не хычыуун урады!
Кёр, къойчу да чачын сылай турады.
Къая жухда кийикге да жокъ къайгъы,
Ол учхаламаз сунады аягъы.
Сюйгенле, суюмеклик бюгюн туугъанча,
Сау дуния да алагъа къууаннганча,
Къарайдыла жарыкъ кюннге, ышара,
Суюмекликге, ёлюм жокъгъа ышана.
Сабийле да арбазлада ойнайла,
Насыплыла, насыплыла къайнайла!
Кёкню да жокъ бир жеринде къарасы,
Журтуму да кёрюнмейди жарасы,
Насыплыды хар къагъанакъ анасы.
Быллай кюнню бармыды да багъасы!
“Бу насыпны тас этгенден сен сакъла!” –
Дей, къарадым бюгюн бу ариу чакъгъа.

2. Къоркъууну тылпыуу

Сёзлеримден къоркъуу алды ичими,
Сууукъ чыкъча, бир тер басды юсюмю:
Кёрюндюле уруш ойгъан хунала,
Барысы да уруш отда жаннганла,

Черек суула кызыл кыаннга боялып,
Акь ташла да кюйюп, бишип, кыаралып,
Кыаялада окъла салгъан жарала,
Жашларына сарнау этген анала,
Тыпырлары кыуруп, суууп кыалгъанла,
Жер-жерледе ол кюл болуп кыалгъанла.
Аллай кыарыу берилсе эди манга –
Сёзюм, жырым жарар кибик алагъа,
Жап-жангыдан тыпыр отла жагъаргъа.
Аллай кюч а кыайда, кыайда жырлагъа!
Ич сырымы ангылагъанча ала,
Гокка хансла манга мудах кыаралла.
Тёп-тёгерек кирди кыара шургугъа,
Хазыр бола тургъан кибик сарнаргъа.
Кыалкыыгъанны бузула тынч кыалкыуу,
Жайылгъанча жан кыоркыууну тылпыуу.
Эшта, болмай бу затлагъа ыразы,
Кыулагъыма келди жерни ауазы.

3. Жерни тынгысыз ауазы

Нек ачитасыз мени,
Мен жаратхан балала?
Эс этмейми саласыз
Жюрегиме жарала?

Бердим сизге кыол, кёз да,
Келтирмезсиз деп айып,
Акыыл, сыфат да бердим,
Жан-жанладан айырып.

Дунияда хар неден да,
Адамла, сизни суюе,
Сау дунияны башына
Этдим мен сизни ие.

“Сизни болсун, – дедим мен, –
Кёзюм, тилим, кыарыуум”.
Сизге бердим дунияда
Суюмекликни ариуун.

Сизни жарата туруп,
“Хар зат да – адамлагъа”, –
Дей, кюч, кыол да кыоймадым
Кесими кыорууларгъа.

Таза ийнана, ышана
Адамны адамлыгына,
Оноууму да бердим
Адам улу кьолуна.

Унутмай турурсуз деп
Жашау менде барлыкъны,
Акъ сютлей, халал этдим
Менде болгъан байлыкъны.

Сундум сууну, гыржынны
Сиз тенг этип ашарыкъ,
Бир бирге билек бола,
Бир юйюрча жашарыкъ –

Къарыулу къарыусузну
Айнытыргъа кюреше,
Билим ёсе баргъанда,
Сиз бютюнда бирлеше.

Алай, жаратылгъанлы,
Болмады мен сунганлай –
Мен сизге тынгысыздан
Турама бурулгъанлай.

Болсада, бирле мени
Унутхан да этдиле,
Ахшы балаларымы
Ачитдыла, жекдиле.

Азатлыкъны излеген
Кёргюнчюннге ахырын,
Бугъоугъа да салдыла
Акъыллыны акъылын.

Анады деп бет этмей,
Тюрте отха, жалыннга,
Ташымы, башымы да
Боялла къызыл къаннга.

Аллай ачылыкъланы
Сизни юсюгюзден жула,
Турдум къара къанланы
Таза суулада жууа.

Сиз бир бирге кечмезни
Барыгъызгъа да кече,
Сиз ачитхан кюнледе
Кюнюм да бола кече.

Бюгюн а нек алгъанды
Ичими къара къайгъы?!
Эс жыйыгъыз, балала,
Тийгинчи от тыягъы!

Сау дунияны сагъайта,
Келеди ачы къуугъунчу.
Эс жыйыгъыз, адамла,
Мен урходук болгъунчу!

Къоркъуу, къоркъуу, жан къоркъуу
Жыйылгъанды юсюме,
Бир жанымы кюл этсе –
Не жашау бирсисине?!

Жанарма мен ёреме,
Кюл болгъунчу саулайын,
Сарынымы этерге
Жангыз бир жан къалмайын.

Угъай, угъай, о, угъай!
Не бар жашауну тыяр!
Билимни бийиклиги
Дунияны къалай жояр?!

4. Жерни тилеги

Дунияны жарытхан Кюн,
Тилейме, манга болуш!
Мени балаларыма,
Къызгъанмай, бер кюн туууш.

Кёкге айланып тилейме,
Тилегенча Аллахдан,
Ташым, тауум, адамым
Сакълансын деп палахдан.

Жайыкъдыр, сен жайыкъдыр,
Жайыкъдыр эсиргенни,
“Башхаланы жокъ этип,
Сау къалырма!” – дегенни.

Ушамаймылла аллайла
Кеслерин отха атхан
Ёлюр гебенеклеге –
Жанарларын унутхан?

Кёремисе, мен кесим
Ушайма кьагъана кьгъа,
Бир аз затдан сынарыкъ
Бир мияла табакъгъа.

Адамла деп, ышандым
Тынчына, кыйынына,
Кёр, элтипми баралла
Мени жар кыйырына?!

Тап, тап сен, тап бир амал,
Тохтатыр не билдирир.
“Бош ойнайсыз от бла,
От сизни да кюйдюрюр”, –

Деп, ангылат алагъа,
Жардан кетип кьалгъынчы,
Кеслери кьабындыргъан
Отда ала жаннгынчы!

Кёр, алгъанды ичими
Бир сууукъ кьалтырауукъ,
Къыяма кюню бизге
Бола тургъанча жууукъ.

Дунияны жарытхан кюн!
Жылыт юсюмю, жылыт!
Окъ, топ, тютюн ийисни
Къурут юсюмден, къурут! –

Жашил кырдыкларымы
Жылы жауун жууарча,
Ётюрюкню, зорлукъну
Юсюмден кенг къууарча,

Таза сууларымдан да
Туудукъларым ичерча,
Кёгетим, мирзеуюм да
Тынч-ырахат бишерча.

Болуш манга, бер къарыу,
Мен билирча жарата,
Закийликни къууанчын
Закийлеге сыната.

Телилигин чыгъармай,
Телини кечиндире,
Акъыллымы турурча
Акъылы къууанч бере.

Къажаула бир бирлерин
Шуёхлагъа санарча,
Жарыкъ, мамыр макъамда
Жырчыларым жырларча.

Ауур, кыйын жүклерин
Мен аркъама алсам да,
Балаларыма сакъдан
Бурулгъанлай турсам да,

Аласыз кюнден сакъла!
Баласыз кюнден сакъла!
О, сыйлы Кюн, сен манга
Жангызлыкъны сынатма!

Не уа, бир антсызымы
Бошлап, мени ууатма!
Жулдузланы, кёкню да
Мени ызымдан жиятма!

Къуртну, къумурсханы да
Амал тап жанын сакълар,
Ниетлери аманланы
Сен мурдарлыкъдан къутхар!

Арабыз кенг болса да,
Не айтсанг да – этерме,
Баламы, кесими да
Кёз туурангдан кетерме!

Жай жылыуунгу сен, жай,
Жылыт юсюмю, жылыт!
Дунияны къайгъыларын
Къурут, юсюмден къурут!

5. Тынгысыз кьонгуроу

Быллай тюш кёрген – кече жукъламаз.
Тюшюмде эшитдим бир ачы ауаз:
– Кёрюп юйлени отда жаннганларын,
Ташланы ачыудан жарылгъанларын,
Агъачланы да кюл болгъанларын,
Къаяла къаннга боялгъанларын,
Этдинг аланы сен сарынларын,
Кийдинг аланы сен къараларын.
Энди жарсыма, жарсыма алагъа!
Къоркъуу жокъ энди ташха, къаягъа.
Суула турурла таудан саркъгъанлай, –
Алтын сакъланыр жерде алтынлай.
Къоркъуу жокъду, жокъ, чюйге, темирге,
Юйле айланмазла кюлге, кёмюрге.
Тапханма аллай тамаша отну –
Журтунгда къоймай адамны, къуртну,
Мен тынч къырырча жаны болгъанны.
– Угъай! Сен айтма, айтма жалгъанны!
Жандан тоймагъан ол ишге базмаз.
Кеси кесине ол къабыр къазмаз.
Акъыллы шашса, шашады аман!
Ёлюмдю анга жангыз да дарман!
– О, жангыласа! Шашмагъанма мен,
Ич ниетими ачмагъанма мен.
Чыгъара Жерни къорууугъуздан,
Тазаларма мен солууугъуздан!
Жыярма бери мен адамланы,
Мени сёзюме сыйыннганланы,
Манга кертичи, керти къулланы,
Ичерча ала мында сууланы.
– Сууут къанынгы, жанып къаласа!
Сен къан ичерге нек жутланаса?!
Мамыр халкълагъа сен нек чамландын,
Ёлюм берирге сен нек алландын?
Айт, не айтырса артда халкъынга,
Мурдар аталса сени атынга?
Сен къоркъмаймыса, айт, айт, ол затха –
Дуния тартыр деп сени жууапха?
– Кимден? Мен къыргъан адамладанмы?
Бош къалгъан жерден, ауанаданмы?
Гунч болгъан тилде жомакъладанмы?
Бош къалгъан юйде табакъладанмы?

Халкъым а, анга не айтсам, ийнаныр,
Мени юлгюмден ол юлгю алыр.
“Аладан къоркъуу барды жанынга”, –
Дерме, ушатмай аны жалгъаннга.
– Сеничалла жерни сарнатхан.
Неди мурдаргъа ётюрюк айтхан?!
Анга зат тюйюл халкъны шашдыргъан,
Бир халкъны бирси бла талашдыргъан.
Ётюрюк тенгди мурдарлыкъ бла,
Жулмазса аны къурманлыкъ бла.
Ол ишни этип, тюзлени жойса,
Тап, сени саулай окъуна къойса,
Жолунгда барыр ол, чырмау эте,
Эки кёзюнгю чарс, къырау эте.
Ачы уятыр татлы жукъунгдан,
Ол сени тюртюр къая жухундан.
“Сенден туудум”, – деп, санга базаына,
Бойнунгу салыр балта аузуна.
Ётюрюк тенгди мурдарла бла!
Бир тилли болмаз адамла бла!

6. Чамланыу

Тюшюм тюшюмю ачыулу соза,
Башлады, ах, ол асыры оза.
Кёрдюм къырылып адамла, малла,
Журтумда бары жан-жаныуарла.
Толу юйлени юйлери къуруп,
Агъачны, тауну бетлери къуруп,
Хар ташны, сууну тили тутулуп,
Жангыз да желле бурулуп, улуп.
Сора келдиде ауазла жерден,
Ачы къычырып бары да бирден:
– Биз, къыйынлыкъла, ачыу кёргенле,
Эркинлик ючюн жерге киргенле,
Зорлукъну журтдан не ючюн къуудукъ?
Мюлкню, хазнаны сизгеми жыйдыкъ?
Къояр ючюнмю тюрп этип, атып,
Биз туугъан жерни бизге таралтып?
Угъай! Къоймабыз сизни атларгъа!
Бир къабырны да юсюн малтаргъа!
Озгъан урушда журтну къоруулай
Ёлген жигитле тургъанча саулай,
Къычырадыла, жерни тырнакълай,

Жууукъну, тенгни эследе жокълай:
– Къайда мурдарла, сизни жойгъанла?!
Мюлкге жутланып, жандан тойгъанла?
Болгъан сунмагъыз кёрде сабырла!
Тарс деп атыла сынла, къабырла,
Тирилип, тебип жүреклерибиз,
Къажау турурла сюеклерибиз.
Къычырадыла кёп закий шайыр:
– Биз кетдик, этген сунуп бир хайыр.
Кече жукъламай, сёзле сайладыкъ,
Жансызлагъа да жанла салалдыкъ.
Жигитлени да жигитликлерин
Биз жыргъа салдыкъ къыйын кюнледе,
Ёлмезлик суна ала ёмюрледе.
Сиз а сауланы этдигизми шау?!
Сизге кечмезле таш, топуракъ, тау!..
Даулайдыла, къан къыздыра, терекле:
– Ёмюрде бермек сизге кёгетле!
Суула, булгъанып, къутуруп ачы:
– Бермебиз сизге, – дейле, – тамычы!
Сабанла уа: – Биз этмебиз чирчик!
Бермебиз сизге бир жангыз бюртюк!
Жел а: – Мен сизни, ууата бирден,
Къан къатыш эте, сыйпарма Жерден!
Кюн а: – Тыярма мен жарыууму.
Не аз да бермем мен жылыууму.
Батарма, кирип къара булутха,
Чыгъалмаз кибик ёмюрде артха!
Кёг’ а, кюкюреп, сарыуу къайнап:
– Бассагъыз бери биригиз аякъ,
Тыйылмам не дин, не ийман бла,
Урурма сизни элиям бла,
Сиз ёрегизге дуу деп жанарча,
Жюрегим сизге, сизге къанарча!
Бары да бирден кючлерин сала,
Къычырадыла, къычыра ала.
Мурдарла, эшитмей ол къычырыкъны,
Келелле, келе, тас этмей жукъну,
Башын кесдирте харамсызлыкъны,
Бетин кёргюзте адамсызлыкъны.
Ала умутда – журтну тонаргъа,
Хазнаны, мюлкню къолгъа жыяргъа.
Келелле, келе ала, жутлана,
Мурдарлыкъларын жигитлик суна.

7. Жаугъа чамланыу

Барады тюшюм,
Бу не сейирлик?!
Къарасын бери
Чамланыу кёрлюк!

Сау жерде хар зат,
Бирча ёре туруп,
Келгенни къуууп,
Жыгъалла уруп!

Юй босагъала
Тюртелле артха,
Юйле, къабынып,
Тарталла отха,

Ала, гюрюлдеп,
Кёзлерин кыыса,
Юй башла горф деп,
Юслерин баса.

Терек бутакъла
Хар тапханларын
Ууатадыла,
Уруп санларын.

Къутургъанлыкъдан
Сокъурла бола,
Тюелле суула
Толкъунла бла.

Таула, зынгырдап,
Къонгуроу къагъа,
Сызалла ташла
Ол мурдарлагъа.

Минг, миллиону
Бир такъыйкъагъа,
Ташла кёзлери,
Жанып, от чагъа,

Ал кёймагъанлай
Бир бирлерине,

Таш жаугъан кибик
Жерни юсюне.

Кюн да тутулуп,
Дуния – къарангы.
Къап-къара болду
Жерни къарамы.

Сау дунияда –
Анда не мында –
Къалмады бир жан
Жерни къойнунда.

Ачыу, жангызлыкъ
Къысып Жер башын,
Талайды, талай
Агъачын, ташын.

Сарнай ичинден,
Бурулуп, сынсып,
Тишлерин къаты,
Бек къаты къысып,

Шаша тургъанча
Ол жангызлыкъдан:
“Къутхар, – дегенча, –
Сен бу палахдан!”

Сора, чамланып,
Жер тепди, тепди,
Ичине бата,
Къычырыкъ этди.

Дып эталмайын
Къарадан, акъдан,
Мен да уяндым
Ол къычырыкъдан.

8. Жерни ёлмез макъамы

О, шукур, шукур! Дуния рахат:
Кюн жарыгъын ол жаяды чомарт.
Ийнек да ышныр эте турады,
Ынна да – жарыкъ, урчукъ бурады.

Эшитилелле жыр макъамлары,
Агъачлада да – чыпчыкъ жырлары.
Къоншу жашыбыз суюген кызына
Ма Есенинни окъуй, кызына.
Анам – сау-эсен, ийлейди тылы,
Юй да, эшик да жап-жарыкъ, жылы.
Къызчыкъ ышара къарайды манга,
Шукур жашаугъа, кечеге, тангнга!

1978

КЯЗИМНИ КЪАЙТЫУУ

Кязим, сен уста билдинг
Сёзню, гыржынны хакъын.
Сенден улуу шайыр да
Жокъ бу жерде алыкъын.

Андан жашайбыз, санга
Аллаххача табына,
Кимибиз махтау сала,
Ким атынгдан къаргъана.

Халкъынгы ахшылары
Сёзлеринги къубулта,
Билгеннге, билмегеннге
Татыуларын таныта,

Жырынг эшитилир кирик
Бийикледе, кенгледе,
Бек кёп къыйын салдыла
Сенсиз, къыйын кюнледе.

1

Халкъны ахшы жашлары
Ненча кере чыкъдыла
Сени излей, ма ала
Ненча чырмыкъ жыкъдыла!

Энтта да бу жигитле
Сюелмедиле бошха,
Чыкъдыла, чыкъгъан кирик
Журт къоруулар урушха.

Табылды аллай ёкюл,
Болушхан, жол танытхан,
Тыш жерлеге билдирип,
Алларына къаратхан.

Дагъыда бар кёп ахшы,
Бу тюз ишге къатышхан,

Жолла кѳуралыр ючюн
Сѳзюн, кѳыйынын кѳошхан.

Быллайла халкѳда барда,
Ёлген да тѳююл жарлы.
Жашау болгѳанлай турур
Дайым ахшыла жанлы.

2

Журтсуз, юйсюз термиле,
Туугѳан журтун тапханлай,
Кѳабырынгы тапдыла,
Жомакѳлада айтханлай.

Жашынг, кѳызынг сау элле,
Арсар бола кѳп затха,
Жашланы жарсытдыла,
Сени бермелле журтха.

Ала, ачыудан кѳюе,
Салдыла таш сынынгы,
Танылып турур кибик
Этдиле кѳабырынгы.

Ол иш алай болгѳаны
Бек насып эди бизге.
Алайсыз тас болуред
Кѳабырынг кѳула тѳюзде.

3

Ётдюле ненча жылла,
Бошалмады кѳюрешиу,
Адамы жокѳ тыш жерде
Нѳур кѳабырны юлешиу.

Тынчаялмалла мында
Адамла не кѳаяла,
Журтунг, сени тас этип,
Турду ачий, кѳыйнала.

Жап-жангыдан жыйдыла
Ахшы, чѳрчек сатырны
Барып, кѳрюп келгенле
Кѳула тѳюзде кѳабырны.

Беш да Тау Эл, бирлешип,
Гур деп, ёрге турдула,
Тёзюмлери бошала,
Жангы жыйын кёрдула.

Чыкьдыла энтта жашла
Сени алып келирге.
Жилядыла, ийиле
Ол сен кёмюлген кёрге.

Къанатлыла да къанат
Къакьмагъан ол тыш жерде,
Къатынла да сабийле
Тапмагъан ол тыш жерде,

Ёлгенле тынчаймагъан
Къабырла да тас жерде,
Жиляуубуз да бизни
Бошалмагъан тыш жерде...

– Тур, тебире, – дедиле,
Къабырынга къапланып.
Къабыргъа къоншуларын
Жилялламы, сукъланып?

Сен а арсармы болдунг
Къоюп кетерге аланы?
Жер туюбюнде тынчаймай
Ёмюр турлукъ жанланы?

4

Тыш жерде къалгъанланы ауазлары

– Кязим хажи, кёралсанг
Энтта Малкъар тауланы,
Таугъа, суугъа да эсгерг
Бизни кибики шауланы.

Туугъан жерге термиле,
Биз къум болдукъ, тащ болдукъ,
Келген, кетген тапмазча,
Тыш жерледе тас болдукъ.

Ах, биз не хата этдик,
Бизге журт танг атмазча?

Туугъан жер топуракъда
Къабыр орун тапмазча?

Таула, ташла, жууукъла
Бизни мында кёрмейле.
Биз жатхан къабырлада
Ёлгенни да кёммейле.

Юсюбюзде ёселле
Чыгъанакъла, шинжиле.
Сан этмейин ётелле
Суху ургъан тыш желле.

Кязим, сен халкъ шайыры,
Болма тыш жерде оба,
Журтубуз жан салгъанда,
Къарай тур бизни таба.

Бизге жангыдан жия,
Жетсенг журтну чегине,
Бизни ючюн сен къара
Ата журтну кёгюне.

Къууан, барыбызгъа да
Журтда танг атхан кирик,
Тыш жерледе къалгъанла
Биргенге къайтхан кирик.

Шайыр эшитген болур
Ала этген тилекни.
Туугъан жерге атланды,
Аманламай тыш чекни.

5

Эл-элледен келедиле, жыйыла,
Ким къууана, ким тылпыуу тыйыла,
Келеди деп бу жерни файгъамбары,
Таулуланы ёкюлю, нарт шайыры.
Акъылманла, сиз аллына чыгъыгъыз!
Баргъан суула, бир кесекге тыныгъыз!
Къагъанакъла, бешикледен туругъуз!
Тойчула да, къарсны къаты уругъуз!
Бийик таула, ёхтемленип къарагъыз!
Жырчыла да, ёре туруп, жырлагъыз!

Кёкдеги Кюн, жарыт артыкъ сен жерни,
Сыйын бил да бюгюн бери келгенни!
Сау дуньяны бур бери сен, бур кёзюн –
Туугъан журтха келе турады Кязим!
Халкъын журтда кёре турады Кязим!
Келе турад халкъны ёлмез махтауу,
Шайырланы шайыры, закий таулу!

6

Бу байраммы, ашырымму – не дейик?
Къууанганмы, жиягъанмы этейик?
О, тохтагъыз! Жер къарнымы бурады?
Кёк кюкюрөп, элиямы урады?
Тау башлары къаралдыла, къарагъыз!
Сарынчыла, жап-жангыдан сарнагъыз!
Сал басхычда келе турады Кязим.
Жангы кёрюн кёре турады Кязим.
Жер ачудан турамыды да тебе,
Акъялманны ёмюрлюк кёрге кёме?
Кязим шайыр, бек закийи тау халкъны,
Къучакъла сен энди журт топуракъны.
Кёп термилип, кючден тапдыңг да аны,
Журт топуракъ, къойнунга къыс шайырны!
Къучагъынгда ол тынчайып жатарча,
Юсюне да чууакъ тангла атарча.

7

Кязим шайыр, кёлюнге ишми тийдик?
Кесибизни бегирекми биз суюдюк?
Сен къайтсанг, бушуу чачыллыкъ суна,
Халкъыбызгъа жаннет ачыллыкъ суна,
Санга сормай, тынчлыгъынгымы буздукъ?
Аллах, Аллах, къабырынгдан тургъуздукъ!
Биз терс эсек, кечгинлик бер, акъялман,
Ышанабыз этмезсе деп сен тырман.
Умутланы биз а къалай оярек –
Къула тюзде сени къалай къоярек?
Сен а бизни тилибизни кюнюенг,
Халкъыбызны тутуругъу, диниенг.
Тилсиз, кюнсюз биз а азмы турдукъ да?
Ачый салдыкъ биз а ташда урлукъ да.
Энди сен а туугъан журтха къайтханда,
Жер да, халкъ да жүрек тынчлыкъ тапханда,

Тап кёрюнмей биз къурагъан от жагъа,
Тартдырдынгмы туугъан элинг Шыккыгъа?
Алай анда жылынмайды тыпыр да,
Жокъ Шыккыда сабий, жангы къабыр да,
Гюрбежинге келмейдиле нартла да,
Ла-иллаха айтмайдыла къартла да.
Шыккы элде мутхуздула кюнле да,
Жокъ адамла, сен таныучу юйле да.
Хуналарын азап желле ойдула,
Кёп адамын къазауатла жойдула.
Шыккы суу да суу ичирмей барады,
Юйчюгюнг да жаппа-жангыз турады,
Тёгереги хуна болуп, таш болуп,
От жагъанг да, жылынмайын, бош болуп.
Жылдан бир а жыйыла юй аллынга,
Сен атлагъан таш жоллагъа табына,
Кесибизни келген суна Меккагъа,
Кюршебиз от жагъангда от жагъа.
Жылдан бир кюн – ол а неди жашауда?
Къалгъан кюнле юйюнг жангызды тауда.
Къуру элге сени къалай элтирек,
Жан жокъ жерде кьоюп къалай кетерек?
Кёп жылланы узун жолла кыдырып,
Къазауатда, тыш жерледен сыйырып
Келтиргенде кыямадан, узакъдан,
Жарармеди узакъ къалсанг сен халкъдан?
Халкъ блады сени сёзюнг, жанынг да,
Халкъ кёзюнде турсун, дедик, санынг да,
Келген, кетген туруп киби ктабына,
Табынганча сёзюнге, акъылынга.

9

Кязимни ауазы

Халкъым бла жаным бир,
Журтумда хар кюн – саугъа.
Угъай деп мен айталмам
Халкъым этген оноугъа.

Алай манга хаух кийим
Кийдирип, сиз сюймегиз,
Аллах аузума салгъан
Сёзлериме тиймегиз!

Ала азмы, кёпмюлле,
Къошмагъыз, къоратмагъыз.
Жасап, юзюп, чанчакълап,
Бетими уялтмагъыз.

Сёзлерим жолларында,
Шош эштиле къулакъгъа,
Ёз кючлерин тас этмей,
Жарап турсунла халкъгъа.

* * *

Мен бир адам, кёп затлагъа чыдагъан,
Эки ёмюрню туююулерин сынагъан.
Жиляр кюнде, жиямайын, жыр такъгъан,
Къарда, бузда, бузлап къалмай, от жакъгъан.
Эки кере туугъан жерден къысталдым.
Къыралгъа уа кертичилейин къалдым.
Тюзлюк бирде келирине ийнана,
Халкъ къыйналса бир, мен эки къыйнала,
Ёлгенлени ийман бла ашырдым.
Саулагъа да тыпыр отла ышырдым.
Аны ючюн сакъланмады жаным да,
Жер тюбюнде тынчаймады саным да.
Эки кере манга къабыр къазылды,
Эки сында мени атым жазылды.
Эки ёмюрню отларында сыналдым.
О, не сейир, къабырдан да туралдым!
Халкъым, тилим – ала сап-сау хайыргъа,
Халкъ, тил сауда ёлюм болмаз шайыргъа.

ШАЙЫРНЫ МОНОЛОГЛАРЫ

Назым Хикметге

1

Туугъанма, хар кимча, жерни юсюнде,
Ёсгенме кесимча жерни юсюнде.
Аз ышара тюнюмде, кёп – тюшюмде,
Терсликге жау болгъанма тап кесимде.
Билгенме тенгимде терсликни кёре,
Жауумда тюзлюкге да багъа бере.
Ёлюм къарады ненча кере манга!
Мен къарамагъанма анга бир кере.
Кёк сёлешгенде жауунлары бла,
Мен жууап бердим жырла, жырла бла.
Бардыла жерни, сау жерни юсюнде
Жауунла жутула, жырла къала, къала.
Жер сёлешгенде жашил кырдык бла,
Мен жууап этдим жырла бла, жырла бла.
Бардыла жерни, сау жерни юсюнде
Кырдыкла къуруй, жырла къала, къала.
Сёлешингенде манга окъла бла,
Мен жууап бердим жырла, жырла бла.
Бардыла жерни, сау жерни юсюнде
Окъла тот бола, жырла къала, къала.
Андан къойгъандыла мени сау ала.

2

Къарангы, къарангы төрт къабыргъа,
Кёзюмден кёзюн алмайды ёлюм.
Балта, бойнума аузун салыргъа
Кётюрюлюп, сакълайд, салып кёлюн.
Сакълайды балта, жютю биленип,
Тап-таза къаннга аузун бояргъа.
Огъурсузлукъдан къаты кёлленип,
Ашыгъады тюзлюкню жояргъа.
Эртгеми жетер не кечми жетер
Сынаргъа манга аны зор кючюн?
Кечеми этер, не кюнмю этер
Ол кесини осал, къара ишин?
Балта кесерик агъашчамамы,
Балта жетип, терк аууп кетерик?

Не – салта тюерик ташчамамы,
Къарт къаядан юзюлюп кетерик?
Мен кимме? Алай тыншчыкъмамы да,
Балта кётюргенни жыгъалмазлыкъ?
Жырын тохтатхан чыпчыкъмамы да,
Чалдишден тышына чыгъалмазлыкъ?
Угъай, минг ана кёз жашы – менде,
Минг сабий ышарыуу – кёзюмде,
Миллион сау суймеклик да – менде,
Миллион окъ да – эр жүрегимде.
Дуня жарсыуу – бары биргеме,
Миллион балта тийген ыз – менде,
Ала – бойнумда, кёкюрегимде.
Балта къыйыры тиер – тийгенинде.
Жокъ бир ачыкъ жер сылхыр балтагъа.
Ол затла бары менде саулукъда,
Балтаны да къалдырмай хатагъа,
Къутхарырла ала мурдарлыкъдан!

3

Жангызлыкъны суймегенме,
Болгъанма тенг – тенг керекге.
Таза кёлден эригенме
Мен жангыз ташха, терекге.

Энди кесим, жангыз кесим –
Тёрт къабыргъа арасында,
Мындан чыкъмай ёнюм, сёзюм,
Мында неге жарасынла?

Тёрт къабыргъа, тёрт къабыргъа!
Къап-къарангы, къап-къарангы!
Ушайсыз эски къабыргъа,
Жол болмазлыкъ анга жангы.

Къабыргъала, къабыргъала!
Къымсыз тынгылайла ала.
Не эшитдиргин къабырлагъа?
Суйсенг – улу, суйсенг – жиля!

Тепмез жангыз бир ташлары!
Къабырдача, мында саулай
Турама, уюп кёз жашларым,
Хауа, булут кёкден даулай,

Ёлмегенлей мен, окъ тийип,
Ёлюп ышарыуум мында,
Туумайын, жашларым ёлюп,
Жыр тутулуп тамагъымда,

Ненча, ненча ахшы умут
Кюл болуп кетдиле мында!
Кюн, кёк, кырдык, жауун, булут
Тилейме жашаудан мында, –

Юйю жокъгъа – жашар юйюн,
Анга ашар гыржынын да...
Ой, ол къалай, къалай къыйын!
Киши этмез жууабын да.

О, ташжюрек къабыргъала,
Унамайсыз сиз жараргъа...
Тепмей, тынгылайла ала,
Буюрулуп тынгыларгъа.

Буйрукъларын толтуралла
Бирем-бирем, баш башлары.
Сюйсенг – къычыр, сюйсенг – жиля,
Тепмез жангыз бир ташлары.

Мен алагъа ушамайма.
Манга ашаргъа буюрулду,
Мен а, мен а ашамайма.
Жашамазгъа буюрулду,
Мен а жашайма, жашайма.

4

Этдиле аллымдан тутмакъ эшикни къаты:
“Энди жокъ, – дедиле, – тас этер заты”.
Жаууму болмасын тас этериги!
“Къалгъанды, – дедиле, – ёлюм кёрлюгю”.
Не кёп эди ол кюн тас этер затым! –
Журтум, сюйгеним, жазылмагъан хатым,
Айтылыр сёзлсрим, кёрюр къууанчым,
Тенгим, жууугъум, саулугъум, жашым.
Тас этгенден эсе барын аланы,
Ким да сугъар жүрегине къаманы.
Тас этдим жерими кырдыгын, кёгюн.
– Энди жокъ, – демедим, – тас этеригим.

Тас этдим жууукъну, тенгни да кёбюн.
– Энди жокъ, – демедим, – тас этеригим.
Тас этдим жашымы, суйгеними да.
– Энди жокъ, – демедим, – тас этеригим.
Тас этдим мен, тас, туугъан жерими да.
– Энди жокъ, – демедим, – тас этеригим.
Тас этдим саулугъуму, къарыууму.
– Энди жокъ, – демедим, – тас этеригим.
Тас этсем тилими, жылыууму:
“Энди жокъду, – дегиз, – тас этериги”.
Салыгъыз мени ол кюн сиз къабыргъа,
Атымы жазып мудах сын ташыма.
Келмеселе да туудукъла жиляргъа,
Неда эллилерим – къайгъы ашыма,
Бир кюн, бир туудугъум узакъ ёмюрде,
Шош чёгюп къабырымы этегинде,
Сарнаса манга ёз ана тилимде,
Жарсып жерим мени тас этгенине,
Къымылдарма, эшитип, жер тюбюнде,
Туурма къабырымдан мен ол кюнде.
Ёлгенни бар эсе жиляу этери
Журтунда, элинде, жерни юсюнде,
Кёпдю дунияда аны тас этери!

5

Мен бир адам – узакъ туугъан жеринден,
Ашар гыржыны эртте тауусулгъан,
Жыллары ёлюп, зорлукъ тюрмеледе,
Асыла-асыла, жашаргъа къалгъан.
Энди мен кимме бу жерни юсюнде?
Юйсюз, киргинчи? Туугъан жерим къайда?
Кёрюне болмам энди мен тюшюнде,
Манга жокъ атлам не суу уртлам анда.
Эртте ёлгенме, ёлгенме ол журтха,
Мен, топурагъына кирип, жутулмай.
Мен анга ёлгенме, жашамай къартха,
Алай ол манга турады сап-саулай!
Мен – бир адам, дунияда хар неден да
Тюзлюкню бийикге, бийикге салгъан,
Жашау суйгенден, ёлюм келгенде да,
Жалынмай не ёлмей, жашаргъа къалгъан,
Тюзлюкню келирин сакълап турмайын,
Аны излей, сау дуниягъа жайылгъан,
Ол мурдар балтагъа боюн салмайын,

Туугъан журтдан кеси кесин айыргъан.
О, аны ючюн мени терслей эсенг,
Туугъан журтум, кеч, кеч, этме сен харам!
Тобукъланама, эрирсе деп, кёрсенг,
Кеч, тилейме сенден мен – сени баланг!
Кеч, сени кёз жашынг болгъаным ючюн,
Къойгъаным ючюн сенде суюгеними,
Санга ёкюл болуп тургъаным ючюн,
Къойгъаным ючюн сенде жүрегими.

6

Энди берилгенди манга эркинлик.
Бары алайлай: хауа, суу, чууакъ кёк,
Инбашыма – насып, кючден кётюрлюк...
Сиз айтыгъыз, энди манга не керек?! –
Гыржынны, сууну да ачылыкъларын,
Унутханма жауларымы да кёбюн,
Тутмакъ юйлени къарангылыкъларын,
Мени жутланып марагъанын ёлюм.
Алай унутмадым жерими кёгюн,
Къара жауунларын, акъ къарын, чегин,
Жерими гюлюн, жерими тюрсюнюн,
Жарыкъ тангларын, кечесин, бир кюнюн.
Унутхан угъай да бир жылгъа, айгъа,
Жерим ашатмаз эди бу жер дууундан,
Сени унутсам жангыз такъыйкъагъа,
Ичирмез эди ол таза сууундан.
Бек жийиргенир эди бу жер, кёрсе,
Журтун атханладан, унутханладан.
Да, бу жер мени юйлю этген эсе,
Мен, эштада, болмам бек осалладан.
Жангызлыкъ бузу эригенди мында,
Тенглерим кёпден-кёп кечеде, кюнде.
Алай кесими жангыз сунама дунияда,
Жууугъум, ахлум эсима тюшгенде.
Кёрюнселе кёзюме ач кёзлери
Мени жашымы, мени суюгеними,
Анамы кёз жашла уюгъан кёзлери,
Аны аз тылычыкъны ийлегени,
Чанчханча уулу, ачы ийнелени,
Ачыйды, бурулуп, жүрегим мени.
О, туугъан журтум, мен тюрмелеринге

Кёп кере кьайтханма, суюмей кьайтыргъа.
Мен кьалай кьайталмам сабийлеринге,
Жангы жырларымы кесим айтыргъа?
Сенден тансыгъымы жутланып алып,
Ахыр кьарамымы санга берирге?
Топурагъынга баууруму салып,
Сени кьойнунгда тынчайып ёлюрге?!
Кьайда аллай насып, аллай кюн бизге!

7

О, суюгеним, айт, санга менми иеме?
“Суюемисе, – депми сораса, – башханы?”
Мен битеу дунияны да саулай суюеме.
Санга кюндеш этерге жарармы аны?
Сау дунияны суюген окъун тынчды манга,
Санга не азчыкъ да асыу бералгъандан.
Аз ийнакълагъанма да, кёп жилиятханма.
Жилимукъгъа батмадынгмы жилигъандан?
Билмейме, сен мени жан мёлегиммисе?
Жашайса, дунияда мени кимге даулай?
Шо ёлген эрине кертичи кьатынча,
Тураса мени сакълап, мен кесим саулай.
Да, сакъладынг сен мени, мен жилигъанда,
Тыпырым сууугъанда, мен ач кьалгъанда.
Сакълай эсенг сен мени мен токъ болгъанда,
Сакъларса сен мени, о, мен жокъ болгъанда.
Мен мында – башха жерде асыралгъанда,
Жюрегингде сакъларса, ёлтюрмей анда.
О, манга кюн да, ай да батханларында,
Сакъларса сен, “Унут!” – деп айтханларында.
О, мёлегим, мен, ийилип, тобукъланып,
Табынама санга, жашауума кибик,
Менден сен кёп да кючлю суююуонг ючюн,
Мен кечмезликни кече билиуонг ючюн,
Жетишгени ючюн барына да кючюнг.

8

Нек сынсыйса, жюрегим, нек бураса сен былай,
Юйренмедингми энтта да сен ачыулагъа чыдай?
Кёк себеди сууукъ жауун, шинжилени сепгенча,
Жюрегим, нек ачыйса, ол шинжиле жетгенча?
Жауады сууукъ жауун, ууакъ, сел, шош жауады.

Тауладан, агъачладан, сууладан да ауады,
Шыбырдата акъырын терек чапыракъларын.
Сууукъсурагъан гюлле ачалла жыякъларын.
Тыялмады жауунну не бир чек, не къалауур.
Ким биледи, жүрегим анга сукълана болур.
Хар тамычы да ушап ахлу жиямукълагъа,
Ол кесими жияйды анга жиярыкълагъа?
Тауушларынмы эшитеди жүрек, къысып кёзлени,
Сарынларынмы этеди туумай ёллок сёзлени,
Биз, дуняда къоялмай, алып кетериклени,
Ханс – кюндеча, жүрекде къуруп кетериклени?
Эсге тюшюр, жүрегим, биз жияуну суймеуню,
Бизни ёмюрюбюзде биз зарлыкълны билмеуню.
Жүрегим эшитмейди айтханымы, даууму.
Айтханы этилмесин, ах, да сени жауунгу!
Эт айтханымы бюгюн, сейирсиндир сауланы.
Айтханлары этилмесин тюзлюкге къажауланы!
О, сынсыма, жүрегим, чайнама ачы чайырны!
Ачыуну хорламакълыкъ – жигитлиги шайырны.
Ачыуну хорламакълыкъ – баш ишиди шайырны.
Жол жокъда бараламакълыкъ – ол борчуду шайырны!
Сал акъллыны, кюнню да, жылыу тылпыуну жыргъа.
Зорда жырлаялмакълыкъ – уллу хорлам шайыргъа.
Къой сынсыуну, жүрегим! Жырла, жырла, сен жырла!
Жырлаяллыкъл болмасанг, тохта, ахыр! Тынгыла!

9

Бу сейир дуняда не сынамадым!
Ол: “Сарна!” – деди да, мен сарнамадым,
Ол: “Бюгюл!” – деди да, мен унамадым.
“Кюнден тюнгюл!” – деди.
Тюнгюлалмадым.
Жашауну ачылыгълын да сынадым,
Мен аны татлылыгълын да сынадым,
Тангны жарыкъ атыуун да сынадым,
Суймекликни татыуун да сынадым.
Бал, гюл ийис да этди мени юйюм,
Ачы, татлы да болду мени тилим.
Болдум тутмакъ, шайыр да болдум мында,
Бир – тёрде болдум,
Бир – жар къыйырында.
Юйсюзлюк, къачхынчылыкъл да сынадым,
Ташла чыдамазлыкългъа да чыдадым.

Дагъыда билмедим жашаудан къана.
Кетдим, дуня, сенден мен, жана-жана!
Кетдим бу дуниядан, жандым, тас болдум.
Тилими тас этдим, кесим таш болдум.
Энди жокъ манга дуня, жол-ахырат.
Мен тас этерча дуняда жокъду зат.
Энди ауазымы жашым эшитмез,
Сюйгеними къолу да манга жетмез.
Энди жырламам, къууанмам не кюлмем,
Ачымам, жилямам, аурумам, ёлмем.
О, аман дуня! О, алапат дуня!
Нек бермединг мында бир шинжи уя,
Шинжиле мени ачыта турурча,
Жашау сынауун сыната турурча?
Къалай игиди жарсый, ачий билген!
Жарлыды жангыз да жер тюбюне кирген.
О, аман дуня! О, алапат дуня!
Не суюдюм эсем да, билмединг тыя.
Кёпле кетгенча, мен да кетдим сенден.
Махтау, тырман да эшитмезсе менден.

10

О, билмейме, мен не ючюн туудум
Къабыр юлюшюм болмагъан жерде.
Анда сюркелдим, ёрге да турдум,
Ата да болдум, олтурдум мен тёрде.

Жерим, шайырынг болуп, жыр айтдым,
Сени отлукъ ташынг болуп, чакъдым.
Эркеленип, сенде къанат къакъдым.
Къанатымы терслик кесип атды.

Къууанч, эркинлик да санга бичдим.
Намысны, сыйны да алгъышладым.
Асуулугъуму санга юлешдим.
Тюрмелеринги нек къарышладым?!

Арбазда итинг болуп улудум,
Суююп сени палахдан къорургъа,
Жилямугъунг болдум да, къурудум,
Кюрешмединг да мени жулургъа.

О, туугъан журтум, айт, не зат ючюн
Сенде тохтатдым мен жырлаууму!
О, суйген журтум, айт, не зат ючюн
Башха журт этеди жияууму?

Эрттеми кетдим, эркинлик излей,
Аны ызындан жеталмай, кьуууп?
Олтуруп турмайын керексизге,
Чыкьдыммы, тюзлюк бла кьайтыр сунуп?

Энди жатама кенге мен, суууп,
Мени суйген, мен бек суйген жерде.
Жатама, таш, топуракъ, сын болуп,
Жууукъсуз, жаусуз, мен сенден кенге.

Кёп сёзюме журт болгъан чомарт жер,
Суу, кюн да берген манга бошунлай,
Эрке улан этген мени, нарт жер,
Ёлген болурма санга борчулай!

Сау бол хауангы багъыгуу ючюн,
Танг жарыгъынг, кюн жылыуунг ючюн,
Терек бахчангы чагъыуу ючюн,
Чууакъ кёгюнге кьарауум ючюн!

Жулдузларынгы жарыулары ючюн,
Тутхан ишинги кьарыулугъу ючюн,
Чыракъларынгы жаныулары ючюн,
Тиширыула ариулугъу ючюн!

Мен кьор болайым ол тиширыугъа –
Мени керти суйюп, ийнакьлагъан,
Кюннге, сагъатха, бир такъыйкьагъа
Жангызлыкъны манга унутдургъан.

Мангылайыма хычыуун тийген
Кьолларына да болайым кьурман.
Хар бир халымы манга билдирген
Кёзлерине да болайым кьурман.

Ол тиширыулагъа да – мен кьыйын
Кюн кьолларындан дарман, суу татхан,
Солууум аз бола баргъан сайын,
Асыудан-асыу сёзлени айтхан!

Ананыча, огъур къолларына,
Ананыча, асыу сёзлерине –
Къор болайым аланы барына!
Тийген иш эсем а кёллерине,
Кечгинлик тилейме хар биринден –
Кечгинлик тилегенча жеримден.

Журтум, сенден а неди тилерим?
Сени блады мени жүрегим,
Сенде бичилип итлик кёлегим,
Сенде чакъгъанды назму терегим.

Махтау салсам да мен Ата журтха,
Дуния жолларында кёп айландым.
Къайталмадым да, о, журтум, артха,
Эркинлик излей, жолда кёп къалдым.

Кеч, байланыпма эллеринг бла,
Сакъ жауунларынг, сууларынг бла,
Тенгизден ургъан желлеринг бла,
Бар ёлгенлеринг, сауларынг бла.

Жерим, берирсе, манга кечгинлик,
Келген кюнледе санга эркинлик.
Къычыр да, уят, ол кюн эт эрлик,
Этгеним ючюн анга ёкюллюк.

Аны сакъламай кетгеним ючюн,
Кечалса, эркинлик махтау салыр,
Жырымы анга этгеним ючюн,
Мени кесине жырчыгъа алыр!

Ангылар азат кюнледе халкъым,
Сёзюмю магъанасын айырыр.
Жаппа-жангыдан ачылып тилим,
Болурма, журтум, сыйлы шайырынг!

1960-1963

АТЛАРЫ

Назмула

Ата журтума	
Жюрекден кечгинлик тилеу	
Соруулагъа жууап	
Адам	
А х, не этейик, не заманла жетдиле!	
1. «Ах, не этейик, не заманла жетдиле...»	
2. «Халкъ, ажаша, чыгъа турад тѣзюмден...»	
3. «Керти, болса эдиле...»	
4. «Бу биз айтхан хапарла...»	
5. «Оздуламы боранлача заманла...»	
Шайырны жияуун этген къатын	
Жамий	
Жауундан тилек	
Ышканыны таш устасы	
Байны юсюнден жыр	
Мараучу айтхан жомакъ	
Т ѳ р т т и л е к	
1. Жаз башында	
2. Жай чилледе	
3. Кюз артында	
4. Къыш чилледе	
Таукенланы Мухамматха – профессоргъа, хирургга	
Нарт уяда къоншуларым	
Т ы н г ы с ы з з а м а н	
I. Ленин бла сѣлешуу	
II. «Хау, этилди осаллыкъгъа къуллукъ да...»	
III. «Терслик тюртген батмакъладан чыгъалдыкъ...»	
IV. Кремльде	
V. Къычыргъанлагъа айтама	
VI. Тюз халкълагъа нек тиелле тыякъла?	
VII. Жарсыуум	
VIII. Терс да, тюз да терсге саналгъанда	
IX. Игиликни унутханлагъа айтама	
X. Аллахха айтама жарсыууму	

XI. Экинчи жарсыуум	64
XII. Акъылманнга айтама	65
Сынау	68

Поэмала

Ыннамы юсюнден назмула	74
Урушха къажар поэма	84
Бахсан баллада	133
Адамны журтуна, журтну адамгъа термилиую	168
Анам от жагъада от жагъа	198
Ыразылыкъ	216
Тынгысыз жер	257
Кязимни кыйтыуу	269
Шайырны монологлары	276

Зумакулова Т. М.

3 Избранное: В 2 т. Т. 2. Стихотворения и поэмы. —
Нальчик: Эльбрус, 2005. — 288 с.

ISBN 5-7680-1983-9

Во второй том избранных произведений народного поэта КБР, лауреата Государственной премии России Танзили Зумакуловой вошли стихотворения и поэмы.

Издание приурочено к юбилею автора.

3 4702100200-032 2005
М 125 (03)-2005

ISBN 5-7680-1983-9

9 785768 019839

Литературно-художественное издание

Зумакулова Танзиля Мустафаевна

ИЗБРАННОЕ

В 2-х томах

Том 2

Стихотворения и поэмы

На балкарском языке

Редактор *А. Т. Додуева*

Художник-редактор *Ю. М. Алиев*

Технический редактор *Р. О. Алимбетова*

Корректор *Л. Б. Кучмезова*

Компьютерная верстка *А. А. Гарибова*

Лицензия ИД 05895 от 21.09.01

Подписано к печати 22.11.04. Формат 84 х 108 ¹/₃₂. Бумага офсетная № 1. Гарнитура Times New Roman Суг. Печать офсетная. Усл. п. л. 15,12. Уч.-изд. л. 14,82. Тираж 500 экз. Заказ № 114. ГП КБР «Издательство «Эльбрус». Нальчик, ул. Адмирала Головки, 6. ГП КБР «Республиканский полиграфкомбинат им. Революции 1905 года» Мининформпечати КБР. Нальчик, пр. Ленина, 33